

VIGILIA

SZERKESZTI
SÍK SÁNDOR

MADARY ÉVA
SÍK SÁNDOR
MEDVIGY MIHÁLY
GALAMB SÁNDOR
HALÁSZ ALEXANDRA
KABDEBÓ GYÖRGYI
MIHELICS VID
írásai

1956 OKTÓBER

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Madary Éva</i> : Gyermekeink vallásos nevelése	505
<i>Sík Sándor</i> : Megintcsak a napot lesem — Hőscincér — Elégia egy hernyó-rágtá tölgyesben (Versek)	513
<i>Medvigy Mihály</i> : Az igazi arckép	515
<i>Galamb Sándor</i> : A görög tragédia régen és most	524
<i>Halász Alexandra</i> : Tavaszi fagy (Elbeszélés)	531
<i>Kabdebó Györgyi</i> : Kaleidoszkóp (Vers)	537
Eszmék és tények (Geokémia; A Föld eredete; A litoszférától az anti- roposzféráig; A Föld jövője) írja <i>Mihelics Vid</i>	538
Kis út	547

NAPLÓ

Német egyházművészeti kiállítás Rómában (549); Dugovics Titusz (550); Az olvasó naplója (552); Új magyar oratórium (555); A pápai Tudományos Akadémia (556); 450 éves a svájci gárda (557); Ki fordította a Káldi bibliát (558)

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György*.

Kiadja a *Vigilia* munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A *Vigilia* postatakarékpénztári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

Madary Éva

GYERMEKEINK VALLÁSOS NEVELÉSE

Amikor mint fiatal házások gyermekeink vallásos nevelését elhatároztuk, nem tudtuk, mire vállalkozunk. És ez, azt hiszem, mindennél így van. Hiába jó pedagógus valaki, hiába vannak készen az elvei, a nevelés módszereit mégis rögtönöznie kell. Minden családnak a maga módján kell megbirkóznia gyermekei nevelésének sajátos feladatával, nehézségeivel.

Az ifjúság nevelésének, a velük való foglalkozásnak válságát éljük. Ez általános tünet, amelynek egyik bizonyítéka az ifjúság problémájával foglalkozó filmek, regények, cikkek nagy száma szerte a világon. A családi nevelés, ha nem is vált lehetetlenné, mindenesetre nehezebb, a régi módszerekkel megoldhatatlan. Új módszerek kialakításával foglalkozik a nagy szovjet pedagógus, Makarenkó is. Bennünket az a kérdés érdekel, hogyan lehetséges gyermekeink vallásos nevelése a mai körülmények között, amikor annak oroszlánrésze, felelőssége a többrétű munkában elfoglalt apára, a háztartás és hivatal munkájában elfáradt édesanyára hárul. A nehézségek fő oka az, hogy a dolgozó édesanya még nem tudja, hogyan fogjon hozzá sok terhe mellett gyermekei vallásos neveléséhez.

Biztos, hogy idővel ez a kérdés is megoldódik, ki fogjuk alakítani az új helyzethez alkalmazkodó új módszereket.

Tapogatózó próbálkozásainkban egymás kezét keressük, mi hívő katolikus édesanyák és édesapák. A kérdés egyik megoldása éppen ez a kézfogás. Tanuljunk egymástól, mert egymás tapasztalatainak hasznosítása, tanácsadás- és kérés, egymás segítése mindegyik fél számára hasznos.

Kezdetnek elmondom én is mindazt, amit tizenkét év alatt mint édesanya átéltem. Tudom, vannak nehezebb körülmények is, mint a mieink, de a ma általános nehézségek nálunk is megvannak.

Öt gyermekünk van, ami anyagi helyzetünket is meglehetősen befolyásolja. Néhány éve én is hivatalba járok, s ez annál is nagyobb nehézséget jelent, mert a környéken lakunk, jó órányira a fővárostól. Vallási életünkben objektív nehézség, hogy csak a szomszédos faluban van katolikus templom. Óvoda, napközi sincs nálunk, a gyermekeket édesanyám gondozza, de ő is beteges, úgyhogy a háztartásban is van tennivalóm. Legidősebb gyermekem 12 éves, utána következik két kislány, 8 és 7 évesek. A legkisebbek ikrek, 4 éves fiú és lány. Vallásos nevelésük mindig főtörekvésünk volt, és sok gond, fejtörés, próbálkozás eredménye.

A legkisebbek Isten-fogalma, lelki élete

Az első probléma, amellyel, mint szülők találkoztunk, az a kérdés, hogyan kezdjük kicsinyeink lelkében az Isten képét kialakítani, lelki életüket építeni.

A kisgyermek világát elsősorban azok a fogalmak teszik, amikről hall, amiket tapasztal. Itt már kezdetben megfelelő helyet kell kapnia Isten alakjának. A legfontosabb szabály negatív: ne legyen ez az általunk alkotott Isten-kép torz, hamis, azaz ne halljanak egyetlen olyan megjegyzést sem, amely mögött ne állna a teljes hit igazsága. Jelentéktelennek látszó apróságoknak is nagy jelentőségük van.

Egy barátnőm kislátát mindig arra tanították, hogy ha valamit kér a jó Istentől és jól viselkedik, akkor megkapja. Egyszer boldogan mesélte a gyerek, hogy a kertben játszott és azt kérte a Jézuskától, találjon békát. Aznap éppen jó is volt, és ennek tulajdonította, hogy az eredmény nem maradt el: két nagy békát fogott! Évekkel később ugyanennek a kislátának a nagyon szeretett nagyanyja haldoklott. A gyerek persze szívből, forró áhítattal imádkozott gyógyulásáért, a szégyen nagymama mégis meghalt. A fiúcskának még a nagyanya elvesztésén érzett fájdalomnál is égetőbb volt a csalódás, és még sokáig nem tudták neki megmagyarázni, hogy lehet az, hogy nem hallgatta őt meg a jó Isten.

Hogy ettől a csalódástól megóvjam gyermekeimet, az első kérő imától kezdve, mindig újra elmagyaráztam nekik, hogy lehet, hogy amit kérnek, ártalmas, és a jó Isten elsősorban gyermekei testi és lelki javát tekint. Ezért minden kérést ezzel fejezzenek be: „Ha Te is így akarsz!”

Az első, amire tanítottuk a kisgyermeket az volt, hogy a jó Isten végtelenül szeret bennünket, sokkal jobban, mint ahogy mi, szülők szeretethetjük őket. Mindent Neki köszönhetünk, és meg is kell köszönni mindent, a mindennapi kenyeret, a szép időt, az elmúlt napot, mindent.

Ha rosszak voltak, nem mondtuk nekik, hogy „most nem szeret a jó Isten”, mert a jó Isten szeretete életünk szilárd alapja és ezt nekik sem szabad soha elveszíteniük. Legfeljebb így mondjuk: „A jó Isten szomorú, mert minden rosszasággal megbántod Őt.”

A gyermekek számára mi vagyunk az Isten helyettese, tükörképe. Rajtunk keresztül tanulja meg, hogy az Isten igazságos, de a bűnbánónak mindig megbocsát. Erről én is kaptam leckét a gyermekeimtől. Egyszer valamelyik többször visszaesett ugyanabba a hibába, és végül már nem fogadtam el a bocsánatkérést. Mindjárt nekemszegezte a kérdést: „Ha a jó Isten mindig megbocsát, akárhányszor bántjuk is meg, akkor Te miért nem bocsátasz meg?”

De az Isten nemcsak jószágos Atyánk, hanem a világ Teremtője, ura is. Ezt is éreztetni akartam a gyermekekkel. Többször megmutattam nekik a természet szépségeit, a csillagokat, a Balatont, és minden esetben hozzátettem, hogy ezeket a Jó Isten alkotta, s nem is lenne erre képes senki más.

Lehetőleg minden vasárnap elvittem őket a templomba, de nem a szentmisére, mert az még számukra fárasztó és hosszú, és mivel nem értik, már előre terhessé válik.

Amikor mesélni kezdtünk nekik, többször is elmondtuk meseszerűen az Evangéliumot, de nem mulasztottuk el megjegyezni, hogy a Jancsi és Juliska és a többi történet — mese, ez azonban valóság.

A szentképek is jó szolgálatot tettek. Ha egyszer megmutattam néhányat és meséltem róla, maguk is elővették és gyakran hallottuk, amint hangosan ismételték, amit tőlünk hallottak. Arra mindig vigyáztam, hogy a képet ne azonosítsák tárgyával, mondván, hogy ez a Jézuskának csak a képe. Magam is hajlamos voltam azt hinni, hogy ez az elvontság érthetetlen számukra, pedig a gyermekek legkönnyebben hidalják át a végtelenség távolságát. Három-négy éves kislánytól hallottam egyszer, hogy: „A lélek-Jézuska az igazi.”

Amint beszélni kezdtek, rákerült a sor az imára. Az első imák nem ajakimák voltak, hanem rövid beszélgetés egyszerű, mindennapi nyelven.

Gyermekeink a templomban. Szentmise-hallgatás

A szentmisén való részvételük kezdete az áldozási előkészülettel egyidejűleg és párhuzamosan történt. Így összekapcsolva, mindkettőt könnyebben értették meg. De a szentmise alatt unatkoztak, gondoskodni kellett foglalkoztatásukról. Mivel olyan gyermek-misekönyvet, amelyik pontosan a célnak megfelelt volna, nem találtam, magam gyártottam egyet. Azt akartam ugyanis, hogy képes legyen, könnyen megtanulható verses szöveggel, a szentmise részeihez kapcsolódjék, de a gyermek fogalomköréből vett, egyszerű kifejezésekkel. A gyermekek örömmel használták és csakugyan megtanulták belőle a szentmise részeit, és az egész szertartás alatt foglalkoztatta őket. A „második kiadás” már a Misszálé állandó részeinek magyar szövege volt. Mindhárom gyermeknek legépeltem, kis füzeteket csináltam belőle, a szöveggel szemben minden oldalon üres lapot hagytam, amire az illető szentmiserésznek megfelelő szentképet ragasztottam. A szentképek alá lerajzoltam az oltár és a cselekmény vázlatos rajzát, a cselegetéseket kis haranggal jeleztem. Így könnyen tudták követni a szentmisét.

A templom felé vezető úton még egyszer figyelmükbe idéztem a templomi illemszabályokat, ugyancsak ilyenkor szoktunk megemlékezni az ünnepről és összefoglalni a szentmise részeit.

Nem sokat beszéltünk róla, egyszerűen a gyakorlatból tanulták meg, hogy szentmisét komoly ok nélkül nem mulasztunk és áldozatot is vállalunk érte. Azt is így szokták meg, hogy vannak esetek, amikor fel vagyunk mentve a szentmishallgatás kötelezettsége alól.

A kisebbeket is mindig elvittük a templomba valamelyik karácsonyi szentmisére, a feltámadási körmenetre, egy májusi litániára és egyszer a nyár folyamán szentmisére. Ezt ők is nagyon várják, meg is kívánják már. Egy ilyen feltámadási körmenet nagyon kedves emlékem. Tavaly nagyszombaton volt. Elég későn érkezünk meg Pestről, munkából, a nagyobbak még későbbben az iskolából, esett az eső,

az autóbusz már elment. Gyalogolni 6 km-t esőben, a kicsikkel az ölinnkben, — nem éppen kellemes kilátás! De ők olyan boldogan kérdezték: „Mikor indulunk már a körmenetre? Igazán mi is jövünk?” — hogy nem volt szívünk az örömeiket elrontani. A két apróságnak élmény volt ez, olyan látható áhitattal vettek részt a körmeneten, hogy bennünket is meglepett. Amikor a pap az Oltáriszentséggel áldást adott, felemeltük őket. A kislány integetett a szentségmutató felé, a kislány szeme pedig csupa könny volt, és szepegett a meghatottságtól. Ilyen kicsi gyermeket még nem láttam a meghatottságtól sírni.

Szentgyónás, szentáldozás

Gyermekeimen tapasztaltam, mennyire egyéni az első áldozás legmegfelelőbb időpontja. Mindegyikük különböző korban volt elsőáldozó. Egyik kislányom volt a legfiatalabb, négy és fél éves, amikor első áldozásra készült, és mégis az ő méltó előkészülete felől voltam a legnyugodtabb. Érzékeny, félénk kislány volt, s mint városi gyerek, különösen a kutyáktól félt nagyon. A mellettünk lévő házban mérges kutya volt, ettől annyira félt, hogy ha arra mentünk, mindig át kellett menni vele az út másik oldalára. Egyik nap az előkészület alatt is arra mentünk és én már indultam volna a túloldalra, amikor megállított: „Ne menjünk át! Ezentúl az Úr Jézus kedvéért mindig itt fogok menni és nem sírok!”

Amikor a három nagyobbik közül a legfiatalabb volt elsőáldozó, már nem voltam otthon. Úgy oldottuk meg az előkészítést, hogy vasárnap elmagyaráztam egy hétre szóló anyagot. Azután feldolgoztam kérdés-felelet formájában, és beosztottam 5 napra. Ezt a papirlapot odaadtam a két idősebbnek, ők voltak felelősek a kicsi előkészítéséért. Szombaton aztán kikérdeztem az egész heti anyagot. Mind a két gyerek lelkiismeretesen tett eleget a feladatnak.

Az előkészületi időben és a szentáldozás után igyekeztünk ünnepi légkört teremteni, éreztetni, hogy ez az egész család számára ünnep. De nemcsak az első áldozásnál kell a szülőnek a gyermeke mellé térdelni. Úgy tapasztaltuk, hogy a gyerekek szívesebben nemnek gyónni és áldozni, ha mi is velük együtt végezzük el a gyónásunkat.

Én ugyan még nem tapasztaltam, de sok elrettentő példát hallottam arról, hogy azok a gyermekek, akiket vallásos szüleik sok és terhes vallási gyakorlatra kényszerítenek, elfordulnak a vallástól. Nálunk, mivel messze van a templom, arra is vigyázni kell, hogy ne legyen nehéz nekik a szentségi böjt megtartása. Nem késői, de nem is túlkorai szentmisére járunk, télen engedéllyel egy csésze meleg teát is isznak indulás előtt, a hazafelé vezető útra pedig tízórait csomagolok be nekik.

Másik veszélye az otthon kapott vallásosságnak a megszokottá válás. Azt minden vonalon tapasztalom, hogy a változatosságot a gyerekek erősen igénylik. Így pl. csakugyan új, friss áhitatot kelt ben-

nük, ha a megszokott reggeli szentmise helyett az esti szentmisére megyünk, vagy, ha a körülmények úgy hozzák magukkal, egyedül mennek templomba.

A gyónásnál, áldozásnál mindig a gyermek szabad akarata érvényesüljön, amelyet irányítunk ugyan, de sohasem kényszerítjük semmire. Tiszteljük az egyéniségét, hiszen ebben már igazán önálló, erkölcsi lény.

Eleinte a lelkiismeretvizsgálat is nagy gond a kicsinyeknek. Erre a következő szempontokat adtam nekik: milyen bűnöket követtem el 1. Isten ellen, 2. önmagam ellen, 3. embertársaim ellen. Egyszer-kétszer segítettünk is nekik, de ezek alapján maguk is könnyen össze tudják szedni a bűneiket, könnyebben, mint a parancsolatok szerint, a lelki tükör pedig könnyen gépiessé válik.

Imádság

A kisgyermek imájáról már beszéltem. Egy bizonyos idő után áttértünk az ajakimákra. Esti ima, reggeli ima, miatyánk, üdvözlégy. Ebben az időben történt, hogy egyszer a vacsora, lefekvés elhúzódott, ezért azt mondtam nekik, hogy most imádkozzanak a saját szavaikkal. Legnagyobb kétségbeesésemre egyik sem tudott mit mondani. Abba hagytuk az ajakimákat és megpróbáltam rászoktatni őket a saját kifejezéseikkel való, közvetlen imára. Eleinte én imádkoztam helyettük, aztán mindenki egy-egy gondolatot mondott hangosan. Néha írásgyakorlatképen különböző alkalomra való imákat írtak.

Az idén kis imafüzetet állítottam össze nekik, egyházi zsolozmákból vett esti és reggeli imát. Természetesen nem hosszú, és a gyerekek nagyon szívesen és szépen, ritmikusan, egymásnak felelve mondják ezeket a himnuszokat és zsoltárokat. Az egyik kislány igazi álomszuszék. Amint bebújik az ágyba, már alszik is. Ez indított arra, ami egyébként is helyesebb, hogy lefekvés előtt és reggeli felkelés után mondják el közösen az imákat.

Liturgikus élet

A liturgia ad színt, változatosságot vallási életünkbe és különösen a család életében könnyen megvalósítható.

Ádventben és nagybőjtben közösen megbeszéljük, hogy ki-ki milyen önmegtágadást ajánl fel a szent időre. Néha elmegyünk a hajnali szentmisére, este ádventi énekeket énekelünk.

A liturgia tükrö a mi „falitáblánk.” Ez azért szükséges, mert emlékeztető nélkül a vasárnapi gondolatokat könnyen elfelejtenék. Kemény papír tábla, amely a böjti időben lila, máskor az ünnepkörnek megfelelő színű keretet kap. Mindig időszerű szentképet ragasztunk rá, alája pedig egy papírlapot, amelyet hetenként cserélünk. Erre írjuk fel röviden az ünnep gondolatát, elhatározásokat, felajánlásokat. Imáink is változnak az egyházi évek megfelelően. Májusban

litániát mondunk, októberben rózsafüzért, stb. A templomból hazafelé menet mindig rövid az út, annyi a megbeszélni valónk. Ilyenkor elmondják a hallott evangéliumot, szentbeszédet, megbeszéljük az azokkal kapcsolatos kérdéseket, végül megszületnek a jófeltételek.

Hitoktatás

Ha a gyermekek tanulnak is hittant az iskolában, mégsem szűnt meg a felelősségünk. Sok helyen nagy a létszám, vidéken több osztályt összevonnak. Ilyenformán nem folyhat rendszeres, minden évben új anyagot alaposan elvégző hitoktatás. Ilyenkor a szülőknek kell annak pótlásáról, kiegészítéséről gondoskodni.

Világnevelés

Aki benne él a nevelésben, gyermekei közelségében, ezt sem érezheti nehéznek. Az egésznek a lényege ennyi: mindig őszintének lenni a gyermekhez. Ez már nem is olyan új dolog.

A felvilágosításnak pl. mindig leplezetlennek kell lenni, erre a mi nemzedékünket még Csaba Margit tanította. Az én tapasztalataim csak 12 éves korig terjednek. Amikor az ikreket vártam, a három nagyobb gyermekem 7, 6 és 4 éves volt. A kórházban sok édesanya panaszkodott, hogy nem volt nyugta a nagyobb gyermekeitől, annyit faggatták, hogy hol van most a kisbaba, miért hízott meg az édesanya. Egyenes választ sosem adtak nekik, ezért örökös volt a suttogás, nevetgélés a gyermekek részéről. A mi gyermekeink befogadóképességükhöz képest őszinte választ kaptak mindenre. Egyszer kétszer még visszatértek rá, de egyáltalán nem zavaró módon, és az egész kérdés nem volt nálunk probléma.

Régi szokásunk, hogy férjemmel, majd a nagyobb gyermekekkel minden este imádkoztunk a születendő kisgyermekért. Ennek jó hatását mi is tapasztaltuk. A testvérekben már előre felkelti a szeretet, összetartozás érzését a kis jövevény iránt, kizárja az irigység, féltékenység érzését. Mert az is eléggé általános panasz, hogy a nagyobb testvér nem örül a kistestvér gondolatának. Ennek én csak az ellenkezőjét tapasztaltam. Második gyermekem kétszer volt tanúja testvére érkezésének. Először kishúga született, majd az ikrek. Amikor ezekkel hazajöttem, azt kérdezte: „Ugye, édesanya, legközelebb már 3 kistestvérünk születik egyszerre?” Itt is a környezet a felelős a hibákért. Legtöbbször az okozza, hogy ilyeneket mondanak a gyermeknek: „Várj csak, majd ha megszületik az öcsike, nem lesz ilyen jó dolgod! Nem téged fognak már szeretni!”

Karácsonykor sem mondtuk soha, hogy az ajándékokat a kis Jézus „hozta”, hanem legfeljebb így: „küldte.” Így még közelebb kerülnek az ünnep lényegéhez. Az emberek a kis Jézus születésének örülnek, Neki akarnak ajándékot adni és Helyette ajándékozzák meg a gyermekeket és egymást. Ez az öröm legyen a lényeg, ne az aján-

dék. De ez pl. attól is függ, hogy mondunk-e olyat neki: „Ha rossz leszel, nem hoz semmit a Jézuska!” Inkább így figyelmeztessük: „Nem akarsz örömet szerezni a Jézuskának?”

Ahogy gyermekeink nőnek, érdeklődni kezdenek a körülöttük lévő dolgok, a világ kérdései iránt is. Ezzel kapcsolatban is sok kétséget, kérdést hallottam. A szülő feladata-e a gyermek világnézeti nevelése? Erre a kérdésre az idők válaszoltak helyettünk. Legmélyebb nyomot a gyermekben mégis csak a szülői ház hagy, és a szülőnek nemcsak kötelessége, hanem legszentebb joga és öröme is a nevelésnek ez a része. Milyen világnézetet adjon át a szülő a gyermekének? Természetesen azt, amit ő is nyugodt lelkiismerettel, egész lélekkel vállalhat.

Sokat olvastunk a gyerekekkel verseket is. A jellemességről Arany: *A velszi bárdok* c. verse kapcsán beszéltünk először. Milyen könnyen megtanulják a leckét ezeken a sorokon keresztül:

Ötszáz bizony dalolva ment
Lángsirba velszi bárd.
De egy se bírta mondani,
Hogy: Eljen Eduárd!

A világnézeti nevelés sajátmagunkon kezdődik. Legyen a mi életünk összhangban az elveinkkel, mert ez a példa a legtöbb, amit adhatunk nekik. Beszéljünk és éljünk természetesen, őszintén a gyermekeink előtt — ez maga a nevelés. Hogy mégis valami konkrétumot mondjak, tegyük fő elvükké azt, hogy az egyes ember, család, állam, az emberiség életének egyetlen lehetséges alapja a tízparancsolat. Mi is beszéltünk erről a gyermekeinkkel és a közelmúlt példáival mutattuk be, hogyan igazolódik be pl. a náciizmus, kapitalizmus bűnössége a tízparancsolat világánál.

Teljesen az otthoni elindítástól függ, hogy a gyermek szociális lény lesz-e, vagy pedig irigy, bizalmatlan, emberkerülő. Ha előtte adunk kifejezést haragunknak, gyűlöletünknek valaki iránt, nem igen tanulhat emberszeretetet. Ez már annál a jelentéktelen apróságnál kezdődik, — ami ellen, jaj, de sokat harcoltam nagymamákkal, nagynénikkel —, amikor a babát úgy akarják rávenni az evésre: „Édd meg, mert mindjárt odaadjuk a szomszéd Juliskának!” „Siess, mert jön a nagypapa és megeszi az ebédedet!”

Legkönnyebben nevel szeretetre, ha azt mondhatjuk: „Beszéljetek ti is olyan szeretettel egymással, mint az édesapa és édesanya!”

Nagyon hiányzik a vallásos nevelés egyik fontos eszköze: a vallásos irodalom, amelyre legtöbbször pénze sincs a családnak. De mert csakugyan fontos, ezen is kell segíteni. A baráti családok adják körbe a birtokukban lévő könyveket. Mi nem is értékeltük ezeket annyira gyermekkorunkban, mint ahogyan, látom, a gyermekeim örülnek neki, ha hozzájutnak.

A nevelés egyik legfontosabb eszköze, bármilyen különösen hangzik is, a nyaralás. Ma már egyre több vállalati üdülőben van lehe-

tőség családi nyaralásra. Elég sokan használják fel ezt a kedves gondoskodást, de még mindig sokan vannak azok a szülők, akik félnek a gyermekekkel való nyaralástól. Pedig ezt az áldozatot meg kell hoznunk, ha eredményesen akarunk nevelni. Az iskolai, úttörőszervezetben való nyaralás nagyon hasznos és szükséges intézmény, de a szülővel való együttlétre is szüksége van a gyermeknek, különösen, ha azokkal az év folyamán úgyszólván kevés alkalma van együtt lenni.

Egyik tavasszal keveset voltunk otthon, s ez meglátszott a gyermekeken is. Felmerült a kérdés, magunkkal vigyük-e mind az öt gyermeket. Vállalati üdülőbe mentünk, ahol étkezés nem volt, — a két kicsi még csak 2 éves, — mindenki aggódott, hogy így én nem fogok pihenni. Mégis teljes létszámban mentünk és örülök, hogy így döntötünk. Igyekeztem jól megszervezni a napot, mindenkinek megvolt a beosztása. Korán keltünk, korán mentünk aludni, csak így tudtuk magunkat kipihenni. Szórakozásról, társas életről persze nem lehetett szó. De sportra, ami nekünk a legfontosabb, pihenésre, olvasásra volt időnk.

És milyen hálásak voltak a gyerekek! Mennyire megváltoztak! Semmi baj nem volt velük, olyan igyekezettel segítettek és annyi örömet szereztek, ami minden fáradságért kárpótolt. Mennyire közel hozott bennünket ez a két hét! Ezek a hetek teremtenek olyan kapcsolatot szülők és gyermekek közt, amely lehetővé teszi a nevelést, s hogy az év közben futólag odavetett szavak is hassanak.

Nem hinném, hogy véletlen, hogy egy barátnőmnek olyan súlyos panaszai vannak 10 éves fiára. Csavarog, többször elszökött hazulról, és valahogy hozzáférhetetlen, nem őszinte. Az édesapa nem él velük, az édesanya hivatali munkáján felül egyetemre is jár. A gyerek napközibe megy a tanítás után, amelyik véletlen szerencsétlenül túlszűfolt és a helyiségei sem megfelelőek, s még nyáron sem beszélhet két szót az édesanyjával, mert az egyedül nyaral a vállalata üdülőjében, amely pedig éppen családok számára van fenntartva.

Talán kifogásolhatná valaki, hogy keveset irtam a kudarcaimról. A nehézségek majdnem mindenütt közösek, de komoly eredménytelenség ott, ahol a szülőnek állandó gondja a nevelés, nem igen van. Persze, hogy tökéletesek így sem lesznek gyermekeink. Eleinte engem is elcsüggesztett, ha veszekedtek, nem teljesítették a kötelességüket, vagy más baj volt velük. De — bár, állítom, hogy a szülő nevelő munkája a leghálásabb feladat, mert minden befektetett szeretet, áldozat már most valamiképpen megtérül, — az igazi eredményt nem most érzük el.

Idővel, talán tíz év után kezdtem megérteni, hogy hosszú távlatra nevelünk. Nem a mának, hanem a holnapnak, sőt az örökkévalóság-
nak. Nem az a célunk, hogy a gyermekeink ma jólneveltek, könnyen kezelhetők legyenek, hanem az, hogy élethivatásunkat betöltve, egész embereket adjunk a hazának, lakókat a mennyországnak, és a ránk-bizottakat Istenhez vezessük.

SÍK SÁNDOR VERSEI

MEGINTCSAK A NAPOT LESEM

*Szembe a Nappal néztem egykor,
Nagyon-nagyon fiatalon.
Gyönyörű volt, most is, ma is még
Meleg tőle a mosolyom.
Egy életre meggpirosított.
És most öreglegényesen,
Bácsikásan, nagyapókásan
Megintcsak a napot lesem.*

*Erdők, hegyek zöld-árnyú napját
A tölgyekkel társalkodót,
A reggel trillás csilla fényét,
A menni, bokázni biztatót,
A dél aranycsepp izzadását,
A tűzjátékos alkonyat
Meséit és a naplehelte
Szép barna emberarcokat.*

*Mindenhogyan kedves nekem most,
De nem mint akkor, fiatalon,
Mikor a szó tett mámorossá,
A kép, a zengő szimbolum.
A játék szent áhítatával
Hívtam a nagybetűs Napot
Minden helyett, mit megnevezni,
Megérteni sem adatott.*

*Mindent felülről néztem akkor,
Most — most alulról nézek én.
A szép szónál szebb a valóság,
Attól vagyok ma részeg én.
A mindennapi földi nappal
Van szívem most telesteli.
Ó mily emberi ez a nap most!
S az ember milyen isteni!*

*Most eleven bőrömön érzem,
Hogy Isten újja símogat.
Keresztnevükön hívom immár
S cirógatom a dolgokat.
Emberekkel és állatokkal
Fákkal, füvekkel cinkosan
Összenézünk, hétszer is egy nap:
Tudjuk, hogy minden rendben van.*

HŐSCINCÉR

Feketén, karcsún, elegánsan
Emelve finom lábait,
Egy hőscincér, kis szobatársam
Föl a falon kapaszkodik.

Billeg a sok lábacska föl-le,
En meg csak elnézem szegényt:
Egy-kettőt lép, s lehull a földre,
Es kezdi előlről megént.

Kapaszkodik szegény bogárka,
Iparkodnék, de hasztalan:
Az egyik tapogató csápjá
— Hogyan, hogyan nem — odavan.

Es kelve-hullva, hullva-kelve
Így küszködik keservesen.
Neki lesz-e több a türelme
Kinlódni, vagy nézni nekem ?

Es lassan, mintha mérhetetlen
Világbanat lehelne meg,
Csak nézem-nézem tehetetlen
S le sem töröm a könnyemet.

ELEGIA EGY HERNYÓ-RAGTA TÖLGYESBEN

Hasztalan csóválod a fejedet,
Ember, ki némán mégy rajtam keresztül:
Engem a hernyó megevett,
Lombostul, levelestül.
Tölgyerdő voltam, vadaskert, királyság,
Embernek, vadnak büszkeség, öröm.
Jóságomat, szépségemet lerágták,
Ez lett belőlem: sok zörgő sivar ág
S síremlék törzsököm.

Mégis, ne szánakozzatok,
Es könnyeket ne ontsatok miattam:
Nincs többé koronám, de én vagyok,
En én maradtam.
Gyökereim a föld élő alattján
Ölelnek szét a forró Szív felé,
S föld színén ami lényemből maradvány,
Szentség gyanánt az égnek felmutatnám:
Így is az Istené.

Végnek is melegítő gondolat:
Emberek jönnek és deszkába vágnak
S az emberkéz is szentséggé avat,
Háznak, bölcsőnek, ágyanak.
Es zúg tovább az Isten-adta élet,
Nem vég a vég és agyrém a halál:
A tarlott ágon cinkék csicsereélnek
S a szellőben egy esztelen reménynek
Bölcsességétől bizsereg a táj.

Medvigy Mihály

AZ IGAZI ARCKÉP

WOLFGANG AMADEUS MOZART úgy él a legtöbb ember tudatában, mint *Barrias* remek szoborművének eleven mása: selyembe öltözött csipkekézelős, térdnadrágos törekeny kis figura, valósággal a rokokó megtettesülése. Pedig ez a művészlélek a nagy francia forradalom kortársa. Polgárfiú, aki merész elhatározással maga is a szabadság mellett dönt: kitépi magát a biztosfizetésű nagyúri lakájok sorából, s egy nagyváros tömkelegében vállalja a független művésznek csupán küszködéseiben, nélkülözéseiben és csalódásokban gazdag életsorsát. Kis lakásának ajtaján csaknem kétvétenként kopogtat a halál, hat gyermeke közül négyet kíván áldozatul, hogy végül, 36 éves korában a művészt magát is elragadja. Mindezt végiggondolva, már életművének ismerete nélkül is bizalmatlanság támadhat bennünk a közkeletű képmás hitelessége iránt.

A fiatalember után mintegy 700 alkotásból álló zenei hagyaték maradt. Az öreg *Doles*, Sebastian *Bach* személyes tanítványa és lipcsei utóda megindultan hallgatta rögtönzéseit a Tamás-templom orgonáján: feltámadott mesterét vélte hallani. Don Juanja és Varázsfuvolója előtt egy *Goethe* hódolt. A legnagyobb élő zenészkortárs, *Joseph Haydn* bevallja, hogy nem ismer nála nagyobb mestert. S az ifjú *Beethoven* szerény tanítványként jelentkezik nála, hogy kezéből átvehesse a német zene örökségét. Ha mindezt tudomásul vesszük, a keccses porcelán figura egyszeriben emberfölköti kolosszussá magasodik szemünk előtt. Mert úgy érezzük, hogy aki nagyot alkot, annak embervoltában is nagyoknak kell lennie.

A kortársak korántsem látták ilyenek. Elismerték és csodálták ugyan rendkívüli tehetségét, de jellemző, hogy elsőnek emberi fogyatkozásai ötlenek emlékezetükbe és nem is feltétlenül sietnek azokat mentegetni. Első életírója, *Schlichtegroll* hangoztatja, hogy Mozart nem lehetne általános utánzandó példakép mások számára. Önmagán uralkodni soha meg nem tanult. Nem tudott bántni a pénzzel, nem volt érzéke otthonának rendbentartásához, de a mértéktartáshoz és az élvezetek kellő megválogatásához sem. Szüntelenül vezetésre, gyámkodásra szorult volna. „Alsóbbrendű lelki képességei... nyilvánvaló túlsúlyban voltak a magasabbrendű erők fölött.” — A művész külön tragikumja, hogy maga választotta felesége mindezeknek nem szerencsés kiegészítését, hanem éppen a párhuzamát képviselte mellette.

Kortársai egyetértének abban, hogy szerény megjelenésű, jelentéktelen emberke volt. Ilyennek látták a berliniek is azon az emlékezetes estén, amikor a nézőtérrel bekiáltott a Szóktetés hibás előadásába. Ránkmaradt hiteles arcképei sem mutatják igazi egyéniségét. A jólápoltt serdülő fiú, aki *Cignaroli* pompás festményéből a spinét mellől elfordulva szemünkbe néz, talányosan hideg arckifejezésével,

szigorúan összezárt ajkaival mit sem sejtet a mozarti képzelőerő és kedély már bontakozó gazdagságából. Inkább egy komoly kis kontrapunktistát olvashatnánk ki belőle, főként ha tudjuk, hogy a 14 éves legénykét két zenetudományos akadémia választotta már teljesjogú tagjává. Másik olaszországi képe — a *de la Croce* féle — meghökentően semmitmondó. Alig hihető, hogy e fáradt, koravén jelenség volna az a 22 éves, optimizmussal teli alkotóművész, aki Párizs és Európa meghódítására hamarosan útnakindul. Még legtöbbit mondana a dilettáns *Lange* tűnődő Mozart-feje és *Leonhard Posch* remek kis domborművű portréja. Az utóbbi magabiztos tartással, alkotóereje virágjában, éppen a Figaro és a Don Juan keletkezése idején ábrázolja a művészt. De ezek a képek is csak annak számára beszélnek, aki egyébként ismeri a mester belső világát. Utolsó arcmása, *Dora Stöck* lipcsei krétarajza ijesztő realizmussal mutatja a harmincharmadik évére már megfáradt, megtört Mozartot, anélkül azonban, hogy bármit is elárulna a végső letisztulásról, amely pl. az utolsó vonónegyesegekben, vagy a Varázsfuvolásban és a klarinétversenyben megmutatkozik.

Aki levelezésén keresztül közeledik feléje, nem kisebb nehézség előtt találja magát. Hála a kor levélíró szenvedélyének, a *Schieder-mair* által kiadott hatalmas anyag kötetekben Mozart élete folyásának majd minden zugába betekinthe-tünk. Bár sok fontosat megtudunk belső világából, mégsem állíthatjuk, hogy a művész legtitkosabb szentélyébe láttunk. Komoly pillanatokban természetesen Mozart is komolyan ír, de a csacsi tréfák és szerelmes hízelkedések áradatában az általános kép mégiscsak az a „szüntelenül játszadozó örök gyermek” marad, akiről *Schlichtegroll* beszélt.

Azt kell mondanunk, hogy a levelek túlnyomórészt nem sajátos területén — Madáchcsal szólva: nem „önkörében” — mutatják be Mozartot, hanem inkább az élet egyéb ágaiban felvett magatartásáról árulkodnak. Igazi önmagát, egyénisége mélyebb rétegének hiteles lenyomatát műveire bízta. Ezek tükrében egy egészen más, valósággal lenyűgöző Mozart-portrét szemlélhetünk. Élragad főlényes tudásával. Már szinte gyerekfejjel mindent megtanult, és kívánatra mindenféle zenei nyelven kongeniálisan beszélni tud: olaszosan vagy franciásan, romantikus izzással vagy gáláns társasági modorban, sőt az északi mesterek intellektuális vonalvezetésével is. Komponál a salzburgi „terjengős izlés” szerint, de ha szükségét érzi, epigrammatikus tömörséggel tud szólni. Valóságos zenei kozmosz. Nagyszerű megfigyelő és utánzóképesége roppant jellemzőerejű színpadi szerzővé avatja. Utólérhetetlen főleg a humoros figurák megformálásánál, hiszen ott a levelezésből jólismert huncutkodó hajlama is elemében lehet. Ez már a jellegzetes mozarti vonások egyike, és tisztán hangszerezes művekben éppígy megmutatkozik: pl. a *Musikalischer Spass* színporkázó ötleteiben, vagy a közismert *Kis éji zene* pajkos fináléjában. A sajátos többlet annál jobban szemünkbe tűnik, minél inkább el tudunk vonatkozni a vele adott általános vonásoktól. A már *Haydn* által ma-

gasztalt mozarti „izlés“, érzék az arány, a harmónia, a kiegyenlített-ség iránt, tulajdonképpen a kor művészi hitvallása, és Mozartban, mint korának egyik legnagyobb fiában, természetesen a legmagasabb szinten jut kifejezésre. Gyakori kedves, naiv, gyermekdeden játékos hangvétele sem mindenestül egyéni tulajdonság. Korának érzésvilágá-ban tagadhatatlanul volt valami gyermekies.

A lelki önarckép akkor a legtalálóbb, amikor a mozarti zene fiatal férfiakat jellemez. A keresetlen hang, a kitarulkozás őszintesé-ge szinte feledteti, hogy csak zenét hallgatunk s nem a rajongó ifjú kezét fogjuk, vagy elragadtatástól csillogó szemébe nézünk. Cherubino halhatatlan figurájától eltekintve, általában a dalművek tenorszere-peiben mutatkozik meg mindez: Belmonte énekel így a Szóktetésben, Ferrando a *Cosi fan tutte*-ban, Tamino a Varázsfuvolásban. A Don Juan tenorszereplője már persze sápadtabb jelenség; a címszerep hőse nyilvánvalóan közelebb áll Mozart szívéhez. Különös, etikátlanul is tiszta érzékiség igézetébe kerülünk, amely aranyos fénybe vonja a Figaro házasságának bolond hajszában egymás körül keringő alak-jait, vagy — míg a zene szól — ugyanúgy emberfölötti arányokba magasztosítja a „legerkölcstelenebb ifjút“, amint feledtetni tudja a *Cosi fan tutte* színpadának frivol, leányhűséget kockára vető világát. Olyan mozarti sajátosság ez, amelyet már egy *Beethoven* világosan fel-ismert — és Mozartnak soha meg nem bocsátott.

A zene nemcsak az igazi önarckép letéteményese, hanem a fér-filélek gondjainak, vívódásának és vergődésének színtere is. Gondol-junk csak a c-moll szerenád, a g-moll vonósötös, vagy a g-moll szim-fónia sóhajteli, fojtott levegőjére, a félreismerten juppiterinek neve-zett nagy C-dúr-szimfónia fanyar, kiábrándult „menüett“-jére, ill. lassú tételének visszafojtott zokogására és fájdalmas feljajdulásaira. *Beethoven*nel szemben, aki mint szimfónikus százezrek szívével érez, itt Mozart beszél az egyénibb nyelvet. Talán ezért lett kevésbé nép-szerű.

Sajátságos jelenséggel állunk szemben s ezt már *Schlichtegroll*, a figyelmesen szemlélő kortárs észrevette. Mozart olyan „nagy em-ber“, aki a zenében éli igazi életét. Minden egyéb csak árnyék és epizód marad számára. A világszáró csodagyermekség emésztő haj-szájában, testi fejlődését gátló, egészségpusztító utazásain, a tanulá-s, alkotás és szereplés szüntelen munkája közt már korán bekövetkezik nála egy különös metathesis. Csak kirándulohely, csak enyhítő röpke változatosság lehetett számára az az élet, amelyben mások otthon voltak és szilárdan megvethették mindkét lábukat. Ő zenéjében ser-dül és érik férfiúvá, zenéjében nyílnak meg számára a gondolat és érzés nagy dimenziói, zenében önti ki szívét, ott birkózik problé-máival és talál megoldást reájuk vagy kiutat belőlük. Embervoltá-ban is hatalmassá nőtt, de csak hangszere mellett, vagy ha kottapa-piros volt előtte, ill. ha a vezénylőpultnál állott; az élet egyéb vi-szonylataiban meghökentően gyermek maradt. Még keze is csak a zene számára alakult. Korának bizonyára legelső, tüneményes kéz-

ügyességű zongoraművésze másokkal volt kénytelen a húst megvágnatni magának, annyira ügyetlennek bizonyult az asztalnál.

Az egyéniség általános képénél nyert szempontokat kell hasznosítanunk akkor is, ha Mozart vallási arcképének megrajzolásával próbálkozunk. Vannak itt is zavaró, lehántani való mozzanatok, de a hiteles kép, amit az emberi élet alapvonatkozásában, az istenviszonyban kapunk, nem méltatlan a nagy alkotóművészhez és a művészetében nagy emberhez.

Az apa, *Leopold Mozart* a salzburgi hercegérsek udvari zenekarának vezető tagja volt. Kanonok keresztapja eredetileg papnak szánta, s az augsburgi jezsuita kollégium egykori növendéke később is hite szerint élő katolikus maradt. Fiát imádkozó, szentségekkel élő, hívó embernek nevelte. Első itáliai utazásuk során Rómában együtt élik át a Sixtus-kápolna nagyheti szertartásait és közvetlen közelből látják XIV. Kelemen pápát. Ajtatoskodnak a lorettói kegyhelyen. Bolognában meggyónnak egy csehnémet domonkos atyánál, együtt elvégzik a keresztútát, misét hallgatnak és résztvesznek a szentolvasó imádságon. *Leopold* minderről levélben számol be feleségének és hozzáteszi: „Időközben csináltathatsz számunkra Salzburgban egy pár szépen aranyozott glóriát, mert bizonyára szentekként fogunk hazakerülni“ (1770. aug. 25). A szent dolgok otthonos közelségében élő egyházi alkalmazott humora ez, amelyet egyébként a fiú is örökölt.

Életének legnehezebb napjait 1778 nyarán Párizsban éli a 22 éves Mozart. Édesanyja haldoklását kell végignéznie. Levelében hitből fakadó, megható vigasztaló szavakat talál az otthonmaradt apa és nővér számára (1778 júl. 3). Ugyane levélben beszámol új művének (K. 297) sikeréről. „A szimfónia után örömben azonnal a Palais Royalba mentem, megettem egy jó fagyaltot, elmondtam a megígért szentolvasót és hazamentem“. Ugyanaznap kelt másik levelében megnyugvással tudatja egy salzburgi barátjkkal, hogy édesanyja a halál előtt még gyónni-áldozni tudott és felvette a szent kenetet.

Vallásos meggyőződésében semmiféle törést nem okoztak a hercegérseki szolgálatból történt „elbocsátásának“ körülményei. A megaláztatást minden bizonnyal a lakájtartó fejedelem rovására írta és nem vádolta miatta az Egyház főpapját. Atyja nem csekély aggodalommal nézte, hogy fia Bécsben önálló életet kezd. Megnyugtatóására elmondja Mozart, hogy nemcsak vasárnap és ünnepnapokon, hanem lehetőség szerint hétköznap is hallgat szentmisét. A pénteki hústilalmat — a felvilágosodás jellegzetes logikájával — nem a törvény betűje szerint tartja meg. Úgy gondolja, nem vétkezik, ha inkább önmegtadással böjtöl és kevesebbet eszik, mint egyébként (1781 jún. 13).

Porciunkula-búcsú napján menyasszonyával együtt gyónik-áldozik a theatinusoknál. Nemcsak a házasságkötéshez szükséges igazolás megszerzése céljából teszi, hanem igaz áhítattól vezettetve. Különbösen is hosszabb idő óta együtt jártak már misére és együtt szoktak járulni a szentségekhez. „Ázt tapasztaltam — írja atyjának — hogy

soha oly hatékonyan nem imádkoztam, soha oly áhítatosan nem gyóntam és áldoztam, mint az ő oldalán. És ő is úgy volt vele“ (1782 aug. 17). Valószínűnek látszik, hogy nem Konstanze kezdeményezte a közös áhítatgyakorlatokat. E tekintetben Mozart volt az igényesebb, s menyasszonya most is önkéntelenül felöltötte a hozzá illő magatartást. Ahogy folyton-folyvást csak *Bach* és *Händel* figurákat akart hallani, mihelyt észrevette, hogy vőlegényének érdeklődése ebbe az irányba fordult (1782 ápr. 20), vagy amint második férje, a nagy Mozart-tisztelő és biográfus *Nissen* hatására később maga is kegyelettel ápolta a művész emlékét, noha őt életében kellőképp értékelni nem volt elegendő érzéke.

Mindez Mozartnál igen őszinte, bár nem különösen mély vallásosságra utal, s a felvilágosodást megelőző idők polgári katolicizmusának átlagos típusát mutatja. Egy *Pascal* lenyűgöző istenélményét, misztikus izzását hiába keresnök benne. Plasztikusabbá és személyesebbé válik azonban a vallási kép, ha a zene oldaláról közelítünk feléje.

Az egyházi zene terén Mozart igen szívesen és nagyon sokat dolgozott. Amikor állásért folyamodik, büszkén hangoztatja, hogy e tekintetben *Salieri* fölött áll. Helytelen volna azonban egyes életrajz-kaszainak vallási hőfókát a misekompozíciók gyakoriságán lemérnünk. Miséinek jelentős hányada nem belső szükséglet szülte. Gyermekkorában bécsi miséivel egy-egy szereplési alkalmat kellett szerencsésen kihasználnia. Salzburgi miséi legtöbbször szolgálati minőségében írta s e téren *Hieronimus* érsek racionalista reformjai alaposan megkötötték a kezét. Egykori mesterének, a ferences *P. Martininak* elpanaszolja (1776 szept. 4), hogy a székesegyházban háromnegyed óra alatt le kell peregnie a nagyzenekari misének a betétekkel, tehát egy hangszeres szonátával és egy motettával együtt. De már szíve sugallatára hallgat, amikor a „Pater Dominicus“ misét megírja gyermekkori barátja, a szerzetbe lépésekor megkönnyezett *Hagenauer Kajetán* első szentmiséjére.

Belső világában sokkal mélyebbre világít az a mű, amelyet életének fordulópontján, 14 nappal a párizsi útra indulás előtt komponál, 1777 szept. 9-én. Graduálénak nevezi, de a szöveg messze jár a Római Misekönyv személytelenül tárgyilagos, szoltáros veretű fogalmazásaitól. Inkább a jezsuita kollégiumok Mária-társulatainak nemes, lovagi áhítatát leheli és talán a derék *P. Ignaz Parhammernak*, Mozarték salzburgi barátjának s a kis Wolfgang hathatós bécsi támogatójának nevelő hatása érik meg benne.

A szövegválasztás arra mutat, hogy Mozart a Szent Szűz pártfogása alá helyezi életének kezdődő új szakaszát.

„Szentséges Szűz Mária, Isten Anyja! Én mindent neked köszönhetek, de ez órától fogva különösen a Te szolgálatodra szentelem magam. Téged választalak Úrnőmnek és védelmezőmnek. Az irántad való tisztelet és hódolat mindig szívem ügye lesz, azzal soha fel nem hagyok s az álám rendelték részéről sem engedem szóval vagy tettel megsérteni.

Szentséges Szűz-Mária, fogadj kegyesen, amint lábad elé borulok! Pártfogolj életemben és állj mellettem a halálküzdőlemben! Amen.“

Amit a szöveg mond, azt Wolfgang valóban érezte is. Bizonyosság erre az áhítatos és gondolatokban gazdag zenei feldolgozás, amely a szonátaformában, négy énekszólamra, vosósokra és orgonára írt darabot az említett salzburgi évnék — a *Lodron-divertimentók*, a D-dur (K. 271. a) hegedűverseny s a *Jeunehomme-zongoraverseny* évének — legértékesebb alkotásává teszi. Hasonló belső szükséglet szülte a befejezetlenségében is remek, nagy c-moll misét (K. 427), amely alkotó géniuszának egyik legjelentősebb terméke. A munkát még akkor fogadta meg, amikor leendő házastársáért kellett küzdenie, majd első gyermekük születése adta reá az újabb indítást.

Élete végén több éven át nem gyónt, nem áldozott. De ez sem valamilyen hitbéli törés eredménye, sőt nem is a „felvilágosult“ Bécs szellemi légkörének hatása. Mozart vallási téren egyenesen szembefordult a divattal és korszellemmel. A felvilágosodás gúnyhadjáratot indított bármely pozitív vallás külső gyakorlása ellen és veszedelmes rajongásnak, vakbuzgóságnak minősítette azt. A bécsi irodalmi élet nagynevű háziasszonya, *Caroline Pichler* megvallja emlékirataiban, hogy időnkint szégyellt a katolikus istentisztelet szertartásain részt venni, nehogy korlátoltnak és bigottnak tartsák (II. 61 s. köv.). Mozart viszont — egy ismert anekdota tanúsága szerint — visszautasította a társaságában elhangzott megjegyzést, hogy kár a művészi alkotóerőt egyházi kompozíciókra pazarolni, és leveléből tudjuk, hogy élete utolsó esztendejében is égő gyertyával kezében vett részt a bécsi Józsefváros úrnap körmenetén (1791 jún. 25). — A jozefinista időkben terjeszkedő janzenizmus eszméi viszont rigorigizmusból tartották távol a híveket az Oltáriszentségtől. Ilyesminek éppen nincs nyoma Mozart megnyilatkozásaiban, sőt szabadságszerető, derűs lelkületével inkább az ellenkező túlzásra hajlott volna.

A visszaesés minden bizonnyal Mozart szabadkőműves mivoltával függ össze. A szabadkőművesség, ez a világdimenziókban kiépülő óriás klub — *Bakunyin* szerint „a burzsoázia Internacionáléja“ — az angolszász klubalkotó géniusz legnagyobb szabású terméke. Éppen Mozart életidejében érte meg első nagy felvirágzását a kontinensen, így Ausztriában és Magyarországon is. Szabadkőművesnek lenni, főleg *Lotharingiai Ferenc* császár páholylátogatásai óta előkelő divattá vált, s a páholyok egyidőben a két nemzet legkitűnőbb embereinek gyűlöhelyei. Sajnos, e korábban humanisztikus és filantrópikus mozgalom ide már abban a stádiumban érkezett, amikor a keresztény valóságosság ellentétét jelentette: a deisztikus és naturalista vallási eszmék propagandáját, a kegyelem, kinyilatkoztatás, szentségek és egyházi tanítóhivatal hitének ellenzékét. Nem csodálhatjuk tehát, ha a pápák — *XII. Kelemen* és *XIV. Benedek* — már 1738-ban, ill. 1751-ben kiközösítéssel sújtották a belépőket.

Mozartot a páholyéletbe egykori mannheimi pártfogója és szövegírója, *von Gemmingen* báró vezette be, aki 1782 nyarán Bécsbe költö-

zött s ott a „Zur Wohltätigkeit“ páholy elüljárója lett. Mozartot is ez a páholy vette föl 1785 dec. 14-én. Sem első, sem későbbi páholyát, a „Zur neugekrönten Hoffnung“ nevűt nem szabad összetévesztünk azzal az előkelő páhollyal, amely „Zur wahren Eintracht“ néven Bécs sok elsővonalbeli méltóságát és szellemi kiválóságát fogta össze, a jeles természettudós, *Ignaz Born* elnöklete alatt. Mozart páholya, mint *Seyfried* bécsi karmesternek egy leveléből tudjuk, inkább afféle „Winkel- und Fressloge“ volt: jelentéktelen páholy, amelynek főtevékenysége a bankettezésben merült ki. Érthető, ha a rendkívül társaságkedvelő Mozart jól érezte itt magát. De vajjon elég magyarázat-e arra, hogy az őszintén vallásos mester éveken át viselje lelkén csupán emiatt a kiközösítés súlyos terhét? Aligha. Mozart a korszellemmel is szembe tudott fordulni, ha az idegen volt lelkületétől. A jelen esetben mégsem tette. Saját egyéniségében rejtett tehát az a mozzanat, amely rendkívüli erővel vonzotta a szabadkőművesség felé.

A magyarázatot, úgy látszik, Mozart kettős rétegű belső világában lehet megtalálnunk. A felszín a nagy tréfacsináló, az örök kamasz, aki még ötödik gyermekük születése után is ontja az ezernyi szerelmes csacsiságot feleségéhez írott leveleiben. Konstanze alkalmazkodóképessége könnyűszerrel meg tudta adni erre a megfelelő rezonanciát, de több alig telhetett ettől a nem éppen mélylelkű teremtestől. Pedig volt a művész lelkének mélyebb rétege is, amelyben — éppen a zenén keresztül — igazi élete, férfivá komolyodása, sőt nagy emberré teljesülése végbement. Ez a lelkület is kitérülközni vágyott és megértő társakat keresett magának. Az apa, aki érthette s az élet és halál problémáin kelt tünődéseinek osztályosa lehetett volna, távol, Salzburgban élt, sőt éppen Konstanze miatt érzésben még távolabbra került. Wolfgang kedves alkotóterülete, a templomi zene, amely az élő kereszténységgel, a liturgiával kapcsolatban tartotta volna, járhatatlanná vált: a jozefinista Bécsben tilos a zenekari misék előadása. Már a c-moll mise sem kerülhetett bemutatásra, csupán olasz kantátává alakítva, mint Davidde penitente. Utána — a Requiem évéig — szünetelnek az egyházi kompozíciók. A szabadkőművesség viszont fennkölt erkölcsi eszmevilágot, racionalizmusában is istenes gondolkodást, igen komoly szellemű férfiközösséget jelentett. S emellett szabadkőművesek voltak a művész barátok is: *Adamberger*, a tenorista, az első Belmonte; *Wránitzky*, a komponista és hegedűs az Esterházy-zenekarból; *Stadler*, a klarinétos, aki számára a klarinétötös és a csodálatos klarinétverseny készült; és *van Swieten* báró is, aki Mozartot *Bach* és *Händel* művészetével megismertette. *Schikaneder*, a Varázsfuvola szövegírója tulajdonképpen szintén közéjük tartozott, bár kifogásolható életmódja miatt regensburgi páholya „szabadságra küldte“. Végül szabadkőműves volt — ha nem is túlságosan buzgó — a szeretett és csodált atyai jóbarát: *Joseph Haydn*.

Mozart „testvér“ a rendnek rendkívül tevékeny tagja lett. Apja is az ő kedvéért léphetett be, azt remélve, hogy az új testvériség köteléke némileg pótolja majd a szálakat, amelyek Wolfgang ellenzés-

sel fogadott házassága idején örökre elszakadtak. Mozartnál több szabadkőmíves szellemű, sőt egyenesen páholyi alkalmakra szánt alkotása születik, köztük oly remekmű is, mint a Maurerische Trauermusik. A szabadkőmíves kapcsolatok jelentős átalakító munkát végeznek Mozart lelkületén; helyesebben szólva feltárják és megnyilatkozásra bírják lényének etikusi rétegét. A Varázsfuvolában, amelynek szabadkőmíves vonatkozásai köztudomásúak, a Sarastro-áriák mélységes erkölcsi komolysága már hegyorom, amelyről visszanevezve eltörpül a korábbi művek etikátlan boldogságeszménye és egy alacsonyabb, papagenói létszférába húzódik vissza. A mester utolsó befejezett szerzeménye, amelyet még sajátkezűleg vezetett be műveinek kéziratos jegyzékébe, a Kis Szabadkőmíves Kántáta (K. 623). Tenoráriájának hangvétele Susanne „rózsa-áriájára“ emlékeztet, Mozartnak talán legszemélyesebb lírával teli darabjára. Ime a beszédes bizonyosság, mit jelenthetett a mester számára ez az Egyház által tiltott testvérület.

Az irodalomban elterjedt nézet, hogy Mozart halálos ágyán nem részesült a szentségekben. Pedig valószínű, hogy *Beethovenhez* hasonlóan készséggel fogadta volna, ha őt a pap felkeresi. *Sophie Haiblnak*, Mozart sógornőjének beszámolójából mégis inkább azt sejtethetjük, hogy keresztényi módon minden megtörtént. A szintén betegeskedő Mozartné hűgát küldte papért, mikor az tőlük anyjához hazaindult. *Sophie* a Péter-templom papságánál „embertelen“ vonakodásra talált. A jozefinista klérus sajnálatos módon sokkal inkább a vallásügyi közigazgató tisztviselőjének érezte magát, mint apostolnak. Bizonyára azt mondták, várjdon a beteg holnapig, majd felkeresik a rendes beteglátozó időben. A vasárnap esti különmunkától való húzódozásuk annál is érthetőbb, mert *Sophie* maga sem lehetett meggyőződve, hogy Mozartnak már csak órai vannak hátra. Jellemző, hogy később az orvos sem azonnal ment, hanem kiüzent az operából, hogy a darab végén tüstént indul. Végre sikerült a lelkészek egyikét rábeszélni, hogy Mozartékhoz felmenjen. Eddig a beszámoló. Többet nem tudunk.

Bárhogyan történt is, bizonyos, hogy Mozart nem indult készületlenül a nagy útra. A halál gondolata már évek óta foglalkoztatta az öntüzeiben gyorsan eléggő fiatallembert; ennek nyoma van nyilatkozataiban és művészetében egyaránt. De mindazt, amivel a keresztény ember a halálra készülődni szokott, Mozart a maga sajátos módján, nem külső magatartásában, hanem éppen zenei alkotásaiban tette meg.

Több művében felbukkan egy négy hangból álló, nyugodtan emelkedő, majd szelíden visszahajló zenei gondolat (pl. C-D-F-E), amely nála liturgikus jellegű: egyik Salzburgban komponált (K. 192) miséjében tizenkétszer tér vissza „Credo, credo!“ szöveggel és vezérfonálként biztosítja az egész Credo-tétel tematikus egységét. Szerepel még egy másik mise (K. 257) Sanctusában, de időről-időre, többekévesé exponáltan, világi jellegű művekben is felüti fejét: akár egy zongoraszonátina átvezető részében, akár egy hegedűszonátában, sőt a B-dur szimfónia (K. 319) I. tételében a kidolgozási rész egyetlen témája lesz. E Credo-gondolathoz nyúl vissza Mozart abban a művé-

ben, amely formáját tekintve számára a komoly zene teljességét, igazi életét jelenti, és amellyel búcsúzik a szimfónia műfajától. A szóbanforgó nagy C-dúr szimfónia őszinte hangja, problémázó, kérdező és felelgető témái, fájdalmas elsötétülései egyébként is páratlan jelentőségűek a művész belső életrajza szempontjából. A finálé a fuga-szerű szerkesztés hajszájával bonyolítja az amúgy is drámai szonátaformát, s az egész zenei történet főszereplője a Credo-gondolat lesz, amelyhez majd egy férfias fantartéma kapcsolódik, majdpedig egy dacosan fölfelétő staccatómenet „csakazértis” trillái. A sokatszenvedett *Candide* tiszteletet parancsoló küzdelme ez gondviselésbe vetett hitéért — s a küzdelem igenlő lezárással ér véget. Mintha az életől búcsúzózó Mozart régi idők haldokló nagyjainak példájára még egyszer elmondaná hitvallását.

Mintegy félévvel halála előtt írja — *Joseph Stoll* badeni kántor számára — talán legszebb vallásos művét, az „Ave verum corpus” motettát. A négy énekszólam s a vonósokból és orgonából álló kíséret az ifjúkori máriás „Graduale” testvérművévé teszi a darabot. Méréföldkő ez is, de nem egy önálló művészet kezdetére, hanem immár a végére szánva. A választott középkori latin költemény a szenvedő Üdvözítő iránti gyöngéd szeretetről beszél s egyúttal az Oltáriszentség utáni vágyódás kifejezése: „A halálnak végső harcán táplálj minket, szent Kenyér!” A zene minden rezdülésével a szöveget tolmácsolja: a mester érzésvilágának mélységesen őszinte és olvadoan áhitatos megnyilatkozása. Ez a „sotto voce” remekmű első hallásra lenyűgöz és kitörülhetetlen nyomot hagy mindnyájunk lelkén. Nem is csoda, ha az egész keresztény világ közkinccsévé vált.

A hátralévő hónapok folyamán még be tudta fejezni Mozart egy „Adoramus Te” kezdetű motetta komponálását, de utolsó vallásos alkotása, a Requiem már torzónak maradt. Rendelésre készült ugyan, de ez is erősen személyes mű. A nagybeteg mester nem titkolta sejtelmét, hogy tulajdonképpen ön maga számára írja. A megkomponált miserészek sorában a Dies irae maradt utoljára. Amint tételről tételre halad, zenei nyelvezete egyre jobban elszakad a színpadok és hangversenytermek hangjától. Egyre meditálóbb lesz: a művész magára marad és maga kezd beszélni Istenéhez. A Recordare vissza-visszatérő dallama a reménykedés folyondárjaként kúszik föl a jóságos Jézus keresztfájára, a „közjátékok” is a remény és bűnbánat hangján beszélnek. Ugyanez a reménység élteti a következő tétel női karának suttogva elsóhajtott, sürgető kéréseit a „Voca me!” — „Szólíts engem!” — szavakra. Végül a Lacrymosa elején, halk harsonaszótól kísérve, egy szünetekkel szaggatott, egyre emelkedő és fortéba fényesedő skálamenet mégegyszer megvallja a zenében imádkozó művész hitét a test feltámadásában. Itt csúszik ki a toll újjai közül.

Akiknek nincsen fülük a hallásra, talán vitázni fognak arról, hogy Mozart valóban a katolikus ember halálával távozott-e. Pedig egészen bizonyos, hogy az örök kapuk küszöbénél a maga módján még egyszer felindította a hitet, a reményt és a szeretetet.

A GÖRÖG TRAGÉDIA EGYKOR ÉS MOST

I.

Az éj alighogy bontja csillagsátorát... Alighogy dereng a hajnal, s az athéni polgárok máris ezrével kapaszkodnak az Akropolisz déli lejtőjére, a színház felé. Mindegyikük homlokán mirtuszkoszorú, mindnyájan a legjobb ruhájukban.

Lélekiemelő ünnepség folyik már negyedik napja. A Nagy Dionysziák ünnepe. Itt van az egész athéni birodalom. Nemcsak maga a város, nemcsak az attikai félsziget, hanem a szigettengeri szövetséges vagy kapcsolt államoknak és kolóniáknak küldöttjei is. Dionysos (Bacchus) isten téli ünnepeire a hajózás bizonytalansága miatt a szigetvilág nem jöhetett el, ezeket csak Attika lakószói, az államcsalád szűkebb köre ülte meg. De most, elaphebolion (március) hónapjának közepén, elcsitul a tenger, a kék ég bátorítóan mosolyog, itt lehet — itt van az egész birodalom.

A hat napig tartó ünnep első három napja azzal telt el, hogy az istenség szobrát a szentélyből, állandó otthonából, körmenettel átkísérték a színházba, s az ünnepség tartamára ott helyezték el, — majd közszemlére kiállították a szövetséges államok és a gyarmatok kincsérő ajándékait, — azután pedig karének (dithyrambos) versenyeket tartottak. Ma, a negyedik napon s holnap meg holnapután a drámai versenyek következnek. Az előadások mind a három napon reggeltől estig tartanak, s egyenként öt-öt, tehát összesen tizenöt darab kerül bemutatásra. Az egyes produkciók között persze étkezési szünet. A takarékosabbak elemőzsiát hoztak magukkal, a módosabbak a nézőtér hurkaárusainak ételeit fogyasztják. (Jól esik rá a mézizű, erős görög bor.)

A darabokat már hosszú hetek óta próbálják. A mostani versenyen a nagy tragikusok közül csak az öreg Sophokles kerül színre. A színrehozatalt hatóságilag megszervezett ellenőrzés előzte meg. A pályázaton résztvenni szándékozó tragédia-írók mindegyike három tragédiát és egy szatirjátékot nyújtott be az állam egyik vezető tisztviselőjének, az archon eponymos-nak, és — mint ahogy mondani szokták — Kart kért tőle. A Kar a görög dráma elmaradhatatlan eleme: színész és Kar, ezekből áll az előadószemélyzet.

Az archon három költő három-három tragédiáját és egy-egy szatirjátékát választotta ki előadásra. Azonkívül — persze más szerzőktől — mindenik nap befejezéséül egy vígjátékot engedélyezett. Az előadások költségeinek fedezésére pedig a gazdag polgárok közül mindenik író mellé egy-egy choregost jelölt ki.

A tragédiák tárgya a görög mitosz és hősmonda legnagyobb alakjainak életsorából merített történet, — azoknak életéből tehát, akiknek megrendítő vagy felemelő históriáját a görög polgár már gyermekkorától ismeri. Ő hányszor hallotta a homéroszi hősköltemények

egy-egy részletét jó szavalóktól elmondva! Hányszor hallotta, de nem győzi újra hallani! Hát még most majd előadva látni!... Es milyen érdekes lesz megfigyelni, hogy a tragédia-költő miféle módosítást végzett a mondán, s módosításával miféle új megfigyelést, új gondolatot akart kifejezni az életről, a titokzatos emberi sorsról!... A három egymás után következő tragédia ezt a déli, könnyen hangolható, könnyen meghatódó néptömeget alaposan meg fogja rázni, könnyekre fakasztja, talán fel is háborítja, de se baj, következik utánuk a szatirjáték, amely a fenséges hősmondai világ fonákját, komikai mozzanatait, szóval a héroszokat pongyolában mutatja meg neki. Az idegborzongás elcsendesül, derű költözik a lelkekbe, s így pompás átmenet vezet a nézőt a már alkonyatkor kezdődő, de az éjszakába is benyúló, szabados hangú, merészen pajzán, modern tárgyú komédia felé.

Ezen az esti előadáson a közönség hangulata, sőt részben összetétele is más, mint a nappali játékokon át volt. Az elfogyasztott ételek, s a bór is megtették a maguk hatását. A hajfűrtökön félrecsúszik az ünnepi koszorú, s a nők és a gyermekek eltávoznak a színházból. A férfiak egymás között maradnak. Tizennégyezer férfi — ennyit fogad be az athéni színház — egymás között! Az álarcot viselő színészek is csupa férfiak: a női szerepeket is ők játsszák. A felszabadult hangulatot a komédiaíró aztán alaposan kihasználja. Aristophanes szabadosságain senkisémet boitránkozik meg. Harsogó kacagás kíséri minden merészségét.

S a tragédia-trilógiának, szatirjátéknak és komédiának ez a hármassága holnap és holnapután megismétlődik. Az athéni polgár a Nagy Dionysiákon egymásután háromszor esik át ezen a lelket rázó és lelket derítő drámai fürdőn.

Az utolsó nap különös izgalmat tartogat. A sorsolással kijelölt pályabírák titkos szavazással ekkor döntenek a darabok rangsorolása felől. Az első hely a győzelem helye, a harmadik bukással egyértelmű, de azért a pályázaton részt vett valamennyi költő, valamennyi choregos és minden vezető színész megkapja a maga pénzbeli jutalmát.

S végül — ünnepélyesen, mintahogy hozták —, visszaviszik Dionysos istennek szobrát a szentélyébe.

... A görög drámai előadások nemcsak az istenség tiszteletére folytak hát, hanem valósággal szemeláttára. Vallásos aktus volt ez, még kicsapongó komédia-hangulatában is az. Dionysos nem hiába az extázisnak istene: az emberi érzések minden húrjába belecsap. A tragédia szent borzalma, s a komédia nyelvöltögető tiszteletlensége az ő számára egyformán tisztelet: istentisztelet!

S ezekben a szinpadai művekben a vallásos hangulat mellett ott lánghol az athéni ember lelkének másik felemelő érzése, a hazafiasság is. A színre vitt héroszok, hősök, istenek nemzeti héroszok, nemzeti istenek. Vallásos felemelkedettség és nemzeti büszkeség testvéri összeforradásban szólnak felé a színészek pátoszából, a Karnak fuvo-

lától kísért énekéből, táncából, és a költőnek meséjéből, felséges nyelvéből s muzsikás verssoraiból.

A környezet pedig, amiben ez a szívet mozgató játék folyik, szemet-lelket gyönyörködtet. A hegyoldalba vágott, félkör-alakú nézőtérben ülő közönség nemcsak a játszó személyeket látja maga előtt, hanem csodálatos keretül a két végtelenséget is: az eget és amoda távolban a tengert! A nagyszerű miliő mintha transzcendenciába tágitaná ki a vallásos és nemzeti játékot!

Hogy maga ez a szabadtéri színház csak arányaival pompázik, nem pedig anyagával is, mit tesz az? A padok fából készültek, a Kar helye, az orchestra ledöngölt föld, vagy egyszerű kővekből kirakott köralakú sík, a szkéné pedig, amely a színészek játékdobogóját, az öltözőket és a kellékeket foglalja magába, szintén csak faalkotmány. A nagy klasszikus triászoknak, Aischylosnak, Sophoklesnek és Euripidesnek, nincsen szüksége szemet vakító márványkeretre. Kőszínházak márcsak akkor keletkeznek, amikor a dráma költőisége hanyatlani kezd, amikor a külső pompának kell pótolnia a tartalom megcsökkenő művésziességét.

A Nagy Dionysziák ünnepségének ez a mélységes ihlete még a cinikus Aristophanest, a gráciáknak ezt a nevetlen gyermekét is annyira elragadja, hogy szépségével nem tud betelni. Ime, hogyan szólaltatja meg egyik vígjátékában az Athén földjére leszálló isteni lányokat, a Kart alkotó Felhőfoszlányokat:

Záporadó szüzek,
Ime jövőnk Pallas dús földire, látni ma Kekrops
Férfilakozta kies mezeit,
Hol mély titkok imádata van, s a Földanya ünnepin
Szent rejtelmek fölmutatása,
Kincses ajándok az égi lakóknak,
Nagyszerű templomok, isteni szobrok,
Oltárnál szent körmenetek sora,
Istenek áldozatin koszorúk, és ünnepi
Pompák minden időben;
És kikeletkor Bacchus örömszaka,
Zengedező karok ünnepi versenye
S tárogató mély hangja.

(Arany J. fordítása.)

... De a tárogatók — vagy jobban mondva a trombiták — mély hangja már jelzi is az előadásra való felvonulás kezdetét. Az ég világosabbra szürkült, s ime jönnek koszorúsan az állami főtisztviselők, jönnek a papok, meg az idegen államok követei, hogy elfoglalják díszhelyüket a közönség első soraiban. Új trombitászó jelenti, hogy érkeznek, ugyancsak díszhelyre, azok a felserdült ifjak, akiknek édesapja a hazáért vívott csatában hősi halált halt. A Hírnök tudtára adja a közönségnek, hogy ezek a reményteljes legények most lépnek ki

az életbe. Eddig a közösség nevelte őket, most a maguk derékségéből fognak megélni. A Dionysos-ünnep méltó kerete életbe lépésüknek.

A sokezeres tömeg tapsal köszönti őket. A dízhelyet, a „szabad-jegyet” nem irigylik tőlük, hiszen a hatóság úgyis olyan olcsón méri a színházi élvezetet. Egy egész napra mindössze két obolost fizettek ülőhelyükért. (Egy mozi-hely drágább!). S a szegényebb polgároknak még ezt a csekélységet is megtéríti az állam.

Megint trombitaszó jelzi, hogy mindjárt kezdődik az előadás. A fáklyalángokat kioltják, s a nézőtérén elhelyezett pálcás rendőrök csendre intik a publikumot. Egy-egy későn érkező furakodik még helyére, de azok is hamar elcsendesednek. Nagy várakozással figyelik, hogy mi jön most. Hogyne figyelnének, hiszen Sophokles-prömiér következik.

Íme máris a szkéné elé lép a prólógust játszó három színész: egy öreg Nevelő, a fiatal Orestes és ennek barátja, Pylades. A költő tudta, hogy ez a darabja kezdi meg a tragédiák sorát, a Nevelő megnyitó beszédét művésziileg illesztette hát a hajnali órához:

Hamar határozátok el, hogy mit tegyünk,
Hisz már a nap tündöklő fénye fölveri
A szárnyasok rikoltó hajnalénekét
S a csillagos jótékony éj már nem takar.

(Devecseri G. fordítása.)

A nézőtérre halálos csend borul.
Kezdődik a tragédia...

II.

... És a görög tragédia manapság?

Kezembem az Unesco képes folyóiratának egyik száma, a francia és angol nyelven megjelenő *Le Théâtre dans le Monde*, illetőleg a *World Theatre*.

Jóleső meglepetéssel látom belőle az antik tragédia modern előadásainak szinte egyszerre való megszorodását. Francia-, Olasz-, Görögországban, Hollandiában és Svájcban egyedül az 1955-ös esztendőben nem kevesebb, mint hat ógörög színdarab új betanulásával próbálkoztak. Aischylostól is, Sophoklestől is, Euripidestől is két darabot hoztak színre tíz különféle rendezői felfogásban és színészi interpretációban.

A közölt illusztrációk és ismertetések mind stilizált díszleteket mutatnak és stilizált játékról beszélnek. Igazi művészi elgondolással nem is lehet másképen. A hellén tragédia felfokozott életet, *nem* naturalisztikus eszközökkel ábrázol. Ahol pedig a költő kothurnust köt, ott a színész, rendező és díszlettervező sem járhat papucsban. Ez a stilizált játék természetesen a Karok szabályos, ritmikus, artisztikusan megkötött mozgásában éri el legmagasabb fokát.

A képekből, leírásokból következtetve, eredetiség tekintetében az aischylosi Orestes-trilógiának francia előadása lehetett a legérdekesebb.

Ezideig ennek a trilógiának úgyszólván csak első két darabjával, az Agamemnonnal, és a Siri áldozattal — ezekkel is csak hébe-hóba — lehetett modern színpadon találkozni.

Leconte de Lisle is az Erinysek című, egyébként igen szép átdolgozásában csak az első két részt merete modernizáltan megeleveníteni. A harmadik résszel, az Eumenisek-vel az eddigi műkritika is általában hidegen állott szemben. A mi finom művészi érzékű Péterfy Jenőnk, aki pedig Aischylosnak nagy tisztelője volt, például ezt mondja róla: „A trilógia harmadik része, az Eumenisek, pszichológiailag kevéssé érdekes. Tárgya nem az emberi lélek küzdelme többé, hanem az Erynisek és Apollo viszállya Orestes miatt. Azonkívül az areopág s Athén dicsőítése.” Igen, pszichológiailag talán csakugyan érdekesebb a trilógia két első tagja, de az elhanyagolt harmadik a görögök vallási és erkölcsi felfogására annál jellemzőbb, s amellett igen erős drámai hatáslehetőségeket is rejt magában. A benne végbemenő összeütközésen kívül a mai közönség számára az sem utolsó érdekeségű, hogy a világ drámairodalmának első törvényszéki jelenetét ebben kapjuk. Törvényszék: az athéni areopág, — elnök: Pallas Athéna, — vádlott: Orestes, — védő: Apollo, — vádló: az Eumenisek karvezetője. Azonkívül itt van a magyarázata és első jelentkezése az u. n. Votum Minervae-nek is, amikor a hat felmentő és hat elmarasztaló bírói szavazat mérlegét Athéna a felmentő szavazatok javára billenti.

A francia előadás bátran szeme közé nézett a cselekmény idegenszerűségéből fakadó nehézségnek, sőt még fokozta is azzal, hogy az egész trilógiát a régi előadásokhoz híven álarcosan játszatta.

Az álarcon ne ütközzünk meg. Az antik dráma nagyvonalú, nem részletező ábrázolásmódjának igen kifejező eszköze a maszk. Ami pedig az illúziókeltés csökkenésétől való félelmet illeti, gondoljunk csak a bábjátékokra, ahol az első öt-hat perc letelte után a közönség a bábukat nem érzi mimika nélkülieknek. Stilizált drámai előadáson a néző képzelete szívesen és bőségesen pótolja az arckifejezés mozgásának hiányát.

A másik aischylosi darabnak, A leláncolt Prometheusnak syracusai olasz előadása szintén érdekes lehetett, de itt a hatás mégsem alakulhatott ki — legalábbis úgy gondoljuk — aischylosian teljessé. A tragédiának ez a megteremtő mestere, s mindmáig egyik legnagyobb művésze t. i. egymással cselekményileg kapcsolatos darabokból illesztette össze trilógiáit. A Prometheus-hármas sajnos a maga egészében nem maradt ránk, csak ennek első (egyések szerint második) darabja, A leláncolt Prometheus. Ez pedig elszigetelten a trilógia egészétől lázadó hangban kicsendülő, s a közönséget a színházból disszonáns hangulatban hazaengedő darab. Már pedig tudjuk — egykorú feljegyzésekből tudjuk —, hogy a problémát Aischylos kibé-

kitő végben oldotta fel. Olyanformán járt el itt is, mint az Oresteiában, ahol szörnyű borzalmakon visz bennünket keresztül, de végülis jóra fordítja a dolgot, s a trilógia ezzel a sorral végződik: Táncra, danára vidáman!

Sophokleştól négy — újjörög, olasz, svájci és hollandi — felújításban az Oedipus király és az Antigone került előadásra. Mindkét darab a magyar közönség előtt eléggé ismeretes. Nemzeti Színházunk több felújításban játszotta őket. A Théâtre dans le Monde képei szerint itélve a legögörögebb az epidaurosi Oedipus lehetett. A színpadi háttér monumentális egyszerűsége, a Karnak trapéz-szerű elhelyezkedése, a porond széles játéktere, a színpadi képnek a környező szabadterbe való művészi belehangoltsága, az egésznek valami magasztos-ságot adhatott.

Euripides Hippolytosát a görögök, Hekabéját a görögök és az olaszok mutatták be. Az első darabnak keresztény-modern változatát a mai közönség Racine Phédrajából ismeri. Hekabé azonban még tárgya szerint sem tartozik az ismertebb alkotások közé. Hagy mondjuk el egy pár szóval tartalmát, hogy fogalmat adjunk ez idegborzongató tragédia színrehozatalának merészségéről.

Ilion pusztulása után vagyunk. Színhely: a thrák tengerpart. A trójai zsákmány-nők elszállításra várnak. Közöttük a legszerencsétlenebb Hekabé, Priamos trójai király özvegye. Elvesztette férjét, felnőtt fiait, köztük a hős Hektort. Már csak három gyermeke maradt: két leánya, Cassandra és Polyxena, s egy még szinte gyereksorú fia, Polydoros. Ezt, a legkisebbet, királyapja, Priamos Polymestornak, a thrák királynak gondjaira bízta — tetemes kincsekkel együtt.

A szerencsétlen Hekabé szenvedéseinek pohara még nem telt be. A meghalt Achilles árnya a görög vitézektől szerencsés hazajuthatásuk fejében azt követeli, hogy Polyxenát áldozzák fel. Elragadják hát a boldogtalan leányt a még boldogtalanabb anyától. Hekabének csak az a keserű vigasztalása marad, hogy Polyxena a bátorság fenségével ment a halálba. Leányáért való gyászos büszkeségébe azonban ideje sincs magát beleásnia, mert ime újabb borzalom híre jut hozzá. A kincsvágyó és hűtlen Polymestor, hogy a fiatal Polydor aranyáztüztjét teljesen a magáénak mondhassa, megöli a fiút. Hekabé szörnyű bosszút áll a hűtlenségért. Polymestort sátrába csalja, megvakítja, két fiát pedig megöli. S mink nézők ott látjuk magunk előtt az előbb még olyan fennhájzó thrák királyt négykézláb a földön fetrenni rettentő testi és lelki fájdalomtól marcangolva.

Az emberfölötti fájdalomnak és az embertelen bosszúnak tragédiája ez a darab. A háborútól emberségükből kivetkezett emberi lelkeknek olyan megrázó képe, amelyhez foghatót maga Euripides is még csak egyet irt, A trójai nőket.

A fejlődésben nagyon előretörő újjörög színészek közül a francia-angol folyóirat rendkívül kiemeli a Hekabé szerepét játszó Katinaxina Paxinou-t és a Polymestort alakító Thanos Kotsapoulos-t.

A felsorolt felújítások közül nemzetközi viszonylatban a legnagyobb sikere az újjörög előadásoknak volt. Nemcsak hogy az Athénben és Epidaurusban lefolyt produkciókat az olaszok, franciák és amerikaiak ezrei nézték meg, hanem elvitték a kitűnő művészek Hippolytost, Oedipus királyt és Hekabét Párizsba, Wiesbadenbe, Velenbé, Zágrábba és Belgrádba is.

... A görög tragédiának ez az egyeztetendős mérlege érdekes megfontolásokra készítheti a modern fejlődés figyelőjét. Önként kínálkozik a kérdés: Beszélhetünk-e vajon az ó-hellén dráma renaissance-áról, vagy csak a közönség sznobizmusát és exotikumok iránt való érdeklődését kell látnunk bennük?

Vajon az attikai tragédiának mély és tartós sikere elképzelhető-e a régi attikai közönség érzelmeinek háttére nélkül? Hiszen a nagy görög drámái triász olyan publikumhoz szólott, amely a heroikus és mítikus témák elé a maga vallásos és hazafias érzületét hozta. Amelynek lelkében a költőktől zengett érzelmek és eszmék, a megpendített etikai témák gyorsan felelő visszhangot vertek.

Megvan-e, meglehet-e a mai közönségben ennek a visszhangnak a lelki alapja?

Nyilvánvaló, hogy nincs meg és nem lehet meg.

És mégis azt hisszük, hogy az antik tragédia iránt való ez a megébredt érdeklődés a mai ember lelkiségének mélyebb rétegében találja magyarázatát, semhogy pusztá divatnak lehetne tekinteni.

A görög drámák — ha felfokozott, ha tőlünk itt-ott idegenszerű formai alakításban is — de az örök emberit szólaltatják meg. Problémáikban, lehántva róluk azt, ami történelemtől, fajtól meghatározott, a magunk problémáira találunk. A sorsnak és egyének ellentéte, az állami, vallási és családi érdekek összhangja vagy összeütközése, emberiesség és nemzeti gloár, férfiúi bátorság, asszonyi hűség vagy hűtlenség, gyermeki hála vagy hálátlanság, szerelem, szeretet, áldozatkészség, kapzsiság, hatalomvágy, bosszúszenvédély, elbizakodottság vagy az istenség akaratába való megnyugvás, féktelen harag — micsoda gazdag változatosságban, milyen színes és megragadó képekben sorolnak előttünk el! Örök témák kerülnek itt elénk — a naturalizmus esetlegességeit és szingularitásait meghaladó bemutatásban s valami fenséges és magasztos távlatból szemlélve.

S a modern műizlést talán a korunkra olyan jellemző formakeresés szenvedélye, a művészi alakítás módjai között való válogatás, a formarobbantó nyugtalanságból a művészi lehiggadás felé vágyódás is a görög tragédia egyensúlyossága felé hajtja. Lehetetlen, hogy eszünkbe ne jusson — némi módosítással persze — egy kiváló olasz gondolkodónak történelemfilozófiai tétele, mely szerint ha valami historiai képlet vagy alakulat a sztatikus bizonyosság helyzetéből a keresés dinamikájának állapotába jutott, nem árt, ha tanuló tekintettel fordul a maga fejlődésének kiindulása, jelentkezésének gyökere felé.

A szűk utca fölött keskeny sávban látszott csupán a délutáni fényben fürdő égbolt. Nyugat felől ferde sugarak hullottak a háztetökre, egy sárga fénysáv elérte az iskola negyedik emeletének ablakát s a falitábla zöldre festett keretén villant meg, néhány perces sugárzásba vonva a sötét tanterem egyhangúságát. Délután öt óra, az ötödik osztály zsivajogva szedelőzködik, a tanítónő, őszes hajú, kedves arcú nő, várakozva áll az ajtó mellett, tekintete egyenként veszi számba távozó tanítványait, mosolyogva bólint minden egyes köszöntésre.

A folyosó megtelik a kislányok beszélgetésének, nevetésének lármájával, amint távolodnak, úgy hangzik, mint verébcsiripelés a falusi akácokon. Zajongásuk mind messzebről hallatszik, fokozatosan elhalakul, azután megszűnik. A negyedik emeleten elfoglalja helyét a csend.

A tanáriszobában a tanítónő a tükör előtt áll, tovább időzik ma itt mint rendesen, megigazítja a haját, lekeféli kabátját, kezét mos, majd elindul ő is, kilép a kapun és a Körút felé irányítja lépéseit. Öt óra húsz, félóra ideje van a megbeszélte találkozójára, ráér. A koratavaszi alkonyatban megélelni a sivar bérházakkal szegélyezett, keskeny utca, a kapuk előtt asszonyok tereferélnek, a járdán gyermekek kergetőznek, munkából hazasietők szaporázzák lépéseiket. Lassan halad közöttük, gondolatai az előtte álló találkozással foglalkoznak. Ilust tizenhét éve nem látta, vajjon mi lett a kislányból, akinek barna szemeiben mindig riadtság, valami ismeretlen rossztól való félelem bujkált? Mikor az osztályába került, koráven gyermeknek látszott, idegenül és félszegen ténfergett eleinte a többiek között, később is félve barátkozott. Jól tanult, de magaviselete talán túlságosan is kifogástalan volt, hiányzott belőle minden könnyedség, jókedvű kezdeményezés. A többnyire komoly kislány körül valami zavarnak kell lennie, állapította meg akkor a tanítónő az igazi pedagógus biztos ösztönével, ítéletével.

Egyszer azután véletlenül meglátta a Ligetben, egy kisebb fiúval futkároztak, labdázta kacagva, felszabadultan, a kislánynak kipirult az arca, jókedvűen csillogott a szeme, alig ismert rá riadt tekintetű tanítványára. Nem is akarta zavarni őket és másfelé tért, de elhatározta, ezután többet foglalkozik a gyermekkel, hátha megnyílik előtte és elmondja az életére nehezülő problémáit. Mert hogy ilyeneknek lenniök kell, a tanítónő előtt nem volt kétséges.

Attól kezdve kereste az alkalmat, hogy a kislánnyal egyedül maradjon, megkérte, segítené hazavinni a kijavításra váró füzeteket, más alkalommal ketten rendezték át az osztály könyvtárát, Ilus engedelmesen megtett mindent, de tartózkodása nem engedett fel.

Történt egy téli reggelen, hogy a kislány kisírt szemekkel jött iskolába, sápadtan ült a helyén, nem figyelt, a szokottnál is riadtabb tekintete elkalandozott, a feladott leckéből egyetlen szót sem tudott. Mikor indult volna hazafelé, a tanítónő visszahívta.

— Tóth Ilonka... Várj meg a folyosón, beszélni akarok veled.

Együtt indultak a tanítónő közeli otthona felé, szótlanul lépegettek a frissen hullott havon, otthon tüzetraktak a kályhába, lekuporodtak a szőnyegre és nézték, hogyan lobbannak lángra a fahasábok s mint válnak vörösen izzó zsarátnokká. Jó édes, meleg kávéval kínálta a leánykát, aki egész idő alatt mintha félálomban járt volna, tétován válaszolt és szívalakú arcán csupán a tűz fénye piroslott.

— Iluska... — ölelte át a tanítónő — Iluska kedves, szeretném, ha őszinte lennél hozzám. Érzed ugye, hogy törődöm veled? Régóta figyellek, látom, olyasvalami fáj neked, amiről nem beszélhetsz. Igaz?

A gyermek szótlánul bólintott.

— Na ugye... Hát én pedig éppen azt szeretném megtudni, mi az, ami fáj? Bánt valami? Mondd el, segíteni akarok.

A kislány most sem felelt, csak tekintetét emelte rá, szemeiből akkora szomorúság áradt, hogy szinte megijedt tőle.

— Próbáld elmondani, meglátod, megkönnyebbülsz és hátha tehetek érted valamit. No kezd el... — és gyengéden megsímogatta síma kis arcát.

Ekkor hirtelen kétségbeesett zokogás tört ki a kislányból, teste rázkódott, újjai megmarkolták a tanítónő erős, meleg kezét, mintha nála keresne menedéket. Nem gyermeki sírás volt ez, hanem félelmetes feljajdulás.

A tanítónő hagyta, nem csitította, nem szólt, várt.

A nyitott kályhaajtón át piroslott a parázs, áradt a meleg, a gyermek lassanként belefáradt a sírásba, feltörő fájdalom elhalkult, végül elhallgatott. Néhány percnyi csend után, akadozva, elcsukló hangon beszélni kezdett.

— Nem tudom, hogyan mondjam... Hol kezdjem, olyan nehéz ez... Tetszik tudni, én mindig nagyon szerettem anyut is, aput is, mind a kettőt szerettem, együtt szerettem... Nem lehet közöttük választani, egy gyerek nem tud választani a szülei között... És nagyon szeretem a testvéremet is, ő a legjobb pajtásom. És sokáig minden nagyon jó volt, nagyon jó otthonom volt... Egyszer csak vége lett. Nem is emlékezem már pontosan, mikor, de minden másképpen lett. Anyu, apu rosszkedvűek lettek, haragosak, ha csak kicsit pajkoskodtunk, mindjárt kikapunktunk, apu nem jött rendesen haza, anya haragudott, mindig többet és többet veszekedett apuval, minden nap... anyu azt kiabálta, micsoda gonosz, aljas teremtés az, aki elcsábítja családjától az apát, meg milyen rongy ember az, aki hagyja magát, mire apu azt felelte, hogy az a teremtés nem aljas, ilyet ki nem mondjon és különben is mindent anyu rontott el örökös pörlekedésével és szemrehányásaival... és retteneteket mondtak egymásnak, olyanokat, hogy el sem tudom mondani... Nekem ez mind úgy fájt, rettenetesen fájt, mert mind a kettőt szerettem... Ha anyu aput szidta, fájt, ha apu goromba volt anyuval, mintha engem ütöttek volna... És féltünk. Elbújtunk Öcsivel és egyre jobban féltünk, mert én tudtam, hogy még nagyobb baj is lesz egyszer nálunk...

Kifulva elhallgatott. A tanítónő megsímogatta a haját, de nem szólt. Néhány perc múlva a kislány folytatta.

— Tegnap... délután anyu kiküldött bennünket Öcsivel a másik szobába és megparancsolta, hogy ott maradjunk. Öcsi játsszék az építő-kockáival, én pedig zongorázzam. Elémtette a kottát és azt mondta, abba ne hagyjam, ha a végére értem, kezdjem előlről. Az ajtót kulccsal ránczárta. A másik szobában anyu és apu voltak. Öcsi a szőnyegen rákosgatta a kockáit, én zongoráztam. Mikor a kotta végére értem, újra kezdtem, azután megint és aztán még egyszer és még harmadszor, negyedszer... Már alig láttam, besötétedett, felcsavartuk a villanyt, és zongoráztam tovább, nem mertem abbahagyni... A másik szobában egyre hangosabban kiabáltak apu és anyu. Anyu sírt és azt kiáltozta, kinyitja a gázcsapot... Rémes volt. Azután apa sírt és ez még borzasztóbb volt...

Őcsi panaszkodott, hogy éhes, én nem voltam éhes, mert rettenetesen féltem... Őcsi elaludt a szőnyegen, én nem tudtam már tovább zongorázni, csak ültem és féltem. Végre kijöttek. Anyu azt mondta, jól figyeljünk, apu elmegy tőlünk és magával viszi a kis testvéremet, mert az fiú és neki van joga hozzá. Én pedig leány vagyok és ezért anyuval maradok... És én akkor azt hittem, ilyen borzasztó dolog miatt meg kell halni, illet egy gyerek nem bír ki... Éjjel az ágyamban is sírtam és rémeseket álmodtam. Ma reggel apu elment és elvitte Őcsit. Sírtunk... Most nincs apum és nincs testvérem. Csak anyu, aki folyton átkozódik, meg szidja aput... Nem tudom, mi lesz velünk. Ezért nem tudtam meg tanulni a leckét és figyelni sem tudtam, folyton csak erre kell gondolnom...

Ujból kirobbant belőle a sírás. A tanítónő döbrent mozdulatlanságban ült mellette, mondani szeretett volna valamit, vigasztaló, biztató szavakat, de kiszáradt ajkai csak nehezen formálták szavakká gondolatait.

— Kislányom, talán még jóra fordul az életetek, ne keseredj el enynyire... Bizzál, még gyermek vagy, tizenegy éves, előtted az élet. Ha okosan, helyesen élsz, ha mindig jó maradsz, nagyon boldog lehetsz. Most nagy szerencsétlenség ért téged, a családodat, bizonyára szüleid is boldogtalanok... De talán elrendeződnek a dolgok, fájdalmad is enyhülni fog... Ne sírj. Szüleidet, öcsédet pedig azután még erősebben kell szeretned.

— Tessék elhinni, én nagyon szeretem őket, de apu és anyu most nem törődnek ezzel... Mikor kértem, maradjunk mind együtt, azt mondták, az ő életükről, az ő boldogságukról van szó s minden embernek joga van a boldogságra... Én sok mindent nem értek, mert gyerek vagyok. De tessék megmondani, hátha a gyerekeknek nincs joga a boldogságra?

A tanítónő torka górcsbe szorult.

— Már hogyan... Annak van hozzá joga elsősorban. Nem is gondolták szüleid komolyan, amit mondtak. A meggyötört ember nem gondolja meg, mit mond...

A tűz elhamvadt a kályhában, a kislány fáradtan dőlt tanítónője vállára, az halkán beszélt hozzá, sok kedveset, jót mondott a jövőről, hangja elringatóan duruzsolt, Ilus elszenderedett. Feje ott pihent a tanítónő vállán és elborította kettőjükét a téli este csendje...

Milyen régen történt mindez, mégis pontosan visszaemlékezik a legkisebb mozzanatra is. Tanítónői pályájának egyik legmeggrázóbb fejezete volt a kis Tóth Ilonka bánata. Látja maga előtt még ma is sápadt arcát az elkövetkező hetek alatt, ahogy ott ült közel a katedrához. Szórakozott, rossz tanuló lett a színjeles gyerekből, ideges tünetek gyötörték, az iskolaorvos injekciókkal igyekezett segíteni rajta. Injekciókkal!... A jó doktor mi egyebet járt a tetejére volna, de tudták jól, hogy a gyermeknek egészen másféle orvosságra lenne szüksége.

Önmaga megkísérelt mindent, hogy átsegítse szegény Tóth Ilonkát életének e válságos korszakán. Sokat foglalkozott vele, majdnem anyásan gyöngéd volt hozzá, gyakran meghívta az egymástól elszakított testvéreket, jó uzsonnákat készített, szórakozásukról gondoskodott, időnként magukra hagyta őket, hogy a közös otthon illúzióját lopja a szívükbe. Akkor már közel járt a negyvenhez, már nem gondolt rá, hogy neki is lehet férje, gyermeke. Másfél évtizeden át várt, reménykedett, hátha juttat a sors neki is egy kevés asszonyi örömet, a családi élet szívet melegítő boldogságából egy darabkát. Lassan elfogytak reményei, várakozása szinte észrevétlenül alakult át beletörődéssé. Azokon a délutánokon, mikor a két

gyermek nála volt, félve és óvatosan, mint a hó alól kimerészkedő első ibolyák, különös érzések kerítették hatalmukba. Míg konyhájában süteményt süített vagy cukros habot rakott a párologó kávé tetejére, egy kicsit mintha saját gyermekeinek készítené. Ó is játszott, az édesanya szerepét próbálgatta, fájó játék volt, mégis gyakran boldognak érezte magát. Így telt el egy tél és egy tavasz. A nyári szünet idejére búcsút vettek egymástól.

Mikor az iskola újból megtelt zsvajjal, Ilus helyett egy levél várta a tanáriban. Meglepően érett, szomorú levél. Ezentúl másik iskolába jár, mert anyja férjhezment és elköltöztek Budára, nagyon messzire, ott fog iskolába járni és apa is megnősült és most Öcsinek, meg neki két mamája és két papája van. Pedig — írta koravén keserúséggel — egy anyu és egy apu egyetlen otthonban ezerszer többet érne. Karácsonyra még írt, azután nem hallott róla közel tizenhét esztendeig. Gyakran gondolt rá, különösen eleinte. Zokon esett, hogy a kislány így el tudott szakadni tőle, több ragaszkodást várt, szeretetéért több szeretetet, de mint minden ez a csalódás is halványodott az idő múlásával. Szaporodtak a hónapok, az évek, az iskolába sok gyermek jött, sok elment, Tóth Ilonka emléke megfakult.

S most néhány nap előtt ismeretlen írású levélben a hajdani kislány jelentkezett, kérte, hogy találkozhassanak, beszélni szeretne vele, bizony Tóth Ilus képe az emlékek ködéből merült fel. Vajjon mi készítette arra, hogy tizenhét év hallgatását megtörje, mi közölnivalója van? Sikerült életéről vagy boldogtalanságáról akar-e beszámolni?

A Körúton belesodródott az emberek hömpölygő áradatába. Az ő napjai csendes mellékutcákban folytak, a Körút zajló forgalma, hangosága szinte elkábította. Sietve tért be a megbeszélt kávézóba és a bejáratnál szemközt foglalt helyet. Attól tartott, nem ismeri fel hajdani tanítványát, az évek formáló ereje ugyancsak megváltoztathatta. Figyelte a belépőket, de egyik fiatal nőben sem találta meg az ismerős vonásokat. Multak a percek, a kis asztalok köré vendégek telepedtek, a kávéfőző gép sustergett, a levegőben cigarettafüst és kávéillat keveredett.

— Keziticsókolom... Jó estét Mária néni... Azonnal megismertem — hangzott mellette s hogy feltekintett, bájos fiatalasszonyt látott, akinek szemeiből, szívalakú arcából a régi gyermek mosolygott rá. — Nagyon megváltoztam?

— Ilonka! Ó, tulajdonképpen alig változtál... Persze felnőttél, valahogy mégis a régi maradtál... No, ül le, nagyon örülök, hogy viszontlátlak.

— Én is úgy örülök... Sokat gondoltam Mária nénire, ne tessék azt hinni, hogy háládatlanul elfelejtettem. Csak akkor régen anyni minden megváltozott az életemben, messzire kerültem, nem jöhettek sokáig, később resteltem jelentkezni... Azért kértem ezt a találkozást, hogy mindent elmeséljek, ha meghallgat... Mária néni ma is éppen olyan, mint akkor, talán csak a haja... akkor barna volt, most ősz.

Emlékeket elevenítettek fel, régi iskolai dolgokról beszélgettek, óvatos próbálkozással igyekeztek egymás felé hosszú esztendőket elvlasztó ködön áttörve. Végül is a tanítónő azt mondta:

— És most hallani akarom, mi történt veled azóta? Mondj el szépen minden fontos és lényeges dolgot.

— Igen, magam is ezt akarom... Mária néni jó volt hozzám, mindenkinél jobb. Most újra szűkségem van az okos jószágára, magától akarom megtudni, helyesen cselekedtem-e vagy ostobán? ...Hol is kezd-

jem? Talán ott, hogy elköltöztünk a régi kerületből, ahol születtem és tizenkét éves koromig éltem. Anyám férje akarta így, zavarta a környezetet, a házbeliék, szomszédok, akik apámat ismerték. Így kerültünk a távoli budai kerületbe, Ócsitól nagyon messzire és Mária nénitől is. Egyszerre idegen lett körülöttem a világ, az utcák, az üzletek, a házbeliék, nem ismertünk senkit. De legfőképpen az otthonom lett idegen sok idegen holmival és... és az idegen férffel, aki anyám férje volt. Nem bánt velem rosszul. Csak idegennek tudtam. Nem az édesapám... Nagyon sokat szomorkodtam, de nem volt, akinek elmondhattam. Messzire anyám nem engedett egyedül, elkísérni nem ért rá... Boldog volt a férjével. Ócsihez is csak lopva járhattam, sokszor kikaptam miatta, mert a tanulási időből vettem el és a bizonyítványaimmal bizony nem büszkélkedhettem. Ócsiból furcsa gyerek lett, pedig apa felesége törődött vele, jó asszonynak látszott és apám elégedetten élt vele, mégis... Idegen volt és oka családunk széthullásának... Közben sokmindent megtudtam szüleim érzelmi viharainak részleteiből. Többet, mint amennyit szabad lett volna: apám vergődését a két asszony között, anyám könyörtelen meg nem értését, mellyel minden lelki, erkölcsi segítséget elhárított magától, holott apám kérte eleinte, segítené legyőzni érzelmi zűrzavarát... Tapasztalnom kellett még elég éretlen ésszel, mennyire esendők, mindegyikük saját képzelte, vagy talán valódi boldogságát akarta megmenteni s gyakran merült fel bennem a fájó kérdés, hát mi gyerekek, mi nem számítunk? Kérem, ne csóválja rosszalóan a fejét, ennek a kérdésnek valóban fel kellett merülnie bennem. Nem akarok itéletet mondani szüleim felett, bizonyára ők is szenvedtek, mégis... bennem és öcsémben kitörölhetetlen nyomokat hagyott nem csupán családi életünk felbomlása, hanem hogy végig kellett néznünk, miképpen vergődtek szüleink saját problémáik útvesztőiben. Ahelyett, hogy biztonságos világtítoronyként a mi serdülő életünk zavaraira vetették volna világosságukat. A gyermek oly sokat vár szüleitől! Igényli, hogy azokat maga fölött állóknak tudja, hogy felnézhesen rájuk, a gyermek még nem sajnálni akarja szüleit, hanem tisztelni. És azt kívánja, azok őt szeressék mindenkinél jobban. Helyes-e ez vagy önzés? Nem tudom, de így van... Nem untatom?

— A viláért sem, folytasd.

— Kúsza évek voltak. Nagysokára szoktam csak meg az új helyzetet, anyám férjét, apám feleségét, és minden egyebet. Ócsit mind ritkábban láthattam, már középiskolás, majd érettségire készülő lány voltam, nem futotta az időből. Azután állást kaptam egy nagy üzem központjában. Ott ismerkedtem meg az urammal. Kettőnk dolga szinte hetek alatt eldőlt, még eljegyzést sem tartottunk, félévi ismeretség után meg esküdtünk. Ő árva volt, én... hát tetszik tudni. Valami belső félelem hajszaolt mindkettőnköt, hogy mielőbb biztosítsuk közös életünket. Mikor kis lakásunkba először léptem be az uram kezét fogva, éreztem hosszú évek után először, hogy újra igazi otthonom van... Nem fárasztom boldog éveink leírásával, egyetlen nagy, derűs mosoly volt az életünk. Boldogan fogadtuk első, majd második, harmadik gyermekünket s bizonyosságra vettem, hogy ez most már mindig így marad közöttünk, semmi rosszra nem fordulhat...

— És? — hajolt felé aggódva a tanítónő.

— Mégis rosszra fordult... Eleinte alig észrevehető jelek figyelmeztettek, de megelégedett elbizakodottságomban észre sem vettem. Míg egy napon félelmesen megismétlődött minden. Nyolc éves házasságunk voltunk, mikor kénytelen voltam ráeszmélni, hogy valami nincs rendben körülöt-

tem. Kérdezni kezdtem az uramat s ő rögtön bevallotta, hogy baj van... Igyekeztem megérteni őt és higgyem el, változatlanul szeret, ragaszkodik hozzám, a gyermekeinkhez, de fél önmagától, nagy zavar támadt benne. Megismerkedett egy leánnyal, eleinte nem sok ügyet vetett rá, kartársak, munkahelyükön napi nyolc órát egymás mellett dolgoznak, kezdetben ennyi volt az egész. Aztán felforrósodott a légkör körülöttük, a lány mind több kedvességgel fordult felé, lehetetlen volt fel nem ismernie, hogy szereti őt és ez megrendítő hatással volt rá. Megindította, meghatóta, ez a szép és fiatal szeretés szereti őt, a háromgyermekes család- apát... És lassan ő is szeretni kezdte, szerette. Nem tudja, mit tegyen. Ismeri kötelességének és becsületének útját, érzelmei azonban mindezzel ellentétbe keveredtek. Engem kérdez meg hát, hozzám fordul, mi legyen vele, velünk?... Mária néni, elhiszi-e, hogy életemben akkor éreztem először a mondhatatlan döbbenetnek azt a fokát, amikor a szívverés mintha valóban megállana. Elfultam a kintől, váratlanul szakadt rám, jajgatni, átkozódni szerettem volna. De hallgattam. Hallgattunk mind a ketten. Magam elé bámultam de nem láttam semmit, mintha tudatom is elhagyott volna. Aztán lassan feltisztult agyamban a homály, láttam ott-honunk meghitt tárgyait magam körül és előttem az uramat: tekintete a semmibe veszett, szája szögletén két mély ránc futott lefelé, homloka barázdás, mint egy öreg emberé, sápadt volt, elgyötört, egy szenvedő férfi ült szemben velem. És ez a szenvedő férfi az volt, akihez odakötöttem az életemet jó, vagy rossz sorsra, holtáiglan, holtomiglan... Még nem láttam tisztán, mit kell tennem, csak homályosan derengett bennem, hogy segítenem kell, segíteni... a magam erejét adnom az ő hiányzó ereje helyébe. Szólni nem tudtam, csak megsimogattam a fejét. Abban a pillanatban nem úgy szerettem mint asszony az urát, inkább mint anya megvédte gyerekeit...

— Mondd tovább, kérlek.

— Igen mondom... Éjszakákon feküdtem ébren, bámultam a szoba árnyait, az éjszakai utcán néha elrobogó autók fénycsávjait és gondolkodtam. Mint kísérteties mozikép jelent meg előttem annak a régi délután- nak az emléke: ülök a zongoránál és játszom, egyre játszom ugyanazt a darabot. Őcsi kockáiból házat épít, a szomszéd szobában szüleinek viaskodnak egymással... Mintha újból átszenvedtem volna gyermeki tehetlenségem minden kínját. Egyik éjjel különösen keservesen telt, bánatom szinte földre nyomott, multak az órák, a sötétség órái, lassan, kivárhatatlanul pirkadt a hajnal és amint higult szobám fekete homálya, úgy világosodott meg valami bennem. Felelősségem tudata. Felelősségem gyermekeimért, férjemért mindannyiunkért... Oly égően, sugárzóan támadt fel a lelkemben, mint odakint a Duna fölött a nap.

A tanítónőre nézett, szeme felfénylett, szája körül a megbocsájtó szeretet mosolya virágzott ki. Ugyanaz a mosoly, amit régi festők Madonnáinak arcán látni.

— Hogy azután mi történt? Nem sok. Csupán annyi, hogy másnap megfogtam nagyon erősen az uram a kezét és megígértem, hogy mellé állok, okos leszek és türelmes, együtt küzdöm át vele a válságot, mert nemcsak kettőnk életéről van szó, sőt arról a legkevésbé... Akiknek gyermekük van, nem futhatnak saját boldogságuk délibábjá után, különben méltatlanokká válnak rá, hogy Isten gyermekkel ajándékozza meg őket. Mi ötven család vagyunk... Család, a legszentebb emberi közösség, érintetlenül kell megóvnunk mindenáron. Azután? Beszéltem a leánnyal is. Ő, nem haraggal, egészen másképpen, sok mindent mondtam,

megmagyaráztam. Mikor beszélni kezdtem, arca égően piros lett, mire befejeztem, haloványra sápadt... Azután? a leány nemsokára más állásba ment, életünk lassan visszakanyarodott régi medrébe. Napjaink talán kevesebb verőfényben, de nagyobb elmélyültségben folynak, lehet, valamivel kevesebbet mosolygunk, de annál többet gondolkozunk. Az átvészelt baj emléke néha megrezdül idegeinkben. Azt hiszem, akkoriban lettünk igazán szülők, a felelősség és önfeláldozás tudatával és édességével a lelkünkben... És most tessék megmondani, helyesen cselekedtem-e vagy ostoba voltam?

A tanítónő hosszan, elgondolkozva nézte a fiatalasszony feléje fordított arcát. Bólintott, átnyúlt az asztalon és tenyerét ráfektette a másik asztalon nyugvó kézre. A két női kéz újjai egymásba kapcsolódtak: az asszony és anyáé, aki saját gyermekeit védte meg és az öregedő lányé, aki egész életén át mások gyermekeiért fáradt.

— Ilonka... erős asszony vagy és okos. Az egyetlen helyes utat választottad. Büszke vagyok rád...

Langyos estében villóztak a Nagykörút fényei, dübörögve zajlott a nagyváros forgalma, a tanítónő lassan ment hazafelé, bekanyarodott a mellékutcába, az már elcsendesedett, lépéseinek koppanása visszhangot vert a házfalak között.

A Budai-hegyek vagy talán a Városliget felől szél suhant végig a házak között, útjában szétszórta a kiszáradt füvek, fák, virágzásra készülődő bimbók üzenetét s ebben már benne volt az érlelő nyár és gyümölcsöt meghozó, szelídfényű ős ígérete.

KALEIDOSZKOP

*Te varázsló vagy.
Szemed sugarától a lelkeknek
zárja tárul
és most az én sorsom fölé hajolsz,
hogy kifürkésszed.*

*Kíváncsi szemed
örömmel villan, lám, teljes a kép!
Míg új: érdekes,
de aztán megszokott lesz, unalmas,
mint minden játék.
Azt hiszed, ismersz?
Tört életem színes darabjait
szórtam elébed;
tegnapok, évek
szeszélyes bizzar figuráiból
vetitettem le tarka képet,
bibor titkokat,
hold-színű álmot,*

*mesék keleti arabeszkjét és
pár szóvirágot.
Most azt hiszed, ismersz.
Még nem tudod, hogy mennyi
változat
rejtőzik bennem,
megszámlálhatatlan lehetőség,
ahogy a lelkem,
idegem, agyam prizmás síkjain
tükrözik, török
a szó, tett, álom, sejtetem, való.*

*Minden rebbenés
megváltóztatja újra a képet:
kevés egy élet,
hogy végére járhass titkaimnak.
Hogy unni tudj,
előbb össze kéne törnöd engem.
(De akkor Te is szegényebb lennél...)*

K a b d e b ó G y ö r g y i

Aki maradandó értéket is szán a munkájának, aligha vállalkoznék arra, hogy összeírja és rendszerbe foglalja mindazokat az ismeretköroket, amelyek az önálló tudomány igényével lépnek fel napjainkban. Túlságosan elszaporodtak ahhoz és folyvást szaporodnak a válaszfalak az egyes tudományágakon, főleg a természettudományos ágakon belül. Az olyan megjelölések, mint „fizikus“, „kémikus“ vagy „geológus“, már régen elvesztették eredeti értelmüket s ma holnap csak a köznap szóhasználatban szerepelnek. Nincs többé tudós, aki azzal dicsekedhetné, hogy ura annak az egész területnek, amelyet valamikor örökségének tekintett volna. Kényszerűség számára, hogy mind szűkebbre határolt kérdéscsoportokra szorítkozzék, azzá legyen tehát, akit „specialistának“ hívunk. Kézenfekvő azonban, hogy a tudományoknak ez a belső feldarabolódása és a tudósoknak ez az elkülönült törekvése a nagy előnyök mellett súlyos hátrányokkal is jár, mert egyidejűen fokozódnak a szintézisnek, vagyis a különböző eredmények összeegyeztetésének és „egybenzésének“ nehézségei. S nyilván ez a magyarázata annak, hogy újabban oly nagy számban támadnak az úgynevezett „határtudományok“, amelyeknek kifejezetten az a céljuk, hogy két vagy több tudományág között megteremtsek az annyira szükséges kapcsolatot.

Ilyen határtudomány a fizikai kémia is, amelyet általában a legfejlettebbnek tartanak valamennyi között. De éppen mivel a legfejlettebb, már ez is osztódásnak indult. Valósággal „határtudomány-család“ kialakulásának vagyunk tanúi. Egyre nagyobb önállóságra tesz szert a magfizika, amelyről nem ok nélkül állítják, hogy alapja lesz a fizikának és a kémiának, esetleg

még a biológiának is. Serdült tagok már az asztrofizika, a geofizika és a biokémia, amelyek — mint elnevezésük is mutatja — a csillagászat és a fizika, a geológia és a fizika, illetve a biológia és a kémia között foglalták el helyüket. S ugyancsak iparkodik felérni hozzájuk a legifjabb sarjadék, a geokémia is, amelynek már hazánkban is jeles művelői vannak.

Érdekes és figyelemreméltó tudomány ez a geokémia, amely a geológia és a kémia összekötő mesgyét tapossa. Feladatának azt tekintti, hogy kutassa: milyen mennyiségben fordulnak elő s miként oszlanak szét a vegyi elemek a Föld kérgében és amennyire megállapítható, annak belsejében, továbbá hogy helyenként milyen fokban és módon vegyülnek egymással, miként vándorolnak és vándorlásukban milyen törvényeknek engedelmeskednek. Az eltérés tehát a geokémia, másfelől a geológiai kémia, az ásványtan és a kőzettan között kevésbé a vizsgálódások anyagában, mint inkább a szempontjaiban mutatkozik. A geológust, aki az eruptív kőzetek, az üledékes talajok, az ásványok vagy kristályok vegyi összetételét magyarázza, elsősorban azok keletkezése, fejlődése és a geológiai folyamatokban való szerepe érdekli. A geokémikus viszont a fizikai-kémiai problémák oldaláról közeledik ugyanezekhez a jelenségekhez s mindenekelőtt arra keres feleletet, hogy miként élnek és viselkednek a vegyi elemek a természeti feltételek között.

W. Tarr írja tanulmányában, amelyet „A legutóbbi tudományos feltevések a Föld és az élet eredetéről és jövőjéről“ címmel a *Critique* adott közre, hogy a „geokémia“ kifejezést Schönbein svájci vegyész használta először, még 1838-ban, az a Schönbein, akinek az ózon felfedezését köszönhetjük. Ő utalt első-

nek arra, hogy az eruptív kőzetek összetételét kell figyelembe venni, ha a geológiai képződmények korát próbáljuk megállapítani. Ez a tanácsa tisztán intuitív felismerésen nyugodott, mert hiszen csak legújabban sikerült helytállóságát tudományosan is igazolni, és pedig a rádióaktív elemek bomlása alapján, amely folyamatból ki tudjuk számítani a különböző geológiai képződményeknek, beleértve bolygónknak, a földgömbnek korát is. Maguknak az elszigetelt geokémiai kérdéseknek tanulmányozása azonban csak a múlt század második felében indult meg *Bischof*, *Roth* és *Brauns* kutatásaival.

Az első összefoglaló mű „A geokémia adatai” címmel 1908-ban jelent meg az amerikai Frank W. *Clark* tollából. Ez a mű, amely azóta „klasszikussá” vált, tartalmazza mindazokat az adatokat, amelyeket a földkéregben levő vegyi elemek megoszlásáról addig összegyűjtöttek. Nemsokkal később egy másik amerikai tudós, Henry S. *Washington*, hasonló természetű munkával lépett a nyilvánosság elé. Mind a ketten azonban csupán a tények egyszerű felsorolását nyújtották. A természettudomány önálló ágaként a geokémia csak a mi századunk húszas éveiben kezdti bontogatni szárnyát, és pedig orosz tudósok, különösen V. I. *Vernadsky* (1863—1945) és A. E. *Fersman* (1883—1945) tevékenysége nyomán. *Vernadsky* 1924-ben tette közzé francia nyelven „A geokémia” címmel azokat az előadásait, amelyeket a párisi egyetemen tartott. Az ásványok keletkezésére vonatkozó kutatásainak eredményeiről számolt be. Ugyancsak francia nyelven jelent meg 1929-ben egy további könyve, amelynek „A bioszféra” a címe. Ettől kezdve *Vernadsky* egész hátralévő életét annak a problémának szentelte, hogy miként oszlanak szét a vegyi elemek a Föld felületén található mikroorganizmusok-

ban, növényekben és állatokban. *Vernadsky* irányát követte A. P. *Vinogradov* és a Szovjet Tudományos Akadémia mellett 1919-ben szervezett „biogeokémiai laboratórium” szaktudós-csoportja.

Az utóbbi szóösszetétel: „biogeokémiai”, már olyan törekvést jelöl, amely három tudomány: a biológia, a geológia és a kémia között keresi az összefüggéseket. S mint *Tarr* kiemeli, voltaképpen ennek a hármas határtudománynak megteremtőjét kell látnunk *Vernadsky*-ban. Igazságtalanok lennének azonban — fűzi hozzá *Tarr* —, ha megfeledekezésnek *Lamarck* úttöréseiről, aki először beszélt az élő anyag szerepéről a Föld alakulásában, vagy ha némán siklanánk el E. *Suess* osztrák geológus (1831—1914) fölött, aki először használta a „bioszféra” megjelölést s már erőteljesen hangoztatta az élő szervezeteknek mint geológiai tényezőknél fontosságát.

Fersman, aki 1912 után kifejezetten geokémiát is előadott a moszkvai egyetemen, főleg a litoszféra, vagyis a földkéreg vegyi összetételét tanulmányozta s eredményeit egész sereg könyvben bocsátotta nyilvánosság elé. Legnevezetesebb köztük az „Oroszország geokémiája” (Petrográd, 1922) s főleg a „Geokémia” (Leningrád, 1933—1939), amelyet *Tarr* „magisztrálisnak” mond. *Fersman* alapította 1931-ben Moszkvában a Geokémiai Intézetet, amelynek keretében olyan kiváló tanítványokat nevelt, mint *Zvighanzen*, *Cserbina* és *Szaikov*.

A Szovjetunió mellett a skandináv országokban is jeles művelői támadtak az új tudománynak: W. M. *Goldschmidt*, J. H. L. *Vogt*, W. C. *Brogger* és G. *Hevesy*. Elismeréssel említi meg *Tarr* a nagy svájci geológust, *Niggli*t is, aki igen értékes hozzájárulással vitte előbbre a fiatal tudományt.

Nem vitás azonban — jelenti ki *Tarr* —, hogy ezen a területen a nyugati tudományosság meglehető-

sen mögötte haladt a szovjet tudományosságnak. Clark műve óta egészen a legutóbbi időkig nem mutatható fel egyetlen összefoglaló geokémiai kiadványt sem. Ezen a fogyatékosságon csak a Chicagóban közzétett közel ezer oldalas „Geokémia“ segített most. Kalervo *Ran-kama* és Thura *Sahama* finn tudósok, a helsinki egyetem professzorai írták, akik hosszú időn át Amerikában dolgoztak. Tarr szerint annyira kiváló ez a munka, hogy minden bizonnyal el fogja nyerni a „klasszikus“ jelleget.

Könyvüket a szerzők egy három fejezetből álló bevezetés után három részre bontották. Az első részben, amely az általános geokémiáról szól, előbb a meteoritok összetételét, majd a Föld vegyi elemeit és azok mennyiségét, továbbá eloszlásukat a négy geoszférában, azaz a litoszférában, a hidroszférában, az atmoszférában és a bioszférában, végül e szférák szerkezetét és általános összetételét vizsgálják. A szerzők főleg a litoszférára, különösen a „magnák“ — a Föld mélyében levő, gázokban gazdag, izzón folyós állapotú kőzetek — kikristályosodási folyamatára, valamint az eruptív kőzetek és az üledékes kőzetek elkülönülésére fordítják figyelmüket. Az utolsó két fejezetben a „kozmozémia“, vagyis a „világegyetem kémiájának“ alapvetését nyújtják és a Föld geokémiái fejlődését rajzolják meg.

A második rész az egyes elemek geokémiájával foglalkozik, azok szerepével a jelzett folyamatokban, az eróziós ciklusokban és a kőzetek átalakulásában. Érdekes adatokat közölnek a szerzők a rádióaktív elemekről, úgyszintén a mesterséges, úgynevezett „transz-urán“ elemekről, amilyen a neptunium, plutónium, americium és curium. Ha hihetünk *Seaborn*nak — jegyzi meg Tarr —, ezek a mesterséges elemek, amelyeket mi magunk állítottunk elő, voltaképpen mind megvan-

nak a Föld kérgében, de olyan párányi mennyiségben, hogy a jelenlegi eljárásokkal nem juthatunk hozzájuk. Goldschmidtnak azt az állítását egyébként, hogy a berylliumot tartalmazó uránércekben plutónium is található, azóta már kísérletek is igazolták.

Gondolom, főlőszeges itt hosszabban foglalkoznunk annak a szerepnek fontosságával, amely az urániumra hárul napjainkban, az „atomkor“ hajnalán. Mindenesetre ez magyarázza meg legjobban azt a kiváltságos helyzetet, amelyet a geokémikusok vívtak ki maguknak a szovjet és az amerikai tudományosságban. Jelentősen módosult persze a geokémia általános iránya is. Ma már a vegyi elemek történetét és szétoszlását is főleg atomszerkezetük szempontjából tanulmányozzák, és pedig a magfizika módszereivel. Ez annál indokoltabb — fejti ki Tarr —, mert a geokémiai reakciók nem ugyanazok ugyanannak az elemnek különböző izotópjainál, hanem aszerint változnak, hogy az utóbbiak mennyire szilárdak. Az érem másik oldala azután, hogy éppen a geokémiai megfigyelések teszik lehetővé az atomfizikának, hogy igazolja az atommagok és az izotópok szilárdságára vonatkozó elméleti számításait. A két tudományág között tehát a legszorosabb kapcsolat létesült.

A finn tudósok nem érték be azzal, hogy csupán összegyűjtsék és kritikailag egybefoglalják a felkutatható adatokat. Könyvük harmadik részében — mint Tarr mondja — példás pártatlansággal ismeretik és világítják meg az eddig felmerült összes geokémiai elméleteket is. A kiadvány így jó időre nélkülözhetetlen munkaeszköz marad nemcsak a geológusok, de a vegyészek, fizikusok és biológusok számára is. Azzá teszi a kereken 30 oldalnyi bibliográfia is, amely 1952-ig felöleli a geokémiai irodalom-

nak valamennyi értékesebb termékét.

A geokémia alapvető és legnehezebben megoldható problémája ugyanaz a probléma, amely a legszélesebb körű érdeklődést keltheti — írja a továbbiakban Tarr. A saját bolygónk geokémiai fejlődése ez. Nyilvánvaló, hogy ennek a fejlődésnek első szakaszaihoz csak akkor közelíthetünk, ha behatolunk a „kozmozkémia“ területére is. Ez is új tudományág, amely most rakja le határait az első cövekeket. Végeredményben persze ahogyan a geológiát is az asztronómia olyan részének tekinthetjük, amely egyetlen égitestet, a Földet tanulmányozza, ugyanúgy a geokémia is csupán egy része a kozmozkémiának, az egész világmindenség kémiájának. A geokémiai folyamatokat sem érthetjük meg másként, csak ha szem előtt tartjuk azokat a folyamatokat, amelyek a naprendszer többi köreiben s a naprendszeren túl az egész minden-ségben játszódhatnak le. Másfelől viszont a geokémiai jelenségekből is következtethetünk a többi bolygók összes vegyi jelenségeire.

A „kozmozkémia“ kifejezést annak a tudományágnak jelölésére, amely a kozmikus feltételek között tanulmányozza az anyag szerkezetét és fejlődését, *Wildt* ajánlotta 1940-ben, a földi anyag és a kozmikus anyag azonosságának eszméjét azonban már *Leonardo da Vinci* és *Nikolaus Cusanus* bíboros felvetette, később pedig *Boyle*, *Huygens* és *Newton* fogalmazta meg. A földgömb belső szerkezetére vonatkozóan ez az eszme szolgált később kiindulásul nem egy érdekes feltevéshez. *Boisse* francia geológus 1850-ben rámutatott egyfelől a Föld, másfelől a meteoritok szerkezetének és összetételének hasonlóságára. A mi korunkban *Brown* és *Patterson* hozott fel ebben az irányban érveket. Egy so-

kat emlegetett harmadik tudós, *Paneth* szerint a meteoritok túlnyomó részükben nem egyebek, mint egy bolygó törmelékei. Ez a bolygó — úgy mond —, amely feltűnően hasonlított a miénkhez, valamikor a naprendszerbe tartozott és „belső megrázkództatás“ nyomán tört darabokra. Mint azonban Tarr figyelmeztet, kockázatos lenne túl messze mennünk az ilyen természetű analógiákban. A megfigyelések ugyanis arra vallanak, hogy csak a meteorit-falkák tartoznak bele kétségtelenül a naprendszerbe, míg a szórványos meteoritoknak közel a fele a csillagközi térből származik, ahol okkal tételezhetünk fel a naprendszerétől valamelyest eltérő viszonyokat. *Paneth* elméletét annál is inkább egyszerű feltevésnek kell tekintenünk, mert bizonyosan tudjuk, hogy a naprendszer különböző bolygónak szerkezete és összetétele közel sem azonos. Végül pedig azt sem felejtethetjük, hogy a planetáris meg-meglehetősen szilárd s így nehéz lenne olyan okokat találni, amelyek a feltételezett bolygó belső robbanását előidézhetnék volna.

A modern tudomány azonban — állapítja meg Tarr — mégis hajlott arra, hogy a meteoritok szerkezetéhez hasonlót tulajdonítson a Földnek: egy fém-mag, főleg vas és nikkell, amelyet szilikátok, kovasavas sók vesznek körül. S valóban, a geofizikai észlelések — a sűrűség változása a mélység arányában, a földrengési hullámok iránytartásának foka és terjedési sebessége — ennek a nézetnek javára szólnak, mert arról tanúskodnak, hogy a földgömb különböző mélységeiben „folytonosságot megszakító felületek“ húzódnak, amelyek eléggé különböző tulajdonságokkal bíró koncentrikus zónákat határolnak el.

Ezeknek a megfontolásoknak alapján keletkezett az az elmélet, amely szerint bolygónkat három

koncentrikus réteg alkotja: egy középső mag, amelynek 3500 kilométer a vastagsága, kívül a tulajdonképeni litoszféra vagy kéreg, amely 120 kilométer vastag és szilikátokból áll, a kettő között pedig az úgynevezett „köpeny”, amelynek vastagságát 3000 kilométerre becsülik. Tetszetős ez az elmélet — jelenti ki Tarr —, legújabbban azonban bizonyos nehézségek merültek fel ellene. Tudjuk ugyanis, hogy az általánosan elfogadott nézet szerint a Napnak és összes bolygónak, beleértve a Földet is, miután ugyanabból az óriási gáz-ködből eredtek, szorosan hasonló vegyi összetétellel kellene bírniok. Már most ha a minőségi összetétel tekintetében alá is támasztja ezt a szinképelemzés, más a helyzet az összetevők mennyiségi viszonyainál. Így a Föld gazdagabb vasban, mint a Nap, de szegényebb magnéziumban és oxigénben. Még nagyobb különbség, hogy amíg a Nap tömegének hozzávetőleg 55 %-át hidrogén, 11 %-át hélium alkotja, addig a Föld tömegében lényegesen kevesebb a hidrogén s rendkívül ritka a hélium. Ez a tény készítette 1941-ben *Kuhnt* és *Rittmant* arra, hogy új elméletet javasoljanak. Felvevésük szerint a Föld központi magja nem vasból és nikkeltől való, hanem ugyanolyan összetételű, mint a Nap, 30 % hidrogénnel. Ez a központi mag bolygónk sugarának kétharmadáig terjedne, ott azután vasból és más nehéz elemekből való burok övezné, míg a külső kéreg csupán könnyű elemeket tartalmazna.

Ennek az elméletnek szerzői hangsúlyoztatják, hogy figyelemmel azokra a fizikai-kémiai reakciókra, amelyek a Föld belsejében játszódhatnak le, végtelenül nehéz lenne megmagyarázni egy olyan határozott szétkülönülést fém-magra és szilikát-burokra, amelyet az összes eddigi elméletek állítottak. Ami a „folytonosságot megszakító” felüle-

teket illeti, ezeket szerintük nem olyan változásokra kell visszavezetni, amelyek a különböző rétegek vegyi összetételében, hanem olyanokra, amelyek e rétegek fizikai tulajdonságaiban történtek.

A *Kuhn-Rittman* elméletet bizonyos mértékben megerősíti az a merész feltevés, amelyet a bolygók keletkezéséről a fiatal angol csillagász, *Fred Hoyle* ajánl elfogadásra. Az ő hipotézise, amelyet „A mindenség természete” címmel Oxfordban megjelent könyvében fejt ki, arra a rendkívül mozgalmas útkeresztződésre visz, ahol az asztrofizika, a geokémia és az atomfizika találkozik egymással.

Emlékeztet, hogy a világmindenség kialakulására vonatkozó tudományos elméleteket — az úgynevezett kozmogóniai elméleteket — két főcsoportra oszthatjuk. Az első szerint a Nap és a bolygók gázoknak vagy csillagpornak halmazából születtek, amely forgásban levő ködöt alkotott. Ilyen természetűek *Kant*, *Laplace*, *Chamberlin*, s legújabbban *Weizsäcker* és *G. H. Urey* elméletei. A második csoport szerint a naprendszer a Nap hirtelen megrázkódtatásából eredt, amikor egy idegen égitest haladt el mellette. A legutóbbi ilyen elméletet *James Jeans* állította fel. Szerinte a Napot egy nagy csillag súrolta, amelynek vonzása annyira erős volt, hogy napanyag csapódott ki. Ideiglenesen híd is képződött ebből az anyagból a két csillag között. A „rövid találkozás” után a híd darabokra szakadt s ezekből a darabokból alakult a kilenc nagy bolygó is. Ezzel a szép elmélettel szemben azonban — írja Tarr — leküzdhetetlen ellenétést hozott fel 1939-ben *Lyman Spitzer*, amikor kimutatta, hogy a napanyagnak ezek a kitépődései nem lehetnek volna tartósak és robbanva szóródtak volna bele az ürbe, mihelyt kikerültek a Nap vonzási köréből.

Hoyle elméletét e csoportok egyikebe sem sorozhatjuk. Hoyle feltételezi, hogy mintegy négy milliárd évvel ezelőtt — ennyire teszik a legöregebb csillagok korát a modern elméletek — a mi Napunknak is volt „társa“, amellyel együtt kettős csillagot alkotott. Az ilyenféle rendszerek nagyon gyakoriak a mindenségben, mert az eddigi megfigyelések szerint minden harmadik csillag kétszeres vagy többszörös csillag. Hoyle azt hiszi, hogy adott pillanatban ennek a Nap-társnak szét kellett robbannia, amikor „szupernóva“ lett belőle. Ebből a robbanásból származtak a naprendszer bolygói. Miért kellett volna azonban a társnak szétrobbannia, amikor a Nap máig is rendes módon létezik? Azért — feleli Hoyle —, mert tömege jóval fölülmulta a Napét, mint ahogy ez sűrűn előfordul a kettős csillagok rendszerében. Ebben a hatalmas csillagban — úgymond — a valamennyi csillagnál azonos kémiai reakció, amely a hidrogénnek héliummá való átalakulásából áll, sokkal gyorsabb ütemben ment végbe, mint a Napban. Amíg tehát az utóbbi még ma is mérhetetlen hidrogén-tartalékkal rendelkezik, társa aránylag korlátolt idő alatt befejezte átalakulását, miután kimerítette összes energiaforrásait.

Tudjuk, hogy minden csillagnál folytonos az anyag átalakulása energiává s hogy ez az energia a világűrbe szóródik szét. Ezt az energiavesztéséget s az ennek megfelelő tömegvesztéséget a már említett reakció, a hidrogénnek héliummá változása kárpótolja, amely folyamatban energia szabadul föl. Ám amilyen mértékben csökken a hidrogén-készlet, ugyanabban a mértékben válik elégtelenné a kárpótlás is, ami a csillag gyors összehúzódását s ezzel együtt a belső hőmérséklet iszonyatos emelkedését hozza magával. Meggyorsulnak ennek nyomán a thermo-nukleáris

reakciók, amelyek az összetett és nehéz elemeket állítják elő.

Ez lett volna Hoyle szerint a Nap társának esete is. S nem vitás, hogy meg is találjuk ezeket a nehéz elemeket mind a Földben, mind a naprendszer többi bolygóiban, holott magában a napanyagban csak igen gyengén szerepelnek. Ezeknek az elemeknek képződése — folytatja Hoyle —, amit energiavesztés kísér, kellett hogy tovább gyorsítsa a társ összehúzódását. A társ így óriáscsillagból törpecsillagga zsugorodott, amelynek terjedelme a Földé lehetett, de akkora sűrűséggel, hogy egy gyufásdobozka, ha megtöltik a közép-pontja tájáról kiemelt anyaggal, kerekén egy milliárd tonnát nyomott volna! Ahogyan zsugorodott a társ, olyan mértékben kellett növekednie a forgási sebességének is. Abban a pillanatban azután, amikor a sebesség elérte a gravitációs erőt, a csillagnak szét kellett robbannia. Anyagának legnagyobb része izzó gázok óriási felhőjének formájában a térbe löködött. Ennek a felhőnek csupán töredékeit köthette magához a Nap, amiket azonban lekötött, azok most forgásnak indultak körülötte. Minthogy pedig összetett és nehéz elemek nagy mennyiségben képződtek a robbanás előtt a társban, nincs semmi különös abban, hogy az újonnan született bolygók is örökölték belőlük.

Bármilyen legyen is Hoyle feltevéseinek a sorsa — állapítja meg Tarr —, abban a bolygók eredetére vonatkozó összes elméletek meg egyeznek, hogy önálló létének hajnalán a Föld igen magas hőmérsékletű gáztömeg volt, amely gyors lehűlésen ment keresztül. Ebben a lehűlésben az eddig általános fel fogás szerint megkülönböztetünk egy gázos és egy folyékony szakaszt. Az előbbiben született meg a „protoatmoszféra“, az utóbbiban

a nehéz fémekből álló központi mag. A következő fokozat egy szilikátokból való salak kicsapódása volt. Ez a salak eredetileg a még olvadásban levő központi vas-nikkel-magon üszött. A későbbi fejlődésben egy külső kéreg is képződött, amelynek kezdeti vastagságát *Escota* mindössze néhány száz méterre teszi. A jelenlegi litoszférát, vagyis a Föld mai szilárd kérgét bonyolult geokémiai folyamatok egész sora alakította ki: a gránit-magmák hőmérsékletének ismételt emelkedései, vegyi reakciók a kéreg és az atmoszféra között, erózió, az eruptív kőzetek átalakulása, vulkános jelenségek, végül az üledékes kőzetek képződése. A litoszféra geokémiai fejlődése egyébként máig sem ért véget.

Ami a Föld kezdeti atmoszféráját, a protoatmoszférát illeti, ezt a hidrogén, nitrogén, széngázok, hidrogén-, kén-, klór-, bróm-, jód- és arzén-gőzök túlsúlya jellemezte. A Föld akkori magas, mintegy 5000 fokra tehető hőmérséklete miatt azonban az összes könnyű elemek szédületes sebességgel párologtak el. *Russell* úgy véli, hogy a proto-atmoszféra néhány esztendő alatt teljesen eltűnt. Összetevőinek nyomait ma az óceánok vize őrzi. Az új atmoszférát azok a gázok adták, amelyek a Föld megkeményedő kérgéből illantak el s már nem vonhatták ki magukat a Föld vonzása alól. Mai állapotától eltérően ez az atmoszféra kezdetben semleges gázokból, széngázból, vízgőzből és végtelenül csekély mennyiségű szabad oxigénből állt. Az oxigén utólagos megnövekedését, ami lehetővé tette az élet megjelenését, teljességgel rendkívüli dolognak mondják a naprendszer életében. *Goldschmidt* azt hiszi, hogy a szabad oxigén fotokémiai reakciók nyomán a széngázból termelődött.

A hidroszférát, vagyis a tengereket, tavakat és folyóvizeket, szintén másodlagos eredetűnek tekin-

tik. Kialakulását annak a vízgőznek tulajdonítják, amely bolygónk belsejéből tört elő. Számítások azt mutatják, hogy az atmoszférának és a hidroszférának tömege is lényegesen gyarapodott a Föld születése óta. S ez a folyamat máig sem fejeződött be, mert a vulkánokból kitörő gázok és vízgőzök folytonosan gazdagítják az atmoszférát és az óceánokat. Az óceánok medencéiben így állandóan növekszik a víz mennyisége, ugyanakkor azonban csökken a medencék mélysége, mert a Föld száraz felületét koptató és egyenlítő erózió folytán egyre több hordalék kerül beléjük. Bizonyosra vesszük, hogy a Földet, ha egészen távoli jövőben is, egész felületén víz fogja majd borítani.

A geokémiai fejlődés következő szakasza a bioszféra kialakulása volt, másként kifejezve: az élet megjelenése a Földön. Milyen időben következhetett be ez a döntő fordulat? *Hutchinson* szerint egybeesett a szabad oxigén képződésével az atmoszférában és a hidroszférában. A rádióaktív kutatási módszereket alkalmazva, arra a nézetre jutottak, hogy a Földnek már két milliárd évvel ezelőtt szilárd kérge volt. Ugyanakkor *Ran-kama* számítása szerint a legrégebb ismert fosszilis, a „*Corycium enigmaticum*“, legalább 1.4 milliárd éves.

Az első élő szervezetek problémája — talán a vírusoké — már inkább a biológia körébe tartozik, ahol a legkülönbözőbb nézetekkel találkozunk, miként azonban *Tarr* is hangsúlyozza, ezek a nézetek egytől-egyig többé-kevésbé merész feltevésekre támaszkodnak. Maguk a geokémikusok úgy vélik, hogy az élő szervezetek megjelenését megelőzte egy „prebiológikus“ szerves anyag képződése, és hogy az élet kialakulása lényegesen a napfény műve volt. Szerintük csakis ez a fény állíthatta elő polarizáció út-

ján azokat a disszimétrikus molekulákat, amelyek minden élő anyag alkotó elemei. Hivatkoznak arra, hogy az ibolyántúli sugarakat, amelyek a napfény aktív részét teszik, jelen feltételeink között feltartóztatja az atmoszféra, annak idején azonban ezek a sugarak akadálytalanul áthatolhattak a kezdeti átlátszó atmoszférán és sokszoros szintéziseket idézhettek elő. *Baudisch* még 1939-ben azzal a nézetével lépett elő, hogy a széngázból és a vízgőzből keletkezett közvetlen vegyülés útján a hangyasavas aldehid. *A. Davillier* és *E. Desguin* „Az élet kialakulása” címmel kiadott közös munkájában most az fejtegeti, hogy az aldehid cukrokká polimerizálódott s ezekből lettek ammóniák felvételével a különböző aminosavak, amelyek alapvető elemei a protoplazmát alkotó proteineknek.

Mindez természetesen feltevés, ami nélkül nem lehet meg a tudós, ha előbbre kívánja vinni az emberi megismerést. Tény csupán annyi, hogy a szerves anyag, mióta csak előállott, elsődrendű geokémiai tényező. Hatással van az atmoszféra összetételére — szabad oxigén termelésével — s módosítja a litoszféra összetételét és szerkezetét, amikor hatalmas üledékes kőzeteket — amilyenek a mészkövek —, korallszirteket és fosszilis tüzelőanyagokat — szén, kőolaj — képez. Azok a reakciók, amelyek általában folynak egyfelől a bioszféra, másfelől a három geoszféra között, mélyreható változásokat idéznek elő a Föld geokémiai fejlődésében. Végezetül az ember, bolygónknak ez az új jövevénye is hatalmas geokémiai tényezőnek bizonyult a maga lázas tevékenységével. *A. Pavlov* orosz geológus okkal javasolta az „antroposzféra” kifejezést annak a szférának megjelölésére, amelyben minduntalan megmutatkozik a „homo faber” hatása a természetre.

„A mi geológiai korunkban — írta már *Vernadsky* —, amelyet „pszichozoikus” korszaknak vagy az ész korszakának nevezhetünk, egy főbenjáró fontosságú új geokémiai tény nyilatkozik meg. Az utolsó évezredek során az emberiség geokémiai tevékenysége rendkívül mélyreható és sokoldalú lett... Az ember az összes fémek geokémiai történetét megváltoztatja; új összetételeket eszel ki s őriási mennyiségben állítja elő őket, mennyiség tekintetében is versenyezve a természetes reakciók révén keletkezett ásványi tömegekkel. A Föld arcúlatla hallatlan módosulásokon megy keresztül. Geokémiai szempontból mindezek a termékek: a szabad fémek, mint a vas, réz, ón vagy cink tömegei, a mész oltásából vagy a szén égetéséből nyert szénsav tömegei, a vegyi és fémkezelési folyamatok alatt képződött kénanhidrid vagy kénhidrogén mérhetetlen mennyiségei, más technikai termékek egyre nagyobb mennyiségei — mindezek az ásványokkal azonos rendbe tartoznak. Megváltoztatják a geokémiai ciklusok örök menetét. Hol fog megállni ez a folyamat és benső kapcsolata a földkéreg egész kémiai mechanizmusával? Olyan feildési állapot ez, amelynek végső kihatását még sűrű fátyol fedi... Nem vitás, hogy az emberrel új geológiai erő jelent meg a Föld színén.”

Igazat megvallva — emeli ki *Tarr* —, ez az „új geológiai erő” eddigelé főleg a rombolásban nyilatkozott meg. Működésének eredményeit elsősorban bolygónk ásványi készleteinek fokozatos csökkenése jelzi. Tudósok már ma is aggodva számlálgatják, hogy mikorra merülnek ki teljesen a hidrokarbonátoknak és néhány más ásványi anyagnak azok a készletei, amelyek hozzáférhetőek az ember számára. Másfelől az ember inari tevékenysége növeli a széngáz mennyiségét a légkörben, mikor is

csak az a szerencsénk, hogy ezt a tőbbletet még el tudja nyelni az óceánok vize. A legszörnyűbb hatással azonban az ember legrégebbi tevékenysége, a földművelés járt. Az erdők meg gondolatlan irtása, amire a szántóterületek szüksége csábít, a talaj „halálához“ vezet, mert a talaj védelem nélkül marad a víz és a szél támadásaival szemben, s ugyanakkor a levegő fokozatos kiszáradását hozza magával. Óriási tájak, amelyek azelőtt termékenyek voltak, apránként sivataggá vagy félig sivataggá váltak. Ha mégsem esünk kétségbe miatta — jegyzi meg Tarr —, egyedül azért nem, mert e pillanatban még elháríthatjuk a végső katasztrófát, ha tervszerűen hozzá látunk az újraerdősítéshez és a mesterséges öntözéshez, mint ahogyan folynak is grandiózus munkálatok az Egyesült Államokban és a Szovjetunióban. Emellett korlátlan kilitásokat nyit az atomerő hasznosítása is, ami majd természetesen további változásokat fog beiktatni a geokémiai ciklusokba.

Magától értetődik, hogy azok a tudósok, akik a Föld multját és jelenét tanulmányozzák, sűrűn felvetik a jövő kérdését is. Minthogy a Föld születése ilyen vagy olyan formában a Naphoz kapcsolódik, általánosan nézet, hogy a Naptól kapja majd bolygónk a „kegyelemdfestést“ is. Nemrégén még a csillagászok úgy gondolták, hogy a Nap fokozatosan ki fog hűlni s ennek nyomán a hideg és az örökös éjszaka vet véget nálunk minden életnek. Az atomfizika azonban arra készítet, hogy szakítsunk ezzel az egyszerűsítő szemlélettel. Mert akár milyen ellentmondásnak tűnjék fel, a hidrogénnek héliummá való átalakulása, ez az alapreakció, amely a Napban és az összes többi csillagokban végbe megy, a hőmérséklet óriási emelkedésével jár. G.

Gamov orosz fizikus „A Nap születése és halála“ címmel írott művében oda következtet, hogy abban a pillanatban, amikor a Nap kimerítette minden hidrogéntartalékát, hőmérséklete a mainak százszorosa lesz. Akkor pedig a Föld vizei vízgőzzé válnak s összefolynak az atmoszféra alsóbb rétegeivel. Az említett pontra érve a Nap ugyanúgy, mint a hasonló korú többi csillagok, rohamos zsugorodásnak indul s végül „fehér törpe“ lesz belőle, amely nem nagyobb, mint a Föld, de rettentő sűrűségű. A Földről nézve nagyon gyenge csillagnak fog látszani, amely képtelen akár meleget akár fényt sugározni. A Föld felületén a hőmérséklet minusz 200 fokra süllyed és megáll minden kémiai reakció.

Hoyle annyiban derülátóbb, mint orosz kartársa, hogy kétségbe vonja azoknak a fizikai-kémiai feltételeknek kivételes voltát, amelyek kedveznek a Földön az életnek. Szerinte az atomfizikai megismerések *Fontenelle* mellett szólnak, aki a lakott világok sokaságát vallja. Ami azonban a Föld várható sorsát illeti, abban Hoyle is egyetért Gamovval.

Főntebb már szó esett arról, hogy Hoyle a bolygók keletkezését egy szupernova képződésével magyarázza. Már most *Baade* és *Zwicky* amerikai csillagászok, úgy számítják, hogy csupán a Tejút galaxiájában átlag minden 500 évben megjelenik egy szupernova. Ha ez így van — írja Hoyle —, akkor a mi galaxiánk létének 4 milliárd éve alatt kereken 10 millió bolygórendszernek kellett alakulnia. Így tehát, ha elvégezzük „az összes megokolható csökkentéseket“, akkor is feltételezhetjük, hogy egyedül a Tejútban legalább 100.000 a miénkhez hasonló bolygó kering. A mindenség azonban a Tejúton kívül még kereken 100 millió más galaxiát foglal magában, amelyek

mindegyike több milliárd csillagból áll... Persze még így is nyitva marad a kérdés, hogy a Földéhez hasonló feltételek mellett is szükségszerűen ugyanolyan életre kell-e következtetnünk, mint amilyen a miénk. E tekintetben nagyon is eltérően vélekednek a szakemberek.

Nincs-e mindebben sok tudományos ábránd is? — veti fel a kérdést maga Hoyle. Válasza: lehetséges, hogy van. „Ám bizonyos — fűzi hozzá —, hogy nincs az az írói lángelme, akinek elképzeléseit százszorosan fölül ne multák volna azok az egyszerű tények, amelye-

ket a csillagászat tudománya már eddig is elébünk tárt.”

Meg vagyok győződve, hogy olvasóink figyelmét is lekötötte Tarr mesteri tanulmánya, amely egy érdekes határtudománnyal, a geokémiával kapcsolatban festett képet arról, hogy miként igyekeznek behatolni a mai tudósok a maguk erejéből és a maguk sajátos módszereivel a mindenség titkaiba. Teljesen észszerű és elengedhetetlen törekvés ez. Azokra a végső dolgokra, amelyek a keresztény hívőt legelső sorban foglalkoztatják, úgyszint csak a teológia adhat kielégítő feleletet.

A KIS ÚT

... *Valami megszakadt a lelkemben, hogy az Istenben való hitem rendült-e meg, vagy egyszerűen közömbössé lettem; nem tudom... Egy társasággal készültünk hazautazni lelkigyakorlatról, amelyen én nem gyóntam — útközben hirtelen történt velem valami: otthagytam mindenkit, visszamentem és minden előkészület nélkül meggyóntam... Elvégeztem a hitoktatónői tanfolyamot, megtanultam jobban imádkozni, a lelki könyveket szeretni. Nyolc év óta szent akarok lenni, de nem sikerül. Persze én csak egy egyszerű gyári lány vagyok, hogy is mertem ilyen nagy dologra vállalkozni... Most pedig úgy vagyok, hogy mindezek a dolgok végtelenül távol vannak tőlem. Színház, mozi, rádió mind fontosabb nekem... Csak azt az imát mondom el, ami okvetlenül szükséges. Valami megszakadt a lelkemben. A nagypénteki szertartások alatt történt: hirtelen azt éreztem, mindez csak komédia, aztán sírtam, sírtam és azt gondoltam, hogy is lehetséges, hogy annyi ember ilyen önámításban él... Mi lesz velem? Nem tudok így élni! Hogyan lehetne hűnek maradnom az Úr Jézushoz? — Bocsássanak meg ezért a zavaros levélért...*

Összinte együttérzéssel olvastuk el a levelét, amely egyáltalán nem zavaros, hanem mozaikokban mutatja be azt a lelki folyamatot, amely most megy végbe a lelkében, és amelyre a választ utolsó kérdésében meg is sejteti: amelyben a szeretetnek hűség kell átalakulnia.

Szemmel látható, hogy Ön finomabb, érzékenyebb lélek az átlagnál. (Az, hogy mi a foglalkozása, vagy mennyi a tanultsága, egyáltalán nem játszik szerepet. A szentek között vannak királyok és pásztorok, vannak „angyali doktor” tudósok és tanulatlan cselédányok.)

Ez a finomabb hűroltság, lelki érzékenység magában sem nem jó, sem nem rossz, csak *tény*, amelylyel számolni kell.

Az ilyen érzékenyebb lélek szükséges meghallani a belső sugallatokat, indításokat. Ezek lehetnek jók, — akkor kegyelmeknek nevezük őket — és lehetnek rosszak, — akkor kísértés a nevük. Mármost akár a pszichológia szótárából veszem a szavakat, akár az aszkétika, vagy a misztika szótárából, a mondanivaló ugyanaz: az ilyen érzékenyebb lélek hajlandóbb a hirtelen irányváltoztatásra, mint a vasko-

sabb, akár úgy mondom, hogy idegeinek egyensúlyi helyzete könnyen ingadozik, akár úgy, hogy a gonosz lélek több fondorlattal törekszik az ilyen finomabb lélek megkaparítására, mint azokéra, akik ügyis maguktól jönnek öhozá.

És itt vár a nagy feladat: hűnek maradni, és a nagy kérdés: hogyan kell és lehet ezt megcsinálni?

Mindenekelőtt nem szabad elfelejteni, hogy a lélek felett úgy vonulnak el viharok és fagyok, természetesen esők és tikkasztó szárazságok, mint testi életünk felett. Ma mosolygó napsugár, holnap novemberi boru, ma virágfakasztó, gyümölcsérlelő mosolygó meleg, holnap mindent elhervasztó, lélegzetelállító, tikkasztó sirocco. *Ez van*, ezt eltagadni sem nem érdemes, sem nem lehet. Azonban cselekedeteinknek, az élethez való magatartásunknak ettől való függetlenségnek, — vagy legalább a függetlenségre való komoly törekvésnek kell lennie. Nem bontjuk le a házainkat, mert vannak meleg nyári éjszakák, amikor a szabadban is lehetne aludni, és nem dobjuk ki az ablakon nyári ruháinkat, mert télen nem adnak védelmet a hideg ellen. Nem minden kísértés jelentkezik a bűn taszító alakjában, csak egyszerre más látunk szépnek, jónak, hasznosnak, követendőnek, mint eddig. Önnél — úgy látjuk lefelől — nem ritkák az ilyen hirtelen, mintegy sugalmazásra történő irányváltozások. Elengedhetetlen, hogy legyen valaki, aki objektíven elbírálja ezeket a szubjektív indításokat. És ha Ön abban a szerencsés helyzetben van, hogy hét év óta állandó lelkiatyja van, akkor az, hogy „nem akarja megszorítani“, még nem elég ok arra, hogy egy ilyen súlyos lelki válságot elhallgasson előtte és így magárahagyatottságra ítélje önmagát. Az Olajfák-hegyének nagy tusájában az Úr Jézus is keresett emberi

szívet, amely részt vegyen gyötrelmében és megvigasztalja. Igaz, hogy az alvó tanítványok nem vigasztalták meg, de Isten akkor angyalt küldött megerősítésére.

Első tehát: forduljon bizalommal lelkiatyjához. Lehet, hogy az nem tudja, vagy valamiképpen elmulasztja majd a megnyugtató választ megadni — ez későbbi kérdés; ha hű akar lenni az Úr Jézushoz, a lelkiatyja iránt való gyermeki egyszerűség útját válassza és nem a pillanatnyi sugallatokat.

Második, hogy ne tulajdonítson túlságos fontosságot a belsejében végbemenő „időjárás-jelentéseknek“. Senkinek sem jut eszébe munkába el nem menni, vagy bármely kötelességét elmulasztania mert esik az eső, vagy fúj a szél. Az Úr Istennel szemben is vannak kötelességeink, ezek alól nem mentí fel az embert a lelki „barométer-állás“. A misztikusok — akik lelki szárazságnak nevezik ezt az állapotot — egyenesen rendkívül értékesnek mondják, mint lelkünknek olyan korszakát, amikor igazán magáért az Úr Istenért tesszük a jót, nem pedig a jócselekedetből fakadó gyönyörzetért.

Végül harmadiknak és utolsónak, ne felejtse el, hogy az Úr Jézus azt mondja: „Nem ti választottatok engem, hanem én titeket“. Az Ön nyugtalansága ennek a választottságnak jele. Hiába hiszi magát „közönyösnek“, hiába pillanatnyi „hűtlensége“, vissza fog térni, ahová örökké honvágya lesz: az Úr Isten szülőjébe és boldogan és békeségben fog ott munkálkodni (és egyben munkáltatni is), mert ott a helye és otthona és Szent Agostonnal mondani fogja: nyugtalan az ember szíve, míg meg nem nyugszik Istenben.

Adjon az Úr Isten a hozzá való visszataláláshoz gyermeki lelkiületet: őszinte egyszerűséget, bizalmon alapuló készséget és kemény, elszánt engedelmisséget.

NAPLÓ

NÉMET EGYHÁZMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS RÓMÁBAN. A német liturgikus művészet gyökerei mélyre nyúlnak vissza az időben és szétágnak a hit közvetítésének és gyakorlásának minden területén. Hatalmas székesegyházak, csodálatos művészettel faragott szárnyasoltárok, keresztelő kutak, megrázó Krisztus szobrok, remekművi templomi edények, a házakat díszítő bájos Mária-szobrok, az ötvösművészet mai napig utolérhetetlen remekei — e sokrétű vallásos művészet hagyományai Nagy Károlyig nyúlnak vissza. Német templomok és múzeumok nem csupán a német nép, hanem az egész emberiség számára felbecsülhetetlen értékű kincseket őriznek. Alig akad olyan művészetkedvelő, aki legálább művészettörténeti könyvek lapjairól ne ismerné Tilmann Rienschneider páratlan szépségű fafaragásait, a nürnbergi, bambergi, würzburgi, creglingeni faragott oltárokat, Grünewald, a két Cranach, Altdorfer, Dürer — ki tudná őket mind felsorolni — vallási áhítattól és művészi erőtlől sugárzó képeit.

A nagy hagyományokon tovább építeni szükségszerű és kikerülhetetlen feladata a német egyházművészetnek és művelőinek és mikor ez év tavaszán a ma élő német liturgikus művészek — építészek, szobrászok, festők, ötvösművészek és textilszövők — elvitték alkotásaik legjavát Rómába, hogy ott a Lateran-múzeumban kiállítsák, ebben jogos büszkeségük nyert kifejezést. Elmondhatjuk, hogy nagy sikert is arattak.

Róma a kiállítást eleinte merész kezdeményezésnek ítélte. Sokan attól tartottak, hogy a hitleri évek vallás- és egyházellenes erőszakpolitikája kettévágta az egészséges fejlődés gyökereit és hamis irányba terelte a templomi művészetet. Végül azonban, miután egyházi és művészeti szakértők előzőleg megbírálták a kiállítást, megértően fogadták. Március elsején az ünnepélyes megnyitáson nem kevesebb, mint tíz bíboros vett részt, számos egyházi méltóság, valamint a kulturális élet sok kiválósága. Nem szólva a kiállításra Rómába érkezett külföldi újságírókról és laptudósítókról.

A kiállított anyag teljes egészében modern, vagyis ma élő művészek saját koruk formanyelvén fejezik ki és közvetítik a Szentírás tanításait. Liturgikus előírások és szabályok megszabják a határt, ameddig szabadon szárnyalhat a művész teremtő képzelete, mert — mint a Münchenben kiadott szép kiállítású katalógus bevezető tanulmányában Romano Guardini írja — kétféle veszély fenyeget minden egyházművészeti alkotást. Az egyik: megmerevedés a hagyományokban, ez élettelené teszi az alkotást és miután nem szól a kor emberének lelkületéhez, gátolja a fejlődést. A másik: eltávolodik az igazi céltől, mely minden korban csakis a Krisztusi-Igék tolmácsolása, s a vallási cselekmények szolgálata lehet, ezáltal világiassá vagy hamisan eredetieskedővé válik. Mint Guardini megállapítja, a német egyházművészek mindkét veszélyt sikeresen elkerülték.

Róma kényes izlésű közönsége gazdag bőségben láthatott liturgikus edényeket, oltárt díszítő gyertyatartókat, színes üvegablakokat, miseruhákat és falikárpitokat, képeket és szobrokat. Nagy érdeklődés kísérte a háború után épült vagy építés alatt álló templomok modelljeit, valamint a katolikus otthonok díszítését és áhítatát szolgáló újszerű és művészi kegytárgyakat. Sok nemesformájú és különleges megmunkálású kehely — Eginó Weinert, Fritz Schwerdt, Erhard Hössle, Gerhard Thewis munkái — között is feltűnt egy női ötvösművész, Hildegard Domizlaff remeke. Továbbá a kölni Hanns Rheindorf érdekes keresztelő kancsója, melynek

fülét csukott szárnyú madár alkotja, azután domborműves áldozató pánénak, egy aranybronzból készült keresztelőkút — Kurt Schwippert — a közepéből magasra nyúló karcsú oszlopon lebegni látszik a Szentlelket jelképező elefántcsont galamb. Sokan megbámulták Karl Schrage művét, aranyozott ezüsből készült, színes zománccal, turmalinnal és hegyikristállyal díszített pásztorbotot. Nagy nézőközönséget vonzottak a különös szépségű képek és szobrok. Végül nagy tetszést arattak az alsórajnavidék művészeitől származó tabernakulumok, melyek drága anyagokkal és plasztikus megmunkálásukkal erősen emlékeztettek a középkor arany szentségházaira.

Külön teremben, mintegy párhuzamképpen, a korai középkor még erősen a román-stil felé hajló templomi edényeit állították ki. A formák itt még szimbolumokat rejtnek. A két kor alkotásainak összehasonlítása azt mutatja, hogy a mai német egyházművészet sokkal inkább e közel ezeresztendő tárgyak formáiból merít és épít tovább, sem mint a későgót vagy barokk bonyolultabb mintáiból.

A kiállítást április közepéig tartották nyitva, e nyolc hét alatt nagy számú és változatos társadalmi és kulturális összetételű közönség látogatta. Amit a német művészek elérni kívántak, teljes mértékben sikerült. Megmutatták és éppen a kereszténység fővárosában, hogy Németországban az egyházművészet gazdag hagyományokon épít és fejlődik tovább, ezzel példát mutatva más népek művészeinek is. A P.

DUGOVICS TITUSZ hősi önfeláldozása ezeréves történelmünk legismertebb epizódjai közé tartozik. Ő a magyar történelem Leonídása: ugyanolyan tudatossággal és elszántsággal áldozta fel életét hazája szabadságáért, mint görög mintaképe. Érthető tehát, hogy neve ma is él a magyar ajkakon és példája ma is lelkesíti az egymást követő nemzedékeket.

Dugovics hőstette, mint ismeretes, Nándorfejérvár 1456. évi ostromához fűződik. II. Mohamed szultán július 21-én estefelé döntő rohamra indította csapatait a félig már romokban heverő vár ellen. Az azabok — önkéntes gyalogosok — és janicsárok, a szemtanú Tagliacezzói János ferences atya állítása szerint, „... iszonyú lármával mindenünnen nagy tömegben rohantak a várra, akárcsak egy feldühödött méhraj vagy mint az ordítózó oroszlánok, zsákmányra éhesen... Némelyek rőzsekötegeket, szalmát, földet, trágyát, hamut szórtak a sáncárkokba; mások karókat, fákat dobáltak beléjük, ismét mások ragadozó farkasok módjára földalatti alagutakon jöttek és zsákmányra szomjasan rohanták meg az omladozó falakat.“ A keresztények a legnagyobb hősiességgel védekeztek ugyan, de a túlnyomó erővel szemben nehezen boldogultak. A törököknek kétébten is sikerült benyomulniok a külső vár udvarára és mindkét esetben csak Hunyadi személyes közbelépése mentette meg a helyzetet: erős ellentámadással kiszorította az ellenséget. De ez csak ideiglenes fellegzést jelentett. A törökök éjjeltájban pihent erőikkel harmadízben is megújították a támadást és ellenállhatatlanul törtek előre a belső vár kapuja, illetve leeresztve felejtett felvonóhídja felé. Ha ezt sikerül kézrekeríteniük, Nándorfejérvár menthetetlenül elveszett. Mind a két fél érezte a tét nagyságát és minden tőle telhető megtett a nap győzelmének kicsikarása érdekében. A szerencse, legalább pillanatnyilag, a törököknek kedvezett. Egyes elszánt vitézeknek sikerült felküzdeni magukat a várfalakra és ott kitzúzni a lófarkas hadi zászlót. A védők azonban készen várták őket és jelvényeikkel együtt a mélységbe taszították. Csak

egy nagyerejű janicsár tudta szilárdan megvetni a lábát a kaputorony egyik kiszögelésén és minden előkészületet megtett a magával vitt ló-farkas zászló kitűzésére. A keresztények ereiben megdermedt a vér; rémületen várták a további fejleményeket.

Ekkor szövődött közbe Dugovics epizódja. Az eset legrészletesebb leírását Dubravius János olmützi püspök (1541—53) Historia Bohemicájában találjuk. Előadása szerint, mikor a töröknek már majdnem sikerült kitűznie a zászlót, váratlanul odaugrott egy, szerinte persze cseh, vitéz és mindenáron meg akarta akadályozni a török őriást tervének kivitelében. Ez azonban olyan erővel védte magát, hogy a keresztény vitéznek hamarosan meg kellett győződnie, hogy képtelen megmérkőzni vele. Ekkor villant fel lelkében az önfeláldozás gondolata: ha nem tudja legyőzni a törököt, haljanak meg mind a ketten. Tekintete éppen Kapisztrán Szent Jánosra esett, aki alulról figyelte a dolgot. Azonnal oda kiáltott neki: „Mit gondolsz Atyám, mi lesz a lelkemmel, ha én ezzel a kutyával leugrom a mélységbe és vele együtt meghalok?” Kapisztrán pillanatnyi tévovásás nélkül így felelt neki: „Minden bizonnyal üdvözülni fogsz.” Erre a hős habozás nélkül végrehajtotta tervét: megragadta a nagy darab törököt, magával rántotta a mélységbe és ott halálra zúzta magát.

Az utókor nem méltányolta eléggé Dugovics hőstettét. Sokan készpénznek vették Dubravius ingyenes állítását és idegennek, csehnek tartották őt. Az egykorú, illetve közélegykorú írók közül Bonfini az egyetlen, aki határozottan magyarnak állította a hőst. Ez a bizonytalanság erősen ráfeküdt Dugovics emlékezetére. Az általános bizonytalanságnak csak a nagyérdemű Döbrentei Gábor vetett véget a múlt század elején. Ez a mozgékony, a magyarság érdekeiért minden áldozatra kész író 1821. évi vasmegyei útjában véletlenül megismerkedett nemes Dugovics Imrével, Vas vármegye esküdtjével, aki családi levéltárában több közérdekű oklevelet őrzött. Döbrentei azonnal érdeklődni kezdett az oklevelek iránt és közülük a legérdekesebbeket a Tudományos Gyűjtemény 1824. évi 8. számában nyomtatásban is leköszölte. A kiadott okmányok között legfontosabb Mátyás királynak 1459. június 15-én kelt adománylevele, melyben éppen a hős halhatatlan tettere való utalással (... *dura morte in Belgrad de turri secum hoste deiciente* ...) Bertalan nevű fiának Pozsony megyében birtokot adományoz. Az oklevélből többek között azt is megtudjuk, hogy hőstünk már korábban is Hunyadi vezérlete alatt vitézkedett és többek között a várnai csatából is kivette a részét. Egy másik, 1588. június 28-án kelt oklevélből, mely a nagy vitéz Belgrády Titusz unokáját említi, megtudjuk, hogy Dugovics nemesi előneve sárkúti volt. De talán valamennyitnél érdekesebb az 1705. július 4-én kelt harmadik levél, melyet székési gróf Berceséni Miklós... Méltóságos Erdélyi Fejedelem, Felső Vadászai Rákóczi Ferenc és a Magyar Haza szabadságáért Isten által fegyvert fogott egész Hadaknak Fej Generálisa állított ki Nemzetes Táji Dugovics György úrnak, kinek Tit(usz) eleje Belgrádi Toron(n)ál Magyar mód elholt. György úr ugyan a német embere, azaz labanc volt, mindazonáltal a kuruc generális éppen híres őse világraszóló önfeláldozására való hivatkozással teljesen szabad utat biztosított neki Gyöngyösrre.

Ezekből az oklevelekből világosan kitetszik, hogy Dugovics Titusz Dubravius alaptalan állításával szemben nemesi törzsökös magyar nemesi családból származott és fiatal korától kezdve Hunyadi hűséges katonája volt; tehát nem a keresztések sorából került ki, mint némelyek állítják. De azt is bizonyítják a közölt oklevelek, hogy a nagy hős ön-

feláldozásának emléke még századok múlva is élt, és pedig nemcsak családjában, hanem a nemzeti köztudatban is. Ildő és igazságos tehát, hogy az ötszázados évfordulón a mai magyarság is hálával és kegyelettel idézze meg emlékét. — bgy. —

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. Tolnai Lajosnak az utóbbi időben több könyve is megjelent. A Szépirodalmi Kiadó „Az új főispán” című regényét tette közzé, a romániai Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó „A sötét világ”-ot, Tolnai önéletrását, az Olcsó Könyvtár sorozatának egyik utóbbi kötetében pedig a „Jubilánsok”-at és „A szentistváni Kéry család”-ot olvashattuk. Az elő és utószavakból értesülhetünk róla, hogy Tolnai egyike volt a legnagyobb magyar regényíróknak, de kora elgáncsolta, az utókor elsikkasztotta, s mindaddig jóformán a nevét sem lehetett kimondani, amíg, végre, Móricz Zsigmond föl nem fedezte. Igaz viszont, a Dunántúl 14. számában Kolozsvári Grandpierre Emil egy szellemes cikkében ezt olvassom: „Máig megfoghatatlan előttem, hogy a meglehetősen gyarló képességű Tolnai Lajost untalan kiadják... Kinek van igaza hát? Móricz Zsigmondnak? Kolozsvári Grandpierre Emilnek? Vajda Miklósnak, akinek „Az új főispán” elé írt bevezetője szerint Tolnai „helye ott van azok közt a nagy magyarok közt, akiknek a műve is, az embersége is példa?”

Móricz annakidején a Kelet Népében az irodalomtörténeti revízió igényével ásta ki Tolnait a feledésből. „Zászlóhajtás az elsikkasztott s mégis legnagyobb magyar regényíró elme előtt”... Megvallom, nekem ez a cím már annakidején, 1941-ben, amikor a cikk megjelent, egy kicsit gyanús volt. Legnagyobb magyar regényíró elme, akiről mint ilyenről Móriczon (és Németh Lászlón) kívül senki nem tud? Bár ha az ember egy kicsit utánanézett a dolognak, hamarosan ráeszmélhetett, hogy tudnak mások is róla, csak hogy nem tartják sokra. Még jobban fokozta gyanakvásomat Móricz „fogadalma”. Azt írta a Kelet Népében: „En itt most vállalom a szent földadat, hogy egy szent embert, nagyjaink egyik legnagyobbikát mindazok között, akik valaha tollat vettek kezükbe hivatásukul, kiásom a sírból s munkáit sorra felhordom vállamon s ölemben a mélyből. Hiszem s vallom, hogy evvel teszek annyit a magyar ügyért, ha újra birom írni Tolnai oeuvre-jét, mint saját munkássággommal, amit hatvan éves koromig végeztem”.

Móricz nem volt csalhatatlan. De azt hiszem, ennél nagyobbat nem tévedett. Hogy Tolnai újraírása többet érne az ő minden addig írt művénel? Ez a nagyotmondás majdnem naiv. Különbön is, miféle nyelvi nagyja lehet az, akit előbb élvezhetővé kell tenni, ki kell kozmetikálni? Hogy a franciák például átteszik modern nyelvre Trisztán-regényüket, mert a régi szöveg a mai olvasó számára nem igen érthető: ez természetes. De mikor élt Tolnai? Valamikor a XII. században? Dehogy! — a múlt század második felében, Aranynál egy generációval fiatalabb volt, kortársa Vajdának, sőt még Mikszáthnak is. Kinek jutna eszébe, hogy Mikszáthot „modernizálja”, átírja? Vajda Miklós említett bevezetőjéből idézem: „Tolnai írói értékei, pontosabban: részlet-remeklései, sajnos, műveiben elszórva, egymástól távol fekszenek” — ha ezeket kiszemelgetnének, remekművet lehetne összehozni írásaiból. A baj csak az, hogy a remekművet, egyáltalán: a jó művet nem az olvasónak kell innen-onnan összeszemelgetnie egy életműből, hanem az írónak magának kell megírnia. Hogy nagy indulat hevítette, hogy nagy szándékai voltak? Am legyenek — mit segít az a rossz művön? Ezekből a regényekből bizony

még Mórícz tekintélye sem csinál remekeket. Ezeket maga az író javíthatatlanul elrontotta. Eppen azzal a sokat magasztalt híres *nagy indulatával*. Egy regényíró a regényében ne indulatos legyen — írjon és ábrázoljon jól. Tolnai fölháborodott a kora mocskosságán; ezt a fölháborodását öntötte regényeibe. Jól van — Gogol se lelkesedett például a koráért, amikor a „Holt lelkek“-et írta. De Gogol regényt írt, *nem tévesztette össze a regényt a pamflettel*. Ő a regényben — ábrázolt. Tolnai, sajnos, többnyire dühöngött a regényeiben.

Ezért rontotta el őket. Igaza van Vajda Miklósnak: legtöbb regénye jól, erősen kezdődik. Első fejezetei általában élők, izmosak. Aztán... Többnyire minden regényében ki lehet tapintani azt a pontot, ahol egyszerre csak elkapja az indulat. Fölvázol, talpára állít egy élő, hús-vér világot; aztán, ahogy a papíron szembetalálkozik egy-egy olyan élő alakkal, akit utál, előnti agyát a vér, handabandázni, hadakozni, toporzékolni kezd; torzít, karikíroz, elveszti lába alól a talajt s vívja vakon a maga szélmalomharcát.

Ne értsük félre a dolgot: egyáltalán nem akarom mentegezni azokat az embereket, akikre Tolnai haragudott; lehet, hogy közülük sok valóban silány jellem volt. De mi a regényíró dolga? Megírni a valóságot, ábrázolni, s főlemelkedni az általános emberi érdekig — nem pedig személyes ellenségeit pellengérezni ki és dorongolni le. Pláne ha közben magát meg idealizálva látja!

Önéletrajza, „A sötét világ“ egyenesen megdöbbentő ebből a szempontból. Ez az ember nem tűrt ellentmondást, nem volt benne egy szikrányi tapintat sem, ahová belépett, ott rögtön vagdalkozni kezdett — s ugyanakkor észbe sem jutott, hogy ő maga örökké sért, vagdal, bánt, belegázol másokba. Tipikus példája annak, amikor valaki az igazság — s néha bizony a vélt igazság — nevében veti sutba az emberek iránti köteles udvariasság és szeretet törvényeit, s ugyanakkor állandóan panaszkodik, hogy őt, az ártatlan, galamblelkű, szelíd férfiút, nem szereti senki. Csak egyetlen, jellemző példát hozok elő. Azt írja egy helyütt önéletrajzában: „A zsidóság is felzúdult ellenem. Egy hosszú tanulmányt írtam Kiss Józsefről, és egy-két elejtett szóban meg találtam sérteni a zsidó ritust“. A fogalmazásból érezni: egyszerűen elbagatellizálta azt, hogy ő sért mását. „Egy-két elejtett szóban meg *találtam* sérteni“... Ves-sük párba ezzel, mi történt akkor, ha másvalaki találta egy-két elejtett szóban őt, Tolnait sérteni. Dühös regényeket vágott a fejéhez — s ez még a jobbik eset, hiszen hathatósabb érvekkel is küzdött, ha kellett: bottal.

Türelmetlen, olykor egyenesen túrhetetlen természetű ember volt; de hát ez nem tartoznék a nyilvánosság elé — ha maga Tolnai oda nem hozza. Am oda hozta. Önéletrajza érdekes írás, de sajnos, ez is torz írás. Hadakozás ez is, ahelyett hogy számvetés, lelkiismeretének megvizsgálása, önmagával való illúziótlan szembenézés volna. Akkor úgy tartathatók számon, mint egyiket az irodalom tanulságos soliloquiáinak. Így azonban ez is csak pamflet maradt.

De ismétlem: hagyján egyénisége, ha írónak kitűnő lett volna. Csak hogy nem kitűnő író — legföljebb csak fejezetek erejéig. Megvolt benne a szándék, hogy ábrázolja társadalmát, s ez korában meglehetősen rendkívüli és tiszteletreméltó. Ezt a szép és nagy szándékot azonban nem tudta megvalósítani. S nemcsak a kora miatt — ne essünk abba a hibába, hogy mindent a kor nyakába varrunk s mindenestül fölmentjük az írókat. Vajda sem élt más korban, mégis megírta a magyar költészet né-

hány remekét. Hogy neki könnyebb: ő költő volt? Hát Gogol? Hát Goncsarov? Dosztojevszki? Tolsztoj? Tolnai — adjunk igazat egy kicsit Móricznak is — valóban nagy regényíró „elme“ volt — de sajnos csak *elme*, s nem regényíró, nem író is. Valami alapvető, „szövegtani“ hiba volt az írói szervezetében. Valóban ott volt előtte, benne a nagy magyar realista regény anyaga. Kissé „szigorúan“ azt mondhatnám: örök vétke a magyar irodalom ítélőszéke előtt, hogy személyi dühei kedvéért elmulasztotta igazi földadatát: ennek a nagy realista regénynek a megírását. Azt, hogy Eötvös folytatója és Móricz elődje legyen.

Mert így bizony nem Móricznak az elődje ő igazában, hanem — Szabó Dezsőé. Ahogy a stílusa például mintegy a saját dühe tajtékjának hat: saját indulatát fújja, nem pedig — epikushoz ez illenék — a tárgyán hevül. Ahogy a pamflet olcsó stílárís és karikezőző fogásait berángatja a regénybe. Ahogy jelenetéseiben túloz, ahogy jól induló realista ábrázolásaiból átszap a düh gikszeribe. Ahogy először jól meglátott alakjaiból dühe drótján rángatott lapos papírfigurák lesznek. Csupa olyan véték, amit egy regényírónak messze kerülnie kell. Már ha igazán becsüli a mesterségét: ha valóban alkotni, művet, műben a maga lábán megálló, igazi, művészi hófokú és igazságú életet akar teremteni — s nem használja regényírói tollát személyes, magánéleti viszálykodásainak eszközüül.

Tolnaiban csak úgy hemzsegnek a nagyszerű témák. Sajnos, kisebbnek és kicsinyesebbnek bizonyult a témáinál.

Adyra, Móriczra szoktak hivatkozni vele kapcsolatban. Amikor meghalt, 1902-ben Váradon a fiatal Ady azt írta róla: „A legnagyobb költő, legradikálisabb reformátor, a legbecsületesebb, mert legőszintébb újságíró... Természetes, hogy Adyt megragadta az „üldözött vad“ elromantizált alakja. De vajon mennyire ismerte Tolnait, a *regényírót*? S vajon mindig és mindenben szentírás, amit Ady mond? Tolnaira vonatkozólag legalábbis tévedett. Sem a legnagyobb költő nem volt, sem a legradikálisabb reformátor. Elsősorban magát kellett volna kissé megreformálnia, hogy másokat, társadat, hazát reformálhasson. „A sötét világ“ bevezetőjében azt mondja Dávid Gyula: „Szenvedélyes haragja mélyén nagy és igaz emberszeretet rejtőzött, s ez elfeledteti velünk a műveiben itt-ott felszínre törő, kiábrándult tömegellenességet, amely sohasem arisztokratikus elszigetelődésre, hanem mindig bátor és meg nem alkuvó harcra készítette a főellenség: az uralkodó osztályok ellen.“ Nos: ennek a nagy és igaz emberszeretethez, sajnos, nem igen találtam nyomát Tolnai műveiben. Kire irányult ez az emberszeretet? Mert regényeiből csak azt látom, hogy ezt is, azt is, amazt is utálta. Ne mosdassunk szeccsént: nemcsak az uralkodó osztályt utálta! A galambjait, azokat valószínűleg szerette. A családját is. De az embereket? Mindenesetre nagyon mélyen el tudta titkolni ezt az állítólagos szeretetét.

Ezért aztán sem Adynak nem hiszem el, hogy Tolnai „a legnagyobb költő“ volt, sem Móricznak, hogy éppen Tolnai az, aki megtanít arra, „hogy kell látni az életet, az életben a valóságot, a valóságban a magot“. Gondolom, erre jobb iskola maga Móricz a jó műveiben... Én a magam részéről inkább arra hoznám elő Tolnait példának, milyennek *nem szabad* lennie a regényírónak, s őva intenék minden kezdő prózáirót attól, hogy úgy igyekezzék látni az életet, mint Tolnai. S főként hogy úgy igyekezzék ábrázolni is! Mert a harag rossz tanácsadó.

S nehogy olvasóm esetleg ezt az utolsó mondatomat ellenem fordítsa, sietek megjegyezni: amit irtam, egyáltalán nem valaminő Tolnai

Lajos elleni harag íratta velem. De az az érzésem, manapság éppen olyan indokolatlanul kezdik Tolnait túlértékelni, Möricz tekintélye alapján, mint amilyen igazságtalan régebbi agyonhallgatása volt. Mint divatosan mondani szokás: egy kicsit „átestünk a ló túlsó felére“. Majdnem klasszikussá avatjuk Tolnait. Pedig éppen ez a „vétké“: hogy nem lett az a klasszikus nagy realistánk, akivé, ha fegyelmeltebb (elsősorban fróilag), lehetett volna, s akinek lennie kellett volna.

Mindezt nem Tolnai „ellen“ mondtam, hanem az igazság — irodalmi, esztétikai igazság — kedvéért. S nem azért, mintha nem örülnék neki, hogy Tolnai elfeledett, elásott műveit új meg új kiadásokban olvashatom (azért olyan végérvényesen elásott nem volt: Mikszáth is megjelentette két regényét, s a negyvenes években az Atheaneum „A sötét világ“-ot is kiadta); s nem tartanám így, torzságában is irodalmunk megbecsülendő értékének. (*)

ÚJ MAGYAR ORATÓRIUMMAL gazdagodott zeneirodalmunk: Tamás Gergely Alajos „Nándorfehérvár 1456“ című művével. Az oratórium műfaja újabban reneszánszát éli: kiválóan alkalmas forma a nagy tömegeket mozgató, kollektív érzések kifejezésére. Előadását tekintve is kollektív jellegű műforma: ez nem magányos zenélés; egy oratórium megszólaltatása szólóisták, kórus, zenekar és karmester közösségi műve. Mi sem természetesebb, mint hogy korunkban, melyben az általános fejlődés nyomait a zene is magán viseli, újból népszerűek a kórusok, oratóriumok.

Tamás Gergely Alajos műve a keresztény magyarságnak az 1956-os hármas jubileumi évben megnyilatkozó érzelmeit fejezi ki. Ebben az évben ünnepeljük ugyanis a világraszóló nándorfehérvári győzelemnek, a legnagyobb magyar hadvezér, Hunyadi János halálának, s munkatársa, a nevét történelmünkbe örökre betró Kapisztrán János halálának féltedőves emlékeztét.

„Ezt a nagy évfordulót akartam megünnepelni munkámmal — mondja Tamás Gergely Alajos — s ezt fogja megünnepelni a Kapisztrán kórus és zenekar annak előadásával. Különösen buzdítólag hatott rám az a levél, melyet a Szentatya intézett a ferencrend generálisához az elmúlt esztendő októberében, s melyben felszólította a kisebb testvéreket, hogy a ferencesek egyetemes családja ülje meg annak az évnek ötszázadik fordulóját, amikor boldog halállal elhunyt a keresztény vallás oltalmazója és terjesztője, Kapisztrán Szent János“, aki egyúttal kórusunk és zenekarunk névadó és védőszentje is. Radó Polikárp költeményéből és a korabeli krónikákból állítottam össze az oratórium szövegét. Győrtől, hazánkba érkezésétől Nándorfehérvárig, a törökök győzelmes megfutamtásáig kísérem végig hősem, Kapisztrán Szent János útját, s igyekeztem közben a zene eszközeivel földézní a kor hangulatát, az egykorú nép érzésvilágát és a nehéz idők sokrétű lelki feszültségét is.“

A téma tehát epikus jellegű és jelenetezése szinte szcenirozást kívánóan festői: a győri országgyűlés, a keresztések tábora, a török követek látogatása, egy tábori mise, egy vihar a Dunán, a csata, végén a diadalmasan fölzengő Te Deummal; Tamás Gergely Alajos azonban zenéjében a tárgy epikumát mozgalmas drámává oldotta föl. Színes, szellemes, lendületes, hangszerelési megoldásaitban olykor rendkívül ötletes muzsikája igen széles zenei anyagot ölel föl és dolgoz egységbe: egyházi zenét a néptől a preklasszikus mesterekig, gregóriánt és balkáni török dallamot — mindezt az egyes jelenetek és a korfestés igényei szerint, de oly sze-

rencsésen, átélten, ihletetten olvasztva az egészek a menetébe, hogy sosem hat rögtönzöttek, töredékesnek vagy mozaikszerűnek; az egyes kitűnően megkomponált részletek nem önmagukért csillognak, hanem szerkesztés részei, elemei a mű egészének — mely archaizáló törekvései és tudatos idézetei ellenére is, összhatásában — mondanivalójában és zenei megformálásában — jellegzetesen, frissen és ötletesen mai.

Bizonyosra vesszük, hogy a közönség nagy tetszéssel fogja fogadni ezt az igényes, jelentős művet, melyet október 22-én este 7 órakor mutat be a belvárosi templomban a Kapisztrán kórus, zenekar és gyermekkar kitűnő szólisták: Czane Zsófia, Tiszay Magda, Tar Gyula, Kelemen Zoltán és Littassy György közreműködésével. De bizonyára fölfigyel majd Tamás G. Alajos művére, az új magyar oratóriumra a magyar zenei világ is — első nagyarányú alkotására egy zeneszerző pályának, melytől kétségkívül még más jelentős műveket is várhatunk.

R. L.

A PÁPAI TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA újonnan kinevezett tagjairól írtunk lapunk ezévi januári számában. Az alábbiakban röviden ismertetjük ennek a tudományos intézménynek a keletkezését, fejlődését, szervezetét és működését.

1603-ban négy fiatal tudós, egyiküknek — Cesi Frigyesnek — kezdeményezésére megteremtette a modern akadémiák jellegével bíró első tudományos szervezetnek a magvát. Csak erkölcsileg kifogástalan és a tudományoknak élő egénylehetett az Akadémia tagja. (1610-ben Galilei is tagjai sorába vették fel. A Galileinek ma már tisztázott ügyére vonatkozó iratokat a vatikáni levéltárban már XIII. Leó pápa a tudósok rendelkezésére bocsátotta). Cesi korai halálával az Akadémia működése egy időre aláhagyott. Tulajdonképpen fellendüléséről csak akkor lehetett szó, amikor azt a XVIII. század vége felé Scarpellini Felicián apát elindította. Hozzá később Monge Gáspár francia matematikus is csatlakozott. Az akadémia később megszűnt, mint privát intézmény és 1847-ben IX. Pius pápa szándékából a Szentszék szervezte. Az Akadémia működése a fizikára, matematikára, természettudományokra, valamint az ezekkel összefüggő technikai tudományágakra szorítkozott. Utóbb a történelmet is hozzávették. A tagok létszáma úgy alakult, hogy 40 lett a rendes tagok száma, 40 az olasz levelező, 70 a többi nemzetbeli levelező tagoké és meg nem határozott számuk volt a póttagoknak. Az első világháború vége felé XV. Benedek pápa céljával tűzte ki az akadémia fokozatos megerősítését, amire nagyon alkalmas egyének bizonyult P. Gianfranceschi József, az új elnök, egyúttal kiváló fizikus. XV. Benedek rövid uralkodása után XI. Pius került a pápai trónra, aki tudományos működése folyamán maga is ismerője volt a tudományos kutatások módszereinek és kulturális előnyeinek s ezzel elődjének javaslatait még hatásosabban tudta érvényesíteni és bővíteni. Az Akadémia új székhelyéül IV. Pius pápának a Vatikán kertjében lévő villáját, az építőművészetnek egyik legszebb alkotását jelölte ki. Az előcsarnokban az 1934-ben elhunyt Gianfranceschi elnök mellszobra látható, míg az újonnan restaurált nagyteremben XI. Pius pápa bronz-mellszobrát helyezték el. Gianfranceschi nagy súlyt helyezett a különböző nemzetek tudósainak kiválógatására. A tagok között szerepelnek nem katolikus tudósok is, pl. a kiváló svéd protestáns matematikus Mittag-Leffler és Levi-Civita a világhírű izraelita tudós. Gianfranceschi utóda az elnöki székben P. Gemelli Agoston lett, a milánói kat. egyetem rektora, aki egyúttal orvos és tudományos műkö-

dési területe elsősorban a pszichologia. A Szentatya 1936. január 12-én elhangzott beszédében hangsúlyozta az előítéletnélküli igazságkutatás fontosságát. Az ilyen igazságot a hit nemcsak hogy nem zárja ki, hanem egyenesen feltételezi és megköveteli. A Szentatyának 1936. október 28-án kelt „In multis solatiis“ kezdetű Motu proprioja a tudományos intézet céljával és újjáalakításának szándékával foglalkozik. A pápa az akadémikusoktól nem kér egyebet, mint hogy minél jobban működjenek közre szakmájuk tudományának előrehaladásán. A „Pontificia Academia Scientiarum“ jelenlegi taglétszáma 70. Mint számszerű szerepelnek a vatikáni csillagvizsgáló, az asztrofizikai laboratórium, az etnológiai múzeum, továbbá a vatikáni könyvtár és a titkos levéltár tudós vezetői.

Az újonnan megszervezett Akadémia megnyitó ünnepélyén 1937. június 1-én részt vett az akkori pápai államtitkár, Pacelli bíboros, jelenlegi Szentatyánk is. Utnak indítottak tudományos folyóiratokat, évkönyveket, így a Commentationes, Acta és Annuari című nyomtatványokat. A tudományos összejöveteleken való részvételek közül említésre méltó pl. az összehasonlító kortan IV. nemzetközi kongresszusa, a IV. nemzetközi rákkongresszus, továbbá 1942-ben a matematikusok európai tudományos gyűlése, amelyen XII. Pius pápa is beszédet mondott. A kiváló tudósok közül néhányan XI., illetőleg XII. Pius pápa nevét viselő kitüntetésben is részesültek. Jelenlegi Szentatyánk ünnepélyesen is kijelentette, hogy az egyház, mint az igazság barátja és méltányolja a tudományok haladását éppúgy, mint a művészetekét és mindazt a szépet és jót, ami felmagasztalja a szellemet és előmozdítja a javakat. Már az 1943. év elején hangzott XII. Pius pápa a világot kormányzó törvényekről szóló allocutiójában azt a veszedelmet, ami az atommagvakban rejlik, ha a bennük fejlődő energiát háborús célokra és nem a békét szolgáló munka céljaira fordítják. (—r.—m.)

450 ÉVES A SVÁJCI GÁRDA. A Szentatya híres svájci testőrsége 1956-ban 450 éves jubileumát ünnepli. A bátor és hűséges gárdistákat szeretettel veszi körül a svájci nép, a Vatikán és az egész világegyház.

A középkorban és az újkor kezdetén, a zsoldos hadseregek korában nagy híre volt a svájci katonák szívósságának, rettenthetetlen bátorságának és hűségének. Minden uralkodó szívesen fogadta őket szolgálatába. Így kerültek a Szentszék szolgálatába is.

II. Gyula pápa 1505-ben kötött egyezményt a zürichi és luzerni kantonokkal, melynek értelmében 200 gárdista teljesít állandó szolgálatot a pápai udvarban. Azonban csak a következő évben, 1506-ban került sor az egyezményben foglaltak megvalósítására. Ez év januárjában vonultak be Rómába az első gárdisták.

Nemsokára itt is bebizonyíthatták bátorságukat és hűségüket. 1527-ben, Róma kirablása, a „Sacco di Roma“ alkalmával, a testőrök vérével védtek meg a Szentatyát, esküjükhöz híven. Negyvenkét gárdistának sikerült II. Kelemen pápát az Angyalvárba menteni, 147 társukat azonban a császár katonái a Szent Péter-templom lépcsőjén lemészárolták.

III. Pál 1548-ban újabb egyezményben kérte állandó svájci őrség felállítását a kantonoktól. A következő pápák is megbecsülték a svájci gárdát. V. Pius 1568-ban megépíttette számukra a Szent Márton és Szent Sebestyén tiszteletére szentelt templomot, VII. Sándor pedig átadta nekik a Szent Pellegrinus-templomot, amely ma is a svájciak nemzeti zarándokhelye.

Az 1809—14-es forradalmi események következtében a gárda működése szünetelt, míg 1825-ben XII. Leó pápa újabb, ma is érvényben lévő, erre vonatkozó szerződést kötött.

A svájci gárda történetének minden lapja dicsőséges. Híres katonákon kívül sok kiváló tudós, pap és festő is került ki soraikból.

Utódaik minden évben nagy bensőséggel ünneplik meg hős elődeik halálának napját. Ezidén különösen ünnepélyes külsőségek között tartották meg az ünnepségeket. A gárdába való felvételt feltételei egyszerűek. Tagja lehet bármely svájci születésű, katolikus vallású, törvényes származású, huszonöt évnél fiatalabb, legalább 176 cm magas, ép, egészséges fiatalember. Bármikor kiléphetnek a szolgálataból, ha ezt a szándékukat három hónappal előre bejelentik. Tízennyolc évi szolgálat után viszont nyugdíjra jogosultak.

Feladatuk elsősorban a Szentatya személyének, a palotának védelme, bizonyos, meghatározott időben őrszolgálat teljesítése. Amikor a Szentatya a sedia gestatorában foglal helyet, hat gárdista áll őrt mellette, kétélű karddal a kezében.

Nagy vallási kiváltságokat élveznek. Káplánjuk a Szentatya tanácsadója.

Híres, festői egyenruhájuk fekete-piros-sárga színű, a XVI. század stílusában, állítólag Michelangelo tervei szerint készült. Ezen máig sem változtattak, csak a sisakot helyettesítették piros zsirórral díszített fekete kalappal. Szolgálatban teljes fegyverzetben jelennek meg. Éjjeli szolgálatban, valamint szolgálaton kívül egyszerűbb, acélkék egyenruhát viselnek. A svájci gárdisták lakásául szolgáló épület az V. Sixtus-palota lábánál foglal helyet.

A svájci gárda mai létszáma 100 fő. A gárdisták élete természetesen alkalmazkodott a modern élet követelményeihez. A torna, sport, a testgyakorlás legkülönbözőbb ágai kötelezők a gárdisták számára. Színvonalas labdarugócsapatuk van, a Cortile del Belvederen pedig modern pályájuk. Természetesen művelődésre is bőven van alkalmuk, gondot fordítanak zenei képzésükre is. Kürtöseik, akik ünnepségek alkalmával nyilvánosan is szerepelnek, Róma hírességei közé tartoznak.

A svájci gárda fenntartása nemcsak külsőség, hanem a hagyományok őrzése, és őszinte ragaszkodás kapcsa a Szentiszák és a svájci nép között. (M.)

KI FORDÍTOTTA A KÁLDI-BIBLIÁT? A régi irodalom kutatója nem elégedhet meg azzal, hogy a könyvtárak polcairól, vastag porréteg alól „kiássza” a letűnt századok írott emlékeit. Nemcsak a könyv elsárgult lapjai, vagy a régi betűk érdeklik. Szinte telhetetlen kíváncsisággal, a régész kutató módszerét utánozva, a könyvek külső rétege alá akar látni. Felbontja a borító táblákat, kötéseket, hogy azokból az egykor hulladékként kezelt pergamen és papír-lapokból, melyeket a könyvkötő valamikor a könyvtáblákba dolgozott, értékes kincseket, kéziratokat és ismeretlen nyomtatott szövegmaradványokat hozzon szenvedélyes kutató ösztönével napvilágra. Így jutott hozzá a magyar irodalomtörténet a Königsbergi Egyetemi Könyvtár egyik kódexének deszkatabláján az időrendben negyedik legrégibb összefüggő nyelvemlékhez, a Königsbergi Töredékhez. A könyvek régészetének ezzel a módszerével jutottunk hozzá első teljes katolikus bibliafordításunk néhány értékes töredékéhez, melynek segítségével Káldi György Bécsben, 1626-ban megjelent Bibliájának történetére érdekes fény derült.

Mindenek előtt tudnunk kell, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár Káldi György kezevonásával egy teljes szentírásfordítás szövegét őrzi. Arasznyi vastag negyedret kötet (piros kötése a múlt század végén a központi papnövelde lelkes hallgatóinak költségén készült). Egyforma lapokon, gondos, finom betűkkel rótt írás. Gyakori benne a javítás, betoldás. Az egyes szentírási könyvek végén pontos megjelöléssel az írás befejezésének idejét, olykor még a helyét is közli. A magyar könyvkiadás gyermekkorában aránylag ritka az ilyen tiszta, világos eset, mikor a kézirat a készítésnek pontos adataival kezünkben van. A gondos összehasonlításnál azonban kiténik, hogy ez a teljes szövegű kézirat fogalmazásban lényegesen eltér a nyomtatott kiadástól. Ez a tény a régi magyar irodalom kutatóinak sok találgatásra adott alkalmat. Az elmúlt esztendőben a váci Egyházmegyei Könyvtárban előkerült, Káldi kezétől származó könyvtáblából kiáztatott kézirat-töredékek ezt a titkot egyszeriben megfejtették. Az Egyetemi Könyvtár kézírata is, és az említett töredékek ugyanis tele vannak javítgatásokkal. A vizsgálatnál kiderült, hogy a szentírásfordítás szövege Káldi György gondozásában szerves fejlődésen ment át. Világosan látszik, hogy az Egyetemi Könyvtár kéziratának javított szövege betűről-betűre az áztatott töredékek alapszövegével. Viszont e töredékeknek helyesírásban is javított változata került át a nyomtatásba. Tehát Káldi György a nyomtatáshoz újra lemásolta, majd lényegesen átjavította az első kéziratot. Ezt aztán a nyomdász kezébe adta, aki erről végezte a szedés nehéz munkáját. Az áztatott töredékek szövegében meg is találjuk mindenütt piros ceruzával a szedő jelzéseit, melyekkel a kiszedett sorok, hasábok és oldalak végét megjelölte, megszámozta. Sőt a kiáztatott töredékek mellett még a nyomdász próba-nyomata, az u. n. kefelevonat is belekerült a könyvtáblába. Ez is ritka becses emléke e kor nyomdatörténetének.

Ezzel a felfedezéssel, úgy látszik, hogy a bibliafordítás kérdése körül minden probléma megoldódott. Szinte egyedülálló emléke került elő a magyar vallásos irodalom és könyvnyomdászat történetének. A fordító kézírata, javítgatásai és a kefelevonat ugyancsak az ő kézírásos javítgatásaival. Az érdekes emlék azonban, első pillanatra talán merésznek látszó, további következtetés-sorra indítja a kutatót. A szakirodalom ugyanis kezdettől fogva, töredékes feljegyzésekre és a jezsuita rend hagyományára támaszkodva azt állította, hogy a katolikus bibliafordítás első elkészítője nem Káldi György volt, hanem az első magyar jezsuita, Szántó Arator István, akinek nagyváradi működését kapcsolatba szokás hozni a gyermek Pázmány Péter katolizálásával.

A szentírásfordítás gondolata Szántó Arator István (1540—1612) levezetésében 1574-től kísérhető nyomon. Ekkor Bécsben a rendi kollégiumban tanított és az egyetemes rendfőnöknek, Aquavivának beszámolt irodalmi terveiről, melyekkel a katolikus irodalmat kívánta szolgálni. Ezek a tervek azonban abbamaradtak, mert a következő évben — jubileumi szentév volt — előljárói Rómába küldték magyarnyelvű győntátónak a Szent Péter-templomba. Innét (a magyar kispapok szeminaryumáért vívott szenvedélyes harcaiból) 1579-ben kerül vissza magyar földre. Állomáshelyei Kolozsvár és Kolozsmonostor, Nagyvárad, Gyulafehérvár (közben kétszer rövid időre Vágsellye). 1590-től ismét Bécsben találjuk. 1599-ben az egyetemes rendfőnök Rómából felszólítja, hogy a bibliafordítás kiadása ügyében a bécsi előljárókkal tárgyaljon. 1600-ban Aquaviva generálist kéri, hogy a szentírásfordításhoz engedjen számára

nyugodt beosztást. Znióváraljára kéri magát gyöngeségére hivatkozva, hogy nyugodtabban élhessen irodalmi terveinek, a szentírás tanulmányozásának és fordításának. 1604-ben már ide kapja az értesítést, hogy a szentírásfordításhoz és kiadáshoz szükséges szentszéki megbízatást is megkapta. Lehetséges, hogy a fordítás már 1588-ra elkészült, de a kilencvenes években biztosan, mert az 1599-es és 1604-es adatok már a kiadás és nyomtatás terveiről beszélnek. Maga Szántó egyetlen ránkmaradt, Znióváralján készített latinnyelvű munkájában, a Refutatio Alcorani (A Korán cáfolata) előszavában a már befejezett szentírásfordításról ír: „... Miután, Uram Jézusom, győzedelmes királyom, a te szent bibliádat... nagy és hosszantartó munkálkodással magyar nyelvre átültettem és az eretnekek számtalan rontásától megvédelmeztem, véletlenül akadtam rá a mohamedánok könyvére...” Ebből az előszóból világos, hogy a szentírásfordítás Znióváralján készen volt. Ugyancsak ebből tudjuk meg, hogy 1605-ben Bocskai hajdúi a znióváraljai rendházat feldúlva a romok közé temették negyven évi munkája eredményét: „... elvesztettem minden ingóságomat és negyven év írásos munkásságát...”

Szántó ezután Olmützbe menekül és a hivatalos rendi névtárak a szentírásfordítást jelölik meg elfoglaltságának, beosztásának. Az olmützi rendház történetében a haláláról szóló beszámoló azt mondja, hogy 1612-ben az újszövetség fordításán dolgozott, mikor a halál elszóltotta.

Az első magyar bibliafordítás kutatói a Refutatio Alcorani idézett előszavára támaszkodva arra a következtetésre jutottak, hogy a znióváraljai romok között nyilván a szentírásfordításnak is el kellett pusztulnia és Olmützben, hatvanöt éves korában előlről kezdte a fordítás fáradságos munkáját. Következtetésük valóban alaposnak látszik, de nem ez az egyedüli lehetőség. Feltűnő ugyanis, hogy Szántó munkássága mennyire párhuzamos a nála harminckét évvel fiatalabb rendtársának, Káldi Györgynek (1572—1634) fordítói működésével.

Káldi rendkívül gyorsan dolgozott az első kéziratban. Az első könyv befejezésétől a kézirat elkészültéig mindössze egy év és öt hónap telt el. Tekintve nyugtalansággal, sok helyváltozással teli életét, és figyelembevéve az egyes szentírási könyvekre eső rendkívül rövid időt, azt kell mondanunk, hogy az első kézirat nem fordítás, hanem másolás. Apróbetűs, egyenletes, szép kézírás, mely a javítgatások ellenére sem mondható a fordítás lehetőségein törődő ember munkájának. A javítgatások és betoldások inkább stilizáló, szépítő jellegűek. Másolt szövegről tanúskodik a helyesírása is. Az első kézirat alapszövege lényegesen és következetesen más helyesírású, mint a kiáztatott töredékeké vagy a nyomtatotté. Világosan látszik, hogy Káldi az első kéziratban a másolás alapjául szolgáló szövegnek, a sajátjáénál régiesebb helyesírási törvényszerűségeit átvette, és csak a későbbiekben javította át. Kétszeresen le-másolt, és gondosan átjavított szövegről beszélhetünk tehát. Kézenfekvő most már a feltevés, hogy az első másolás alapjául Szántó Arator István fordítása szolgált. (Holl Béla)

Felölös kiadó: Sík Sándor

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

P. K. Igen, az Egyház hivatalos nyelve a latin. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az Egyház, mint liturgikus nyelvet csupán a latint használja, bár a római katolikusok 97 százaléka a latin liturgikus nyelvvvel él. A latin nyelv egyik jelképe az egyház egységének. A gregorián éneknek, amely az egyház legősibb hivatalos éneke, szintén latin az anyanyelve. Abban igaz van, hogy a nyelvészek tudományos alapon kidolgozott latin kiejtése nem egyezik az egyházi latinsággal. A latin egyházi kiejtése is változik az egyes nyelvterületek szerint. Az egyházi latinság Magyarországon szokásos kiejtése egészen más, mint a franciáké, az övék meg elűt az olaszokétól. Ha rádión hallgat külföldről közvetített szentmisét, rögtön megfigyelheti ezeket az eltéréseket. A franciák például az u hangok egy részét ü-nek, másikat ö-nek ejtik, az olaszok pedig az általunk c-nek ejtett hangot cs-nek (pl. civitas = csivitasz) a g-t e, i, y, ae, oe, eu előtt dzs-nek (pl. genus = dzsenusz). Az Agnus Dei a római ejtésű latinságban Anyusz Deinek hangzik és így tovább. XI. Pius pápa Dubois párisi bíborshoz intézett levelében a latin nyelv római kiejtését ajánlja liturgikus használatra. Ha ezekről a kérdésekről bővebbet akar tudni, ajánljuk Szigeti Kilián „Jubilate“ című kitűnő könyvét, amelyben bő irodalmat is sorol fel.

T. B. A Pastor Angelicus, a papa angelicus, a papa evangelicus, vagy papa sanctus kifejezés a XIII. század első felében keletkezett Itáliában. Ideális pápaságot vagy ideális pápákat akartak jelölni a szóval. A kor elégedetlenkedett az akkori egyházi viszonyokkal és különösen a pápai állam meg a német-római császárság harca izgatta a kedélyeket, és ébresztette fel a vágyat olyan pápák után, akik az egyházat megújítják és „eredeti tisztaságába“ vezetik vissza.

S. K.-né. Téved, ha azt hiszi, hogy a katolikus felfogás mesterségesen gátat vetett a nők tudományos érvényesülésének. Az egyházatyák korában, tehát az első keresztény századokban igen nagyműveltségű keresztény nőkről tudunk, akik a katolikus közéletben jelentős szerepet játszottak. Erre Szent Jeromos levelezéseiből is következtethetünk. Szent Hildát az angolszászok tehetséges költőnőjét még egyházi zsinatra is meghívták, hogy tanácsaival a püspöki kart támogassa. Szent Liobát maga Szent Bonifác, a németység hőslélekű hittérítője oktatta latin költészetre. Szent Gertrud elismert szentírásmagyarázó volt, Hódító Vilmos leánya, Cecilia pedig korának kiváló bölcselője és költőnője. Nagy Károly leányai szolgalmasan hallgatták Alkuin előadásait. A XVI. században Cornaro Ilonát a pápai egyetem doktorrá avatta és tanszékre hívta meg. A XVIII. században Agnesi Maria Angelica a bolognai egyetemen édesapját helyettesítette a matematikai tanszéken, erre maga a pápa, XIV. Benedek adott neki felhatalmazást. Ugyanazon az egyetemen tanított a híres Bassi tanárnő, akit ugyancsak a pápa nevezett ki állására. Ezek a nők kiváló tehetségek voltak. A katolikus életfelfogás nem gördített akadályt útjuk elé. Általában azonban a nők igazi élethivatása a családban és az anyaságban van.

K. Z. 1. E tekintetben részletes adatokat nem ismerünk a régebbi századokból. A XVII., XVIII. és XIX. században 101 olyan család adott szentet az Egyháznak, amelyekben az átlagos gyermeklétszám 7, 8, 9

volt. Szent Bernát 7 gyermek közül a harmadik, Aquinói Szent Tamás a 6-ik, Loyolai Szent Ignác a tizenharmadik gyermek volt a családban. 2. Jól emlékszik, Zola mondotta: „Csendes háború pusztít közöttünk, annál retentőbb, mert saját gyermekeink ellen vívjuk.” — Természetesen nem a gyakorló katolikus francia családokra gondolt, amikor ezt az észrevételt tette nemzedékéről.

Sz. G. Eckhart mester kétségkívül a keresztény misztikusok egyik kiváló alakja. 1260-ban született lovagi családból a thüringiai Hochheimben, Gotha mellett. A Domonkos-rendben lépett, Kölnben és Párisban tanult és a párisi egyetemen avatták magisterré. Ezért is hívják mesternek. Már 1304-ben rendi tartományfőnök lett Szászország területén, pár évvel később pedig a cseh rendtartomány vezetésével és reformálásával is megbízták. Közben bejárta Németországot és prédikációival nagy hírnevet szerzett magának. 1311-ben Párisban, élete vége felé pedig Kölnben tanított. Itt támadták meg a ferencrendiek, aminek következtében XXII. János pápa 1329-ben Eckhart tanításából 28 tételt elítélt. Eckhart elítélése csak két évre halála után történt meg. Az egyházi ítélet szövege kifejezetten elismeri Eckhartban a jóhiszeműséget. A vizsgálatot alázattal fogadta: „Tévedésbe én is beleeshetek — mondotta — de eretnek sohasem tudnék lenni. Ez az akarat dolga, az, előbbi pedig az értelemé.” Eckhart értelmezése körül a múlt század óta különösen élet harcokat vívtak. A német nemzeti szocializmus főideologusa, Rosenberg a német faji vallás számára akarta kisajátítani. Rosenberg azt is állította, hogy Eckhart nem hivatkozik egyházi tantételekre, sőt még a bibliára sem. A vele foglalkozó tudományos művek azonban megállapították, hogy Eckhart írásainak jórésze szentírás-magyarázat, kedvenc könyve a Zoltárok Könyve és Szent János evangéliuma. Istenezsméinek kialakításában pedig főleg az újplatonikus zsidó Mozes Maimonidesből merített.

F. Gy. Szeged. — A főbűn lehet súlyos bűn, de nem azonos vele. A „fő” jelző nem a bűn súlyosságát jelzi, hanem azt, hogy más bűnök feje, forrása szokott lenni. A harag például főbűn, de súlyos bűnné akkor válik, ha testi sértés, vagy éppen gyilkosság forrásává lesz. Éppen ezért kell óvakodni tőlük és azért kell csirájukban elfojtani ezeket, mert soha nem lehet tudni, mivé fajulnak. Ugy lehetne legszemléltetőbben jellemezni, hogy a cselekedeti bűn, akár bocsánatos, akár súlyos, halálos, olyan mint a seb, a főbűn pedig olyan, mint a betegség. A főbűn jellemzője a huzamosság, állapotszerűség. Természetes, ez nem jelenti azt, hogy nyugodtabban lehet elkövetni a bocsánatos bűnt, mint beleesni a főbűnbe. A bocsánatos vagy a súlyos bűn ugyanis forrása lehet a főbűnnek. Aki például gyakran eszik, vagy iszik mértéktelenül, kifejődik benne a torakosság. Akár kicsi, akár nagy, akár cselekedeti, akár főbűn, egyformán kerülni kell tehát, mert egyik maga után vonja a másikat.